

Tartu Ülikool
Filosoofiateaduskond
Kultuuriteaduste ja kunstide instituut
Etnoloogia osakond

Jana Reidla

MUSEUMIHARIDUSEST EESTI RAHVA MUSEUMI
RAHVAKULTUURI KOOLITUS- JA TEABEKESKUSE NÄITEL

Magistritöö

Juhendaja: professor Art Leete

Tartu 2017

Sisukord

SISSEJUHATUS	3
1. Haridustöö kaasaegses muuseumis.....	7
1.1. Muuseumihariduse mõiste, õpikäsitus ja -meetodid.....	7
1.2. Muuseumihariduse eesmärgid.....	12
1.3. Haridustöötajad muuseumis	15
1.4. Muuseumikogude kasutamine.....	19
1.5. Muuseumihariduse väljakutsed.....	23
2. Rahvakultuuri koolitus- ja teabekeskuse eelkäijad.....	29
2.1. Eelkäijad ERMi esimesel kümnendil	29
2.2. Eelkäijad pärast Esimest maailmasõda, kuni 1930. aastateni	31
2.3. Riiklik rahvuslik propaganda 1930. aastate II poolel.....	33
2.4. Rahvarõiva nõuandebüroo ERMis	36
2.5. Haridus- ja nõustamistöö nõukogude ajal kuni laulva revolutsioonini.....	38
2.6. Haridus- ja nõustamistöö 1980. aastate lõpust 2000. aastate lõpuni.....	42
3. ERMi rahvakultuuri koolitus- ja teabekeskus	45
3.1. Teabekeskuse käivitamine	45
3.2. Teabekeskuse eesmärk ja roll.....	50
3.2.1. Kogudepõhine teadmus ja teaduspõhine nõustamine	51
3.2.2. Rahvakultuur ja argikultuur	53
3.2.3. Teaduse ja rahvakultuuri kahetine mõistmine. Diskussioon	55
3.3. Teabekeskuse põhitegevused	57
3.3.1. Individuaalne nõustamine	57
3.3.2. Õpitubade korraldamine	59
3.3.3. Rahvarõivakooli töö korraldamine	61
3.3.4. Loengute korraldamine ja lektoritena esinemine.....	63
3.3.5. Populariseerivate materjalide koostamine	64
3.3.6. Tulevikus lisanduvad tegevused	66
3.3.7. Kellele on tegevused suunatud? Diskussioon.....	68
3.4. Muuseumikogude vahendamine.....	69
3.4.1. Esemekogude kasutamine	69
3.4.2. Esemuurimise osa teadusöös.....	71
3.4.3. Pädevus- ja teemavaldkonnad.....	73
3.4.4. Kogude kasutatavus kui muuseumi olulisuse argument. Diskussioon	75
3.5. Dialoog ja koostöövõrgustik	76
3.5.1. Dialoogi- ja koostööpartner	77

3.5.2. Autoriteetne suunaja ja kontrollija.....	80
3.5.3. Kellega dialoogi pidada? Diskussioon.....	82
3.6. Teabekeskuse ja hariduskeskuse võrdlus	83
3.7. Teabekeskuse analüüsist tulenevad järeldused ja soovitused	90
KOKKUVÕTE	94
KASUTATUD KIRJANDUS JA ALLIKAD.....	99
Kasutatud kirjandus.....	99
Kasutatud allikad.....	104
LISAD.....	106
Lisa 1. Intervjueeritute nimekiri.....	106
Lisa 2. Rahvakultuuri Teabekeskuse tegevused ja arenguplaanid 2015	107
Lisa 3. Rahvarõivaste valmistamise meetodilised juhendid 2013–2016	108
Lisa 4. Õpitoad 2017	109
Lisa 5. Loengud ERMi püsinäitusel 2017. aasta I pooles	110
SUMMARY	111

SISSEJUHATUS

Muuseumihariduse valdkond on Eestis viimase kahekümne aastaga teinud läbi suure arengu, muutudes muuseumipedagoogikast muuseumi vahendamiseks laiemas tähenduses. See tähendab, et muuseumid pakuvad mitteformaalse elukestva õppe võimalusi kõigile vanusegruppidele. Muuseumiharidus liigub aina enam hariva meelelahutuse pakkumise suunas, ja selle juures ei ole õppimine eraldi eesmärk, vaid mõtestatud vaba aja veetmise osa.

Eesti muuseumides on tööl muuseumipedagoogid, haridusprogrammide kuraatorid ja muude erinevate ametinimetustega spetsialistid, kes töötavad erinevates struktuuriüksustes, aga on kaasatud muuseumihariduse valdkonda. Eesti Rahva Muuseum (ERM) on rahvakultuurialase nõustamise ja koolitamisega tegelema läbi oma ajaloo, vastav funktsioon on olnud kas eraldi struktuuriüksusel või osakondade vahel ära jaotatud. Praegu on ERMis muuseumiharidusega seotud kaks struktuuriüksust: rahvakultuuri koolitus- ja teabekeskus (edaspidi: teabekeskus, loodud 2012) ning hariduskeskus (loodud 2016). Käesoleva töö uurimisobjektiks on valitud ERMi teabekeskus, mis ei esinda muuseumipedagoogikast välja kasvanud ja seetõttu tavapärasemat muuseumiharidust. Teabekeskuse haridustöös on rõhk täiskasvanuharidusel, mida pakutakse nõustamise, koolitamise, koolituste korraldamise ning populariseerivate trükiste ja näituste kaudu. Teabekeskus erineb tüüpilisest muuseumihariduse üksusest ka oma teadustöötajatest personali poolest.

ERM on praegu suures muutumises. 2016. aasta sügisel avatud muuseumihoones on muuseumihariduse vallas varasemast avaramad tegutsemisvõimalused. Uus keskkond on ühtlasi väljakutse – ühiskonnas on kõrged ootused ERMi funktsioonide täitmisele, investeringute õigustamisele, ruumide atraktiivsete tegevustega täitmisele. Uus maja ei tähenda lihtsalt kolimist uude kohta ja füüsilise keskkonna muutumist avaramaks ja moodsamaks, vaid struktuurimuudatusi, kuvandi muudatusi, uusi ametikohti ja töötajaid. Seepärast ongi uurimus ajastatud praegusele hetkele, kus toimub üleminek harjumuspärasest keskkonnast uude ja oma tegevusi uute oludega kohandatakse. Eeldasin, et uude majja kolimisega kaasnevad mingid muutused ka teabekeskuse koolitus- ja nõustamistegevuses.

Magistritöoga soovisin leida ja kirjeldada teabekeskuse peamised tegevusalad, kuivõrd nende kohta sarnast ülevaadet veel ei olnud. Mind huvitas, milline on tegevuste mitmekesisus, mida enam tähtsustatakse ja millele rohkem aega ja energiat kulub. Soovisin välja selgitada, millist rahvakultuuri määratlust peetakse silmas. Lisaks tahtsin teada, mis rolli mängib teabekeskus ERMi kui moodsa kultuurikeskuse ja innovaatilise rahvusmuuseumi kuvandis. Tundsin ka huvi, milline on kahe sarnase allüksuse – teabekeskuse ja värskest loodud hariduskeskuse – koostöö ja ühisosa.

Mul oli tööd alustades kaks hüpoteesi, mida soovisin empiirilisele materjalile toetudes kontrollida. Seadsin esimeseks hüpoteesiks, et traditsioonilise rahvakultuuri ja argikultuuri temaatiline mitmekesisus võib tekitada probleeme kõigi teemade sisulisel katmisel ja töötajad on tõenäoliselt ülekoormatud. Eeldasin ka, et on oodata etnoloogide põlvkondade vahetust teabekeskuses. Sellega seoses huvitas mind, kuidas erinevate teemade haldamise probleemi lahendada kavatsetakse.

Muuseum ja muuseumitöötajad on rahvakultuuri või pärandi eksperdid ja samas ka selle kujundajad. Neist sõltub kogudes olevatele objektidele tähenduste andmine ja nende tähenduste muutumine, esile tõstmine. Teise hüpoteesiga väitsin, et ERMil ja sealhulgas teabekeskusel on rahvakultuuri eksperdi ja tõlgendaja rolli täitmises veel kasutamata potentsiaali. Tegevusvaldkondade mitmekesisus on asetanud nad pigem auditooriumi huvidele reageerija rolli, kui jätnud aega keskenduda rahvakultuuri mõtestamisele ja tänapäevasesse konteksti toomisele. Nii on oht noorema põlvkonna auditooriumile arusaamatuks või ebavajalikuks jääda.

Empiirilise materjali allikatena kasutasin vaatluspraktikat ja poolstruktureeritud intervjuusid. Praktikal olin ERMi teabekeskuses 7.–18. novembrini 2016. Lisaks ERMi töötajatega vabas vormis vestlemisele ning teabekeskuse igapäevatöö jälgimisele ja uue majaga tutvumisele viisin praktika ajal läbi enamuse intervjuudest ERMi töötajatega. Teabekeskuse koostööpartneritega tegin neli intervjuud. Koostööpartneritega rääkisin nende senisest koostöökogemusest ning ootustest ja kartustest tulevikukoostöö suhtes. Valimis on kokku 15 isikut: 11 ERMist ja 4 väljastpoolt. Teabekeskuses on neli töötajat, aga sain intervjuu teha viiega, kuna jaanuaris 2017 toimus ühe kuraatori pensionilemineku tõttu töötajate vahetumine. Peale teabekeskuse töötajate olid valimis direktor ning juhupositsioonil kolleegid osakondadest (teadusosakond, müügi- ja teenindusosakond) ja allüksusest (hariduskeskus), mis on teabekeskusega rohkem seotud (Vt lisa 1). Veel

kasutasin allikatena teabekeskuse juhatajalt saadud teabekeskust puudutavaid tööfaile (asutamiskoosoleku stenogramm, tegevuskavad) ning ERMi veebilehe infot ja arengukava aastateks 2017–2020. Otsustasin juba töö algusfaasis, et ei küsitle teabekeskuse teenuste kasutajaskonda laiemalt, kuna ei plaaninud keskenduda sihtgruppide või teenusega rahulolu uurimisele.

Intervjuude analüüsimisel kasutasin põhistatud teooria meetodit (vt Bernard 2006: 492–497), et selle abil analüüsitavast tekstist välja tuua tekstist lähtuvaid kontseptsioone või mudeleid ning seostada neid võimalusel teooriatega. Põhistatud teooriat on soovitatav kasutada, kui uuritava nähtuse kohta on vähe teoreetilist materjali. Muuseumihariduse kohta üldiselt on teoreetilist materjali piisavalt, kuid minu uurimisobjekti puhul on tegemist muuseumihariduse ühe kitsama tööloiguga – muuseumikogude põhise nõustamise ja koolitamisega, mis ei ole teoreetiliselt põhjalikult läbi uuritud. Metoodikat kasutatakse laialdaselt just etnograafilise intervjuu andmete analüüsiks.

Põhistatud teooria meetodi puhul on tavapärased andmete kogumismeetodid intervjuud ja vaatlused. Kasutasin nii otsest osalusvaatlust (kahenädalane osalev vaatluspraktika ERMis) kui ka kaudset vaatlust (veebileht, arengukava). Praktika aegne vaatlus oli struktureerimata ja subjektiivne, registreerisin kõik näitajad ilma eelneva plaanita. Vaatlust oli sellevõrra lihtsam teha, et varasema töökogemuse tõttu olin paljude töötajatega tuttav. Ma ei tunnetanud vaatluse ega intervjuude käigus võõristust või umbusku, vestluspartnerid olid enamasti avatud hoiakuga. Vaatlus mõjutas uurimisküsimuste ja intervjuuküsimuste kujunemist asjakohasemaks ja mõnevõrra mitmekülgsemaks.

Analüüsi käigus eristasin ja grupeerisin intervjuude ja vaatlusega kogutud andmed temaatiliselt, seejärel grupeerisin teemad ning ühendasin need uuel kujul, lähtudes seosemustritest ning analüüsisin vastavaid mustreid. Seega huvitas mind, missugusel moel on teatud nähtused omavahel interaktsioonis, millised on uurimuses osalejate tõlgendused ja tähendussüsteemid. Ma ei soovinud analüüsis toetuda üksnes teooriale, kuna see ei kajasta kontekstist tulenevaid eripärasid. Üheks konteksti eripäraks on näiteks, et uurimisobjekt paikneb uuenemise protsessis olevas muuseumis. Muuseumihariduse valdkonna kontekstis on aga uurimisobjekti näol tegemist ühe kitsa lõiguga sellest valdkonnast. Seetõttu kasutasin põhianalüüsis induktiivset lähenemist, mis võimaldab jääda avatuks uutele ilmingutele (Kalmus jt 2015).

Magistritöö koosneb kolmest osast. Esimeses peatükis annan ülevaate kaasaegse muuseumihariduse ja muuseumikogude vahendamise tähtsamatest suundumustest, põhimõistetest ja väljakutsetest. Muuseumiharidust käsitlev kirjandus annab uurimisobjektile teoreetilise tausta. Teine peatükk on muuseumihariduse ajalooost ERMis alates muuseumi loomisest kuni 2000. aastateni. Ajalooline ülevaade näitab, millised on ERMi haridustegevuse traditsioonid, millisest pinnasest on muuseumi teabekeskus ja hariduskeskus välja kasvanud. Kolmandas peatükis analüüsin empiirilist materjali ehk intervjuude ja vaatluse tulemusi ning kirjalikke allikaid ehk teabekeskuse tööfaile. Empiiriliste allikate ja teabekeskuse tööfailide põhjal eristusid temadena teabekeskuse käivitamine, selle eesmärk ja roll ning põhitegevused, esemekogude kasutamine muuseumi vahendamisel, dialoogi ja koostöö osa teabekeskuse tegevuses ning võrdlus hariduskeskusega. Diskussioon on lisatud iga analüüsipeatüki alapeatüki lõppu, kuna sel viisil on nad omavahel kompaktselt seotud. Kokkuvõte sisaldab analüüsi üldistust ning peamisi järeldusi ja soovitusi.

Kuna ajalooliselt on praegu etnoloogiaks nimetatava distsipliini nimetus olnud ka etnograafia, siis ühtluse huvides kasutan oma tekstis terminit „etnoloogia“, tsitaatidesse olen jätnud „etnograafia“. Kuna intervjuueeritavate puhul oli oluline nende ametipositsioon ja sellest tulenevalt oleks nimi aimatav ka anonüümsust säilitada püüdes, ei ole tsitaadid esitatud anonüümsetena. Ajapuudusel ei saanud teha kordusintervjuusid esimeste andmete täpsustamiseks, mõnel puhul täpsustasin andmeid hiljem e-kirja teel. Loodan, et asjaosalistel on kõrvaltvaataja pilgust ja nende tegevuste ning suhete ja suundumuste analüüsist kasu oma edasise töö planeerimisel.

1. Haridustöö kaasaegses muuseumis

Muuseumid hakkasid teadmiste jagamisega tegelema juba 19. sajandil, aga spetsialiseerunud tegevusalaks muutus haridustegevus pärast Teist maailmasõda. Olulise tõuke haridustöö spetsialiseerumiseks andis 1965. aastal rahvusvahelise muuseumiühingu peaassambleel vastu võetud deklaratsioon, mis nimetas haridustööd üheks muuseumi tähtsamaks funktsiooniks ja viitas suurenenud vajadusele kvalifitseeritud tööjõu järele muuseumihariduse valdkonnas. Deklaratsiooniga suunati muuseumid koostööle haridusasutustega ja vabahariduse institutsioonidega. (ICOM 1965)

Tänapäeval on muuseumides üle maailma loodud haridusosakonnad, töötavad muuseumihariduse spetsialistid, loodud on tasemeõppe programmid, rahvusvahelised ja riiklikud muuseumiõppe organisatsioonid ja komisjonid ning antakse välja muuseumihariduse ajakirju. Aastakümnete töö tulemusel on välja kujunenud muuseumihariduse valdkond oma õpikäsitluse ja -metoodikaga.

1.1. Muuseumihariduse mõiste, õpikäsitlus ja -meetodid

Muuseumiharidus tähendab muuseumides pakutavat mitteformaalset elukestva õppe võimalust kõigile vanusegruppidele. Muuseumipedagoogika on mõnevõrra kitsam mõiste, kuna selle sihtrühmaks on traditsiooniliselt olnud lapsed ja noored. Tänapäeva muuseumide haridusprogrammide amplituud ei piirdu koolisüsteemi formaalsele haridusele täienduse pakkumisega. Nii on Eestis ja Euroopas laiemalt hakatud mõistest „muuseumipedagoogika“ loobuma, selle asemel kasutatakse termineid „muuseumiharidus“¹ ja „muuseumi vahendamine“ (Sõnastaja 2015: 2).

Muuseumi vahendamise all peetakse silmas muuseumi kui institutsiooni (teda esindavate muuseumitöötajate) ja külastajate vastastikust suhtlust, mille eesmärk on luua külastajale sobivad võimalused nii iseseisvaks väljapanekuga tutvumiseks kui ka kaasavateks tegevusteks, mis toetavad tema enesearengulisi, arusaamadesse ja tähendustesse muutusi

¹ Suurbritannias on termini „muuseumiharidus“ (*museum education*) asemel hakatud enam kasutama mõisteid „õppimine muuseumis“ või „muuseumiõpe“ (*museum learning*). (Sõnastaja 2015: 2)

toovaid õpiprotsesse. Termin hakkas levima 21. sajandi algusaastatel peamiselt Euroopas. (Sõnastaja 2015: 12) Sisuliselt on „muuseumivahendajate“ näol tegemist muuseumipedagoogide või -õpetajatega ning „muuseumi vahendamine“ on kõige värskem paralleeltermin muuseumihariduse kohta.²

Muuseumihariduses rakendatava konstruktivistliku didaktika alusel defineeritakse haridust mitte kui „ettenähtud tulemuse saavutamist“, vaid pigem kui „täendusrikast kogemust“. Kogemus omakorda on hariva iseloomuga. (Hein 2007: 348) Konstruktivistliku õpikäsitluse järgi põhineb õppimine õppija enese aktiivsusel ja probleemide lahendamisel. Selle käsitluse järgi konstrueerib õppija oma uued teadmised ise, toetudes käsitletava teema eri aspektidele ning oma varasematele teadmistele ja kogemustele.

Konstruktivistlik didaktika sobib muuseumiõppes kasutamiseks muuhulgas tänu oma vabatahtlikule ja informalsele iseloomule. Õppeprotsessidest sobitub muuseumikülastusega hästi kogemusõpe, kus uusi teadmisi saadakse aktiivselt kuulates ja kaasa tegutsedes, saadud kogemuse üle arutledes ja seda reflekteerides ning analüüsides. (Sõnastaja 2015: 7) Tulemuseks on õppija jaoks uue teadmise loomine, mis võimaldab järgmisi kogemusi hankida juba kõrgemal teadmiste tasandil.

Kaasaegses muuseumihariduses ei käsitleta muuseumikülastajat enam „tarbija“ või „kliendina“, vaid õppeprotsessi partnerina (Brüninghaus-Knubel 2004: 122). Külastaja ei saa muuseumisse tulles valmis „toodet“, vaid teda kaasatakse saadava kogemuse loomisesse. Näitust tutvustades ei ole ainus lähenemine enam selline, et autoriteetne giidi või kuraatori hääl räägib, mida asjad näitusel endast kujutavad, vaid külastajale luuakse juba näitust üles ehitades võimalus ise vastuseid leida, tähendusi luua (Hein 2007: 347). Traditsiooniliste giidiga ringkäikude või loengute kõrval kasutavad muuseumid näituste ja eksponaatide mõtestamiseks aktiivõppe meetodeid. Osalejaid õppeprotsessi kaasav aktiivõpe aitab seostada omandatud teadmisi tegelikkusega, toetades osalejate kaasamõtlemist ja -rääkimist, aktiivset kuulamist ja tegutsemist. (Sõnastaja 2015: 3) Levinumad aktiivõppe meetodid on näitlikustamine³, õppemängud⁴, avastusõpe⁵ ja

² Projekt „Muuseumivahendajad Euroopas“ viidi läbi aastatel 2012–2014, selles osalesid Portugali, Itaalia, Hispaania, Taani ja Eesti muuseumid. Euroopa muuseumivahendajate võrgustik (*European Network of Museum Mediators*) loodi Portugalis toimunud konverentsil 16.–17.09.2014. Vt lisaks: Muuseumivahendajad Euroopas veebileht (<http://museummediators.eu/>).

³ Meetod, millega edastatakse teadmisi ja selgitatakse teatud oskuste rakendamist või nähtusi ettenäitamise teel. Teema ilmestamiseks ja seoste loomiseks võidakse tegevust suunata eri meeltele. Teadmiste kinnistamisel on oluline korduste kasutamine. (Sõnastaja 2015: 12)

draamaõpe⁶. Muuseumihariduse programmid on sageli püsi- ja ajutiste näituste teemalised, toetades ja aktiveerides neid.

Näitlikustamisel kasutab muuseumiõpetaja abivahendina museaale, enamasti siiski nende eeskujul valmistatud koopiaesemeid või abikogu esemeid, mis ei ole museaalina arvele võetud. Selline suundumus tekkis 20. sajandi lõpus koos üldise külastajate kaasamise trendiga (Howes 2014: 262). Lisaks pakutakse võimalust katsuda materjale, millest museaalid on tehtud (kivi, loomanahk, tekstiil jne). Praktilistes töötubades toimub õppimine käelise tegevuse kaudu. Nii õpetatakse traditsioonilisi töövõtteid nagu savitööd, puutööd, metallitööd või toiduvalmistamine. Töötubasid juhendavad oma ala spetsialistid, näiteks kunstnikud, käsitöömeistrid ja teadlased. (Brüninghaus-Knubel 2004: 126) Muuseumide pakutavat võimalust eksponaatide või materjale oma käega katsuda ja teistegi meeltega⁷ tajuda nimetatakse taktiliseks⁸ ja sensoorseks⁹ muuseumiesemete kogemiseks. (Brüninghaus-Knubel 2004: 126, Howes: 2014)

Sensoorne kogemine ei ole muuseumides uus suundumus, vaid hästi unustatud vana taasavastamine. Nimelt peeti 17.–18. sajandi muuseumides kompimist eksponaatidega tutvumise loomulikuks osaks.¹⁰ Eksponaatide sensoorsel käsitlemisel oli tollaste filosoofide ja teadlaste sõnul neli põhjust. Esiteks saab muid meeli peale nägemise kaasates esemest rohkem teada. Teiseks suurendab katsumine esteetiliselt elamust, naudingut kunstiteosest¹¹. Kolmas põhjus eseme kompimiseks oli võimalus tunnetada intiimset

⁴ Mängude kaudu õppimine on mõeldud eeskätt lastele, kes seeläbi saavad jälgendada reaalse elu toimimist. Muuseumis saab edukalt kasutada nii võistlusmänge, oskuste mänge, puslesid, mõistatusi, ajaloolisi mänge ja muid. (Brüninghaus-Knubel 2004: 127)

⁵ Muuseumis on avastusõppe kaudu võimalik omandada teaduslikku mõtteviisi, mis põhineb nähtuste vaatlemisel, hüpoteeside püstitamisel, katsete tegemisel, saadud tulemuste mõtestamisel, selgitamisel ja analüüsil ning järelduste tegemisel (Sõnastaja 2015: 3). Muuseum kui institutsioon võib ka ise uuritav objekt olla. Didaktilise suunilusega väljapanekute ja „käed külge“ projektidega saavad külastajad avastada museoloogia töövaldkondi nagu kogumine, uurimistöö ja näituse koostamine-ülespanek. Tegemist võib olla jälgimise või rollimänguga, kus tuleb toime tulla erinevate muuseumitöö väljakutsetega. See annab osalejale võimaluse süveneda muuseumide ja nendes hoitava pärandi väärtusesse, tunnetada muuseumides tehtavat reaalselt tööd. (Brüninghaus-Knubel 2004: 128)

⁶ Teatrikunsti töövõtteid rakendav tegevuslik ja mänguline õppemeetod muuseumihariduses; draamaloo kasutamine ja rollimängud käivitavad õppeprotsessi ja hoiavad seda aktiivsena (Sõnastaja 2015: 3).

⁷ Traditsiooniliselt eristatud viiest meelest (nägemine, kuulmine, kompimine, haistmine ja maitsmine) jääb maitsmine tavaliselt kasutamata. Siiski, ka seda on võimalik kasutada, näiteks toidukultuuri teemade puhul.

⁸ Puudutamise, kompimisega tajutav.

⁹ Sensoorne on taktiliselt laiem tähendusega – kõigi meeltega tajutav.

¹⁰ 19. sajandil, kui muuseumid muutusid avalikeks asutusteks, loobuti esemete kõigile katsuda andmisest, esemed paigutati vitriinidesse. (Howes 2014: 260)

¹¹ Johann Gottfried Herder näiteks väitis, et kõigist ilu vormidest ei saa aru üksnes silmaga vaadates (Howes 2014: 260).

lähedust originaaleseme loojaga. Neljandaks omistati haruldasematele ja hinnalisematele muuseumiesemetele tervendavaid või maagilisi omadusi. (Howes 2014: 260)

Kuigi viimane põhjendus näib teistega võrreldes ekstreemne ja moodsasse konteksti mitte sobiv, on tänapäeva teadlased haiglapatsientidega katsetades sellele kinnitust saanud. 2008. aastal Londoni ülikoolis¹² läbi viidud projekt „Kultuuriväärtused haiglates“ (*Heritage in Hospitals*) näitas, et võimalus muuseumiesemid käes hoida parandas patsientide enesetunnet (Chatterjee jt 2009: 164). Lisaks esteetilisele elamusele, mille inimene sai museaali käes hoides, seda lähedalt uurides, selle materjali oma naha vastas tunnetades, tõstis heaolutunnet ka teadmine eseme kõrgest väärtusest, tema kättesse usaldatud eseme haruldusest. Kontakt muuseumiesemetega tõi katseisikutes esile tugevaid emotsionaalseid mäluhilte. Lugude ja assotsiatsioonide meenutamine muutis patsiendid avatumaks ka endast ja oma vajadustest rääkimisel, haiglapersonaliga suhtlemisel. Uuringu läbiviinud teadlased soovivad muuseumidel arendada välja rohkem sensoorse museoloogia projekte ja loodavad, et kultuuripärandi positiivseid muutusi esilekutsuvat mõju hakatakse koostöös mäluasutustega kasutama tervishoius. (Chatterjee jt 2009: 171–175)

Museoloogilistest uurimustest ilmneb, et tänapäevasele sensoorsuse taasväärtustamisele muuseumides on andnud omapoolse tõuke põlisrahvaste kogukonnad, kes on taotlenud oma esivanemate varade tagastamist või „käed-külge“ ligipääsu nendele¹³ (Howes 2014: 262). Tehes koostööd muuseumisse kogutud esemeid oma praktilises elus kasutavate kogukonna esindajatega saavad muuseumitöötajad omakorda kogemusliku elamuse „elavatest museaalidest“, nende kasutamise- ja valmistamisviisidest.

Eelpoolkirjeldatud „käed-külge“ meetodid ja praktilised töötoad on üks võimalus, kuidas aktiivõppe meetodite raames muuseumides interaktiivsust kasutatakse. Kõige laiemas tähenduses on interaktiivsus „vastastikusel suhtlusel ja mõjul põhinev ning aktiivõppe meetodeid kasutav haridustegevus“ (Sõnastaja 2015: 6). Kitsamalt tähendab interaktiivne lahendus enamasti seda, et ekspositsioonis on mingi tehnoloogiline või elektrooniline lahendus, füüsiline eksponaat või arvuti, mida külastaja saab käsitseda.

¹² Uuringupartneriteks olid *University College London Museums & Collections* (UCL M&C) ja *University College London Hospitals Arts* (UCLH Arts).

¹³ Marie-Pierre Gadoua' artiklis *Making Sense through Touch* (2014) kirjeldatakse, kuidas Kanada ajaloomuuseum Monteralis tegi koostööd inuiti kogukonna esindajatega. Inuitid käisid muuseumis jagamas teadmisi oma traditsioonilise materiaalse kultuuri kohta. Koos muuseumitöötajatega vaadati esemeid, mis said neil kohtumistel ajutiselt uuesti „ellu äratatud“, kui neid ilma kinnasteta kätte võeti ja nende kasutamist selgitati. Selle tulemusel said arheoloogid ja kuraatorid endale üllatuseks uusi teadmisi ja taipamisi, mille peale nad ei olnud kunagi varem ise tulnud. Kokkuvõttes viis see arusaamiseni, et ese saab tähenduse kasutuses olles.

Kõik, mis on elektrooniliselt, arvuti abil esitatud, ei vasta konstruktivistlikule õpikäsitlusele ega ole tingimata kogemusõpe. Näiteks traditsiooniliseks didaktiliseks tekstiesituseks, mis näeb õpetamist lihtsalt info edastamisena muuseumilt külastajale, saab samuti arvutit kasutada. Arvutist teksti kaudu infot jagades ei kutsuta külastajat üles analüütilisele või kriitilisele lugemisele, küsimuste esitamisele ega isikliku kogemusega võrdlemisele. Austraalia museoloog, Deakini ülikooli kultuuriväärtuste ja museoloogia professor Andrea Witcomb (2007: 356) väidab, et didaktilise tekstiesitusega soovivad muuseumid kontrollida, mida külastajad teevad, teada saavad või isegi tunnevad. Veelgi enam suunavad Witcombi sõnul ainult ühtmoodi mõtlemist ja lahendusi õigeaks pidama stimuleeriva tagasisidega „mängud“, kus külastaja vastates küsimustele saab „õigele nupule“ vajutades interaktiivsete kiiduavalduste osaliseks.

Kaasaegne museoloogia eelistab ka interaktiivse ekspositsiooni puhul konstruktivistlikku lähenemist. Sellisel juhul ei ole arvuti abil sooritatavad tegevused suunatud tulemusele, vaid kogemisele ja avastamisele. Arvutitehnoloogia võimalusi rakendatakse animatsioonide loomiseks, kujutiste manipuleerimiseks ja muuks taoliseks (Witcomb 2007: 358). Konstruktivistlik interaktiivsus kutsub külastajat dialoogi pidama. Nii ühendatakse külastaja enda kultuuritaust mingite lugudega ekspositsioonis, mis on esitatud filmilõikudena, fotodega, puutetundliku ekraani abil. (Samas: 359)

Puutetundliku digitehnoloogia kasutuselevõtt on lisanud muuseumide interaktiivsusele mitmekülgust. Originaaleseme katsumisega sarnane tulemus saadakse virtuaalse eksponaadi kolmemõõtmelisele kujutisele simuleeritud puuteaistinguid lisades. Selleks on ekraanil seadistus, mis annab kombatavat tagasisidet (*force feedback*) kasutaja näpuotsale. Nii võimaldab puutetundlik digitehnoloogia külastajatel „tunda“ kolmemõõtmelisi kunstiteoseid ilma neid füüsiliselt katsumata. (Howes 2014: 263)

Kokkuvõttes võib öelda, et muuseumides tehtava haridustöö kohta on paralleelterminitena kasutusel muuseumiharidus, muuseumiõpe ja muuseumi vahendamine. Kõigi puhul peetakse silmas, et muuseumikülastaja on õppeprotsessi partner. Muuseumides lähtutakse konstruktivistlikust õpikäsitlusest ja kasutatakse aktiivõppe meetodeid. Õppeprotsessidest eelistatakse kogemusõpet. See tähendab, et haridustöötaja (muuseumipedagoog, muuseumiõpetaja, muuseumivahendaja) vahendab erinevaid ajaloo, kunsti või teaduse väärtusi ja aspekte külastajale tema seniste kogemuste baasilt, millele lisandub muuseumikülastuse käigus saadud kogemus. Interaktiivsus on külastajate kaasamine

kogemuse saamise eesmärgil. Selleks kasutatakse „käed-külge“ atraktsioone või tehnoloogilisi lahendusi, mis võimaldavad esemete sensoorset tunnetamist, ning uus teave jõuab külastajani läbi isikliku kogemise, avastamise ja dialoogi.

1.2. Muuseumihariduse eesmärgid

Uuem tendents nimetada muuseumiharidust muuseumi vahendamiseks paneb arvama, et eesmärk ei ole enam niivõrd konkreetsete teadmiste edasi andmine, vaid pigem muuseumi selgitamine avalikkusele. Seda tendentsi iseloomustab viimase kümne aasta suundumus, milleks on avalikkuse suurenenud huvi muuseumikogude kasutamisevõimaluste vastu.¹⁴ Rahvusvahelise muuseumiühingu käsiraamatus rõhutab Cornelia Brüninghaus-Knubel (2004: 119), et haridustöö suurendab muuseumikogudest aru saamist ja nende nautimist. Autori sõnul peab haridusprogrammi koostama koos teadustöötajatega, siis on see relevantne, aitab mõista kogusid ja selgitada teadustöö eesmärke. Muuseumidel on kohustus inimesi harida, kuna kultuuritraditsioonid ja ajalugu on tänapäeva kiirelt muutavas maailmas unustusse vajumas (Samas: 120).

Eeltoodud seisukoht väljendab muuseumide ambitsiooni olla autoriteetne teadmiste valdaja ja jagaja, külastaja arvamuse ja identiteedi kujundaja. Külastajauuringud on näidanud, et muuseumisse tuleva inimese kogemust ja seda, mida ta õpib või mitte, juhib külastaja ise, mitte institutsioon. Külastaja kasutab muuseumi pakutavat toormaterjalina, millest konstrueerib oma kogemuse. Igaühe kogemus on ainulaadne ja individuaalne ning vastab identiteedile, mille külastaja on enda kohta juba varem loonud. Kui külastaja tuleb muuseumisse selleks, et saada näitustelt ja programmidest personaalseid kogemusi, konstrueerida nende põhjal isiklikke tähendusi, siis järelikult muuseumiharidus ei saa garanteerida kõigile sama tulemust (Falk 2006: 161). Kui Falk uuris, mida muuseumis käiv publik tegelikult ihkab, sai ta vastuseks, et külastaja käib rahuldama erinevaid isiklikke vajadusi, mille juures näituse sisu ja eksponeerimise spetsiifika ei ole kõige tähtsam asjaolu (Falk 2016: 358).

Kuigi uuringud näitavad individuaalsete õpimotivaatorite mitmekülgset ja prevaleerimist, eeldatakse riiklikul tasandil muuseumilt võimet ühiskondlikku arvamust mõjutada.

¹⁴ Pikemalt vt alapeatükist 1.4. Muuseumikogude kasutamine.

Teatavasti suurendab „võõra“ tundma õppimine eeldusi tema mõistmiseks. Nii on Euroopas muuseume hakatud riiklikul tasandil nägema ja kasutama sotsiaalse sidususe suurendajatena tänapäeva multikultuurses ühiskonnas.

Üheks näiteks muuseumidele pandavatest ühiskondlikest kohustustest on aastatel 2010 kuni 2013 läbi viidud EuNaMus projekt¹⁵, mille raames uuriti Euroopa rahvusmuuseumide rolli ühiskonna sidususe suurendamises ja vähendamises. Projekti kokkuvõttes raportis leiti, et rahvusmuuseumid peavad jääma valitsuse tegevusest sõltumatuks, kuna liiga otsene seotus poliitikaga muudab nad oma auditooriumi jaoks ebausaldusväärseks, ent teisalt peaksid rahvusmuuseumid tegutsema siiski kooskõlas riigi eesmärkidega ja suurendama oma ühiskondlikku rolli. Muuseume kutsuti üles pidama avatud diskussiooni intellektuaalse mõjuvõimu teemadel, mitte jääma tegelema müütide loomise ja teadmiste jagamisega. Kuigi rahvusmuuseumid on traditsiooniliselt pööranud rohkem tähelepanu haritud eliidile, ei tohiks unustada tõrjutumaid ühiskonnagruppe, nagu väikese sissetulekuga pered, rahvusvähemused, puudega inimesed jt. Rahvusmuuseumidel on võimalus olla paigaks, kus arutleda vaidlusi tekitavate teemade üle, pidada avatud debatte ühiskondliku ühtsuse, erinevuste, konfliktide, hirmude ja lootuste üle. (National Museums 2012: 64–65)

Ühiskonna erinevate gruppide üksteisemõistmise edendaja ja vahendaja rolli täitmist peetakse oluliseks ka väljaspool Euroopat. Lisa Gilberti sõnul on Ameerika muuseumid juba ammu mõistnud, et nad on haridusasutused, kellel on oma roll demokraatlikus ühiskonnas: „Paljud muuseumid püüavad end positsioneerida positiivse jõuna, kes harib kaasaja kirjus ühiskonnas avalikkust multikultuurilistel teemadel“ (Gilbert 2016: 126). Muuseumide sotsiaalne vastutus tuleneb Gilberti meelest mitte üksnes nende sotsiaalsest mõjuvõimust, vaid ka sellest, et nad saavad ühiskonnalt rahalist toetust. Just avaliku raha kasutamise pärast ei saa muuseumid olla liialt elitaarsed kohad, vaid peavad olema avalikud. (Gilbert 2016: 133)

Muuseumidele suurema sotsiaalse vastutuse andmine on tänapäeva ühiskonnas oluline suundumus, aga mida see muuseumide jaoks tähendab? Wilke Heijnen (2010: 14) on otsinud vastust küsimustele: Miks peaks kaasaja muuseum „äkitselt“ hakkama sotsiaalset vastutust võtma ja miks peaks selle juures vahendina kasutama hoiustatavat pärandit? Ta leiab, et muuseum kui humanistlik distsipliin suhestub ühiskonnaga pärandi vahendamise

¹⁵ Projekti rahastas Euroopa Komisjon, kaasatud olid rahvusmuuseumid 37 Euroopa riigist. (EuNaMus projekti veebileht)

ja haridustegevuse kaudu. Seda saab teha kaasamise teel. Kaasates kogukonda väljapanekute koostamisse ja pärandi tõlgendamisse, näitab muuseum üles kogukonnaliikmete aktsepteerimist. Kaasamise õnnestumiseks peab Heijneni meelest muuseumi eesmärk olema „midagi enamat, kui uute külastajate ligi meelitamine ja kindlasti midagi rohkemat kui „osavõtjate arvu lahtri“ täitmine rahastamisaruandes“ (Samas: 18). See „midagi enamat“ ongi komistuskivi, mille puudumise taha koostöö võib takerduda. Heijnen näitab, et kogukonna liikmed on sageli entusiastlikud, erapooletud ja huvitatud materiaalsest ja vaimsest pärandist, mida muuseum pakub, aga teadmiste jagamine ja vastuvõtmine peaks olema avatud ja kahepoolne (Samas: 19). Muuseumi jaoks sisaldub siin väljakutse mitte esineda üksnes autoriteedina, kes teadmisi jagab, vaid suuta olla avatud teadmiste „igäuhelt“ vastu võtmiseks.

Heijnen toob näiteid, kuidas uue meedia kasutusvõimalused muudavad kaasamise idee aina käepärasemaks. Paljud muuseumid kasutavad interneti informatsiooni kogumiseks oma kogukonna inimestelt, kes ei pea selleks olema professionaalid.¹⁶ Demokratiseerumine julgustab inimesi sõltumata east, klassist, vanusest ja sotsiaalsest taustast tegelema asjadega, mida nad peavad oluliseks. Heijnen pakub, et uuenevas muuseumis võiksid professionaalid kehastuda kultuurimentoriteks, kes oskavad tähele panna väärtuslikku initsiatiivi ja juhendavad vabatahtlike jätkusuutlikke projekte. Muuseumitöötajad saaksid neile pakkuda kogudepõhist ekspertarvamust ja töökorralduslikke kogemusi, et ennetada asjahuviliste asjatut energia, aja ja raha kulu. (Heijnen 2010: 22–23)

Heijnen ei soovita muuseumidel lõpetada oma seniste põhifunktsioonide täitmist. Siiski leiab ta, et senisest elevandiluust tornist tuleks loobuda ja avatud suhtumisega muuseum võiks olla kasvulava, kus toimub dialoog pärandi ja ühiskonna vahel. (Heijnen 2010: 23) Avatust ja dialoogi eeldavad muuseumilt ka teised muuseumiteoreetikud. Falk (2006: 161) on järeldusena muuseumi võimetuse kohta juhtida külastajakogemust kirjutanud, et „muuseumil jääb vaid üle avada oma potentsiaal külastaja jaoks“. Padró (2014: 133) kinnitab samuti, et muuseumikeskkond peab olema diskussiooniks avatud ja jagama oma dilemmasid kogukonnaga.

Muuseumihariduse eesmärgid saab jagada kahte suuremasse rühma: muuseumist lähtuvad ja ühiskondlikest/riiklikest vajadustest lähtuvad. Muuseumi seisukohalt on oluline

¹⁶ Näiteks Brooklyn'i muuseum New Yorgis palub veebilehe külastajatel lisada piltidele märksõnu, mis kergendaksid nende leidmist kogude andmebaasist. Moodustunud on vabatahtlike kogukond, kes tegeleb fotode linkimisega märksõnadega. (Heijnen 2010: 22)

ühiskonnas toetuse ja huvi saavutamiseks teadvustada avalikkusele oma olemasolu eesmäärke ning nende täitmist. Muuseum valdab rahva käest aegade jooksul kokku kogutud esemelist ja kirjalikku infot ning muuseumihariduse eesmärk on seda rahvale uuesti vahendada. Relevantsuse säilitamiseks peab muuseumihariduse valdkond toimima tihedas sümbioosis kogude ja teadustööga. Ühelt poolt „toidavad“ kogud uurimisainesega teadust ja teadus annab info näol „kütet“ muuseumiharidusele ning see omakorda põhjendab ja selgitab kogude olemasolu muuseumis.

Ühiskondlikest või riiklikest vajadustest lähtudes on muuseumihariduse eesmärk toetada riiklikku ideoloogiat ühiskonna sidususe suurendamisel. Kaasaegse muuseumi haridustegevuse rollist rääkides rõhutatakse muuseumi võimalusi tuua sidusust tänapäeva ühiskonna ebakindlatesse oludesse, vastandlike seisukohtade vahele silu luua. Muuseumidel on võimalik kultuuride vastastikust mõistmist suurendada, unustatud teadmisi ja oskusi tagasi käibesse tuua. Samas peavad muuseumid vabahariduse esindajatena leppima teadmisega, et nad on lihtsalt indiviidide toetajad nende püüdluses uusi teadmisi leida. Inimesed ise otsustavad, mida nad vajavad, muuseumid ei saa seda ette määrata või nõuda. Suunamise asemel näitavad uued trendid kaasamise aktuaalsust. Selleks on vaja avatud suhtlemist, elitaarsusest loobumist, avalikkuse praktilist kaasamist oma tegevustesse. Muuseumid ei tohi jääda ühekülgsesse teadmisi jagava autoriteedi rolli, vaid peavad näitama üles paindlikkust, arvestades asjaarmastajate panusega.

1.3. Haridustöötajad muuseumis

Muuseumihariduse spetsialistide tegevusvaldkond on eriliselt lai. Nad ei vii läbi üksnes muuseumitunde ja ekskursioone, vaid organiseerivad festivale väljaspool muuseumi, arendavad koostööd ülikoolidega, korraldavad õppepäevi, juhendavad üliõpilasi, vabatahtlike abilisi, osalevad näitusemeeskondade töös, külastajauuringute läbiviimises ja paljus muus. Uuem tendents on, et kujundades vaatamängulisi programme koolidele, peredele ja turistidele, peavad haridustöötajad olema ka kommunikatsioonispetsialistid ja finantseerimise leidjad (Padró 2014: 131).

Mitmekülgne tegevusvaldkond eeldab mitmekülgset haridust. Brüninghaus-Knubel (2004: 120) leiab, et muuseumi haridustöötajad kui elukestva õppe spetsialistid võiksid ise samuti õpihimulised olla ja oma karjääri jooksul haridusteed jätkata. Põhjus ei ole üksnes oma

kogemusega hea eeskuju näitamises, vaid töövaldkonna vajaduses. Kaasaegse muuseumi haridustöötajale on soovitatav magistriõpe mitte ainult oma muuseumi teadusala valdkonnas, vaid lisaks pedagoogika või psühholoogia erialal. Möödapääsmatult vajalik on museoloogia alane väljaõpe, olgu see saadud praktikandina muuseumis või spetsiaalsetel kursustel. (Samas: 120) Tänapäeval lisandub eeltoodule vajadus turunduse, projektijuhtimise ja kommunikatsioonialase täiendkoolituse järele, kuna tööülesanded hõlmavad sageli ka neid valdkondi.

Haridustöö muuseumis nõuab koostööd. Probleemide lahendamiseks ja ennetamiseks on hädavajalikud nii muuseumi sisesed kui välised võrgustikud. Esiteks peab haridustöötaja oskama teha koostööd lepingulise lisatööjõuga (sealhulgas vabatahtlikud), kes vajavad juhendamist ja kindlaid kokkuleppeid. Neid peab koolitama haridustöötaja ise või mõni teine spetsialist, et standardeid mitte alla lasta. (Brüninghaus-Knubel 2004: 121)

Teiseks puudutab koostöö loomulikult muuseumi külastavaid ekskursioonigruppe. Gruppidel võib olla erisoove ja huvisid, millele tahetakse muuseumis keskenduda. Sel juhul on koostöö algatus pigem külastaja poolel. Kanada ja USA haridus- ja sotsiaalteadlaste töögrupi uurimuse autorid väidavad, et muuseumikülastuse ettevalmistamisel peaksid juhtohjad haarama just õpetajad ja õppejõud. Kui nad kirjeldavad muuseumi esindajale oma vajadusi, õppetöö tausta ja spetsiifikat, saab muuseumipersonal vastavalt külastuseks valmistuda. (Wright-Maley jt 2013: 210) Spetsiifilisi huvisid rahuldava muuseumikülastuse ettevalmistamine eeldab haridustöötajalt sageli ka spetsialistide tugivõrgustikuga suhtlemist nii oma institutsiooni seest kui väljast.

Haridustöötaja peab kasutama mitmekesiseid allikaid, ta ei saa olla informatsiooni ja eksperthinnangute leidmisel kitsapiiriline, suheldes üksnes oma asutuse kuraatoritega. Nagu ütleb Suzanne Keene (2005: 22): „Kuraatoritel on spetsiifilised teadmised esemete kohta kogude kontekstis, aga teised võivad rohkem teada esemetest ja nende tähendusest reaalses maailmas – need on tavalised kogukonnaliikmed, ajaloolased, antropoloogid, arheoloogid, teadlased, erialaühenduste liikmed ning nende esemete endised omanikud.“ Seega on kogude vahendamiseks vaja teha laiapõhjalisemat koostööd inimestega väljaspool muuseumi, et saaksid kokku nii teaduslikult läbi analüüsitud info kui selle elulised tõlgendused. Ideid, nõuandeid ja oskusteavet tuleb omavahel vahetada, olla pidevalt värskemate uurimustulemustega kursis (Brüninghaus-Knubel 2004: 121).

Eelnevalt kirjeldatud funktsioonid ja pädevused võivad jätta mulje, et haridustöötaja on tähtis persoon. Olukorda analüüsid leiavad mitmed autorid vastupidist. Brüninghaus-Knubel ei ole muuseumihariduse positsiooniga rahul ja leiab, et „kahjuks on haridustöö senini muuseumides pigem teisejärgulise tähtsusega. Isegi nendes muuseumides, kus haridustöötaja on olemas, paikneb tema või vastav osakond muuseumi sisemises hierarhias teistega võrreldes madalamal positsioonil“. (Brüninghaus-Knubel 2004: 120)

Mõnikord nähakse haridustöötajaid niivõrd küllastajaga läbipõimunult, et hakatakse neid samastama küllastajatega. Hispaania muuseumipedagoogide positsiooni uurinud Carla Padró ütleb, et levinud hinnangu kohaselt võivad küllastajad olla kas eksperdid või võhikud ning akadeemilised eksperdid peavad pedagooge võhikuteks ainuüksi seepärast, et nad esindavad küllastajaid (Padró 2014: 123). Padró taunib muuseumihariduse spetsialistide kohta käivaid eelarvamusi, et nad ei ole võimelised akadeemiliseks uurimistööks, mistõttu hoitakse neid „muuseumikultuuri tagaruumides“, andmata võimalust muuseumi tõlgendamise teemadel kaasa rääkida. Padró kaitseb vaadet, et muuseumiõpetajad on intellektuaalid, kes on võimelised akadeemilistel teemadel väitlema. (Padró 2014: 124)

Näeme seega vastuolulist suhtumist haridustöötajatesse. Ühelt poolt, nagu Brüninghaus-Knubel (2004: 122) on esile toonud, mõistavad nad kõige paremini publiku ootusi, erinevate ühiskonnagruppide reaktsioone, kuna neil on sellealane info elust endast. Seetõttu soovitab nimetatud autor neid kaasata muuseumi missiooni, poliitika ja programmiliste seisukohtade kujundamisse. (Brüninghaus-Knubel 2004: 122) Teiselt poolt, nagu väljendub Padró (2014: 127), vaadatakse traditsioonilises muuseumis kuraatoreid ja pedagooge kui sama mündi kaht külge: esimesed on pühendunud sisule, teised küllastajatele. Selle tulemusel ei räägi nad sama keelt ega asu samal positsioonil. Pedagooge ei käsitleta professionaalide, vaid pigem amatööridena, kuna nad töötavad amatööride gruppidega, olgu need täiskasvanud või kooliõpilased. Neil ei ole muuseumi poolt voli muuks kui kuraatori diskursuse mugandamiseks publikule.

Padró kritiseerib olukorda, kus pedagoogidele on antud juurde küll turunduse ja avalike suhete spetsialisti roll, aga neid ei nähta uurijate ega tõlgendajatena ning jäetakse enamasti välja otsuse tegemise protsessist. Vähehaaval on neist saanud muuseumist tarbekauba tegijad, sest rahalisest küljest on haridustöö pigem avalike suhete väljendus kui rahvalalgustuslik tegevus. (Padró 2014: 131)

Padró uuringu järgi tunnetavad muuseumipedagoogid enda positsiooni muuseumis ebaselgena, neil ei ole selgust muuseumi näitustepoliitikast, nad tunnevad, et peavad järgima juhtkonna hetkehuvisid ja suuniseid, edastama kuraatorite infot. Lisaks sellele, et pedagoog tunneb end vahendajana eksperdi ja võhiku vahel, tunnetatakse hierarhiat ka nende seas, kes programme organiseerivad ja läbi viivad. (Padró 2014: 127)

Gilbert lisab, et liiga sageli antakse külastajatega „eesliinil“ suhtlevatele töötajatele jutupunktid memodena ette. See kärbib nende rolli lihtsalt administratsiooni suuvoodriks. Haridustöötajaid näituste teemal koolitades kaldutakse tähtsustama punkthaaval väljatoodut selle asemel, et võimaldada algmaterjalidega tutvumist. Selline praktika ei võimalda realiseerida muuseumi potentsiaali olla dialoogi pidamise koht, kus saaksid kokku inimesed ja ideed nii institutsiooni seest kui väljast. (Gilbert 2016: 136)

Lahendusi probleemile, mis aitaks haridusspetsialisti vastuolulisest seisust välja, on vähe. Kui Padró näeb, et muuseumiõpetaja on surutud publiku leeri ja seetõttu alahinnatud, siis Gilbert arvab, et muuseumitöötajate samastumine publikuga on teretulnud. Tema meelest on meeskonna väärtustamiseks vaja paradigma muutust: selle asemel et käsitleda töötajaid osakesena institutsiooni entiteedist, tuleks neid vaadata institutsiooni esindajatena. Selleks tuleks töötajaid väärtustada osana muuseumi publikust. (Gilbert 2016: 136) Erinevus seisneb selles, et Gilberti meelest saavad töötajad publiku poolele asudes vähendada institutsiooni ignorantsust. See aitab muuta muuseumi erinevate taustaga külastajate jaoks külalislahkemaks paigaks (Samas: 137). Sarnasus on Padró ja Gilberti vahel selles, et nad peavad vajalikuks suurema vastutuse ja otsustusvabaduse andmist haridustöötajatele.

Padró ideaalpildi kohaselt on muuseumipedagoogid võrdsel positsioonil kuraatorite, disainerite, uurijate ja teistega ning nad töötavad ühise meeskonnana, tegelevad uurimistööga. Ühtlasi teevad muuseumi haridusosakonnad mitte-autoritaarselt positsioonilt koostööd kogukonna ja haridusvaldkonna esindajatega väljastpoolt muuseumi. (Padró 2014: 133)

Kokkuvõttes võib öelda, et muuseumi haridustöötaja amet on mitmekihiline ja vastuoluline. Haridustöötajalt eeldatakse mitmekülgselt formaalharidust ning pidevat enesetäiendamist. Isikuomadustelt peab ta olema samavõrd hea liider kui ka meeskonnamängija. Lisaks muuseumispetsiifilise ainevaldkonna tundmisele, muuseumisisestes ja -välistes koostöövõrgustikes tegutsemisele on haridustöötajad sageli ka turundustöötajad, projektkirjutajad ja finantseerimisvahendite leidjad. Negatiivse

asjaoluna mõjub haridustöötajatele vastuolu nende hariduse, tööülesannete ja positsiooni vahel. Ühelt poolt on neil muuseumi vahendades kõige enam otsekontakti publikuga, teisalt väidavad uuringud, et neid ei kaasata otsuste tegemise protsessi. Tööülesanded eeldavad aina enam muuseumi esindamist, aga positsioon ja volitused eeldavad kuraatorite ja administratsiooni „suuwoodriks“ olemist. Ilmselt ei tunne mitmekülgse haridusega muuseumivahendaja end ilma suurema vastutuse ja otsustusvabaduseta enam motiveerituna. Samas, kui institutsioon ei eelda muuseumiõpetajalt uurimistööd ega muuseumi teemavaldkonna magistrikraadi, vaid esinemisostkust, „särasilmsust“ ja entusiasmi, siis alahinnatakse sellega ka publikut.

1.4. Muuseumikogude kasutamine

Kuivõrd muuseumihariduse üks eesmärke on muuseumikogude publikule vahendamine, on haridustöö korraldamine muuseumis tihedalt seotud kogudega. Küsimuse üle, mis on olulisem, kas säilitada muuseumikogusid tulevastele põlvkondadele või anda neid avalikkusele vabamalt kasutada, riskides museaalide kahjustamisega, on viimasel 10–15 aastal arutlenud nii Euroopa kui Ameerika museoloogid ja (kultuuri)ametnikud. Ajendiks on enamasti olnud „avastus“, et muuseumikogud aina kasvavad, aga avalikkuse eest hoitakse neid varjul.

Eri riikides on muuseumikogude „probleem“ veidi erinev. 2000. aastate alguses, kui Suzanne Keene uuris muuseumikogude kasutamisse suhtumist muuseumides üle maailma¹⁷, oli kogude kasutamine kõige teravam tähelepanu all Suurbritannias ja Madalmaades, kus muuseumidelt oodati riiklikul tasandil õigustusi kogude vähesele kasutamisele.¹⁸ Samal ajal Kanadas valitses veendumus, et kogusid ei pea säilitama üksnes

¹⁷ Näiteks Skandinaavia muuseumides ei nähtud 2000. aastate alguses muuseumikogude väheses kasutamises probleemi, tähtsustades kogude säilitamist. Norras ehitati just siis juurde uusi hoidlaid, Taanis nägi 2001. aasta muuseumiseadus ette raha eraldamist kogude korralikumaks dokumenteerimiseks ja neile ligipääsu suurendamiseks. Rumeenias leiti, et keegi pole kunagi huvi tundnud eksponeerimata museaalide kasutamise vastu, kuna kõigile otsustajatele on ilmselge, et need peavad jääma hoidlatesse. Argentiinas oli arutletud kunstiteoste rohkema eksponeerimise üle, 2000. aastate algusest muutus huvipakkuvaks teemaks ka suurem ligipääs muudele kogudele. Nigeeriast saadeti Keene'ile tähelepanek, et abi võiks olla muuseumitöötajate huvi tundmisest kogude vastu: mitte muuseumikogude varjule jäämine avalikkuse silme alt ei muuda kogusid mõttetuks, vaid pigem fakt, et muuseumi kuraatorid ei „vaata“ oma kogusid. (Keene 2005: 34)

¹⁸ Näiteid arupäriivatest küsimustest Suurbritannias: „Mitu % kogudest ei ole viimase 10 aasta jooksul kordagi näitusel käinud? Missugust poliitikat te rakendate sellistele museaalidele, mida ei ole kunagi näitusele välja pandud?“. (Keene 2005: 36)

või esmajoones näituste ja uurimistöö jaoks. USAs oli aktuaalne teema koguhoidlatele parema rahastuse saamine. (Keene 2005: 35–36)

Charles Smith juhib muuseumide tulevikusuundumusi vaatlevas artiklis (2007) tähelepanu tendentsile, et esemed on muuseumitöös jõudmas tõrjutud positsiooni. Smith nimetab muuseumide tulevikutrendidena uue tehnoloogia kasvavat mõju, kommertsu ja kultuuri aina suuremat läbipõimimist ning „esemete maailma kokkutõmbumist“. Museaalide osakaalu vähenemise näiteks toob Smith uuemad muuseumid¹⁹, kus sissepääsu aatriumid, muuseumipoed ja söögikohad võtavad enda alla tohtu suure ala võrreldes püsiekspositsiooniga ja külastaja võib seal veeta terve päraslõuna, sattumata hetkekski natuke eemal märkamatuks jäävale püsinäituse alale (Smith 2007: 547). Eelmise autoriga sarnastel seisukohtadel olev Mancino märgib, et muuseumikogude positsiooni nõrgenemine ohustab muuseumitööd ja muuseumi positsiooni laiemalt, kui muuseumid muutuvad aina enam meelelahutusasutuste sarnaseks. Ta nendib, et me elame ajastul, mil teemaparkide kujundajad kutsutakse muuseuminäitusi uuendama. Selles olukorras peaksid muuseumitöötajad säilitama oma professionaalse tähelepanelikkuse ja pühendumise ning mitte laskma oma muuseumit ja selle tegevusi muuta teemapargi atraktsioonideks, kus muuseum ise jääks kõrvaliseks nähtuseks. (Mancino 2016: 149)

Mancino ja Smithi kartust leevendab muuseumikülastajate motivatsiooni uurinud Falk, kes on korduvalt kinnitanud, et ükski lõbustuspark ei saa muuseumi asendada (Falk jt 2007: 336) ja inimesed oskavad vahet teha muuseumil ja teemapargil, st nad saavad alateadlikult aru, et muuseum rahuldab nende õppimisvajadust, isegi kui nad ei lähe sinna otseselt õppimise eesmärgil. (Falk 2016: 361)

2005. aastal ilmunud raamatus *Fragments of the World: Uses of Museum Collections* arutleb Suzanne Keene, kuidas ilmatu suureks paisunud muuseumikogusid kõige paremini kasutada ja kas seda üldse on vaja teha. Keene kirjeldab muuseumitöötajaid oma kogude ja nende kohta käiva info valvuritena, kes osutavad vastupanu ideele, et hoiustatud kogud peaksid muutuma kas füüsilisel või elektroonilisel kujul laiemalt ja avatumalt kasutatavaks. Muuseumiinimesed varjuvad kiiresti museaalide turvalisuse hoidmise ettekäände taha, isegi kui on ilmselge, et oht on minimaalne. Teine sagedane väide on, et kogud või hoidlad pole „avamiseks“ piisavalt heas korras või piisavalt dokumenteeritud. (Keene 2005: 22)

¹⁹ Smithi näidetes on sellised kohad San Francisco moodsa kunsti muuseum, St Ives Tate'i muuseum Suurbritannias ja J. Paul Getty muuseum Los Angeles'is (Smith 2007: 347).

Võib ilmselt väita kõigi suuremate muuseumite kogude kohta, et näitustel jõutakse eksponeerida vaid väikest osa kogudest ja niisamuti on ka kogud läbi uuritud vaid osaliselt. Enamasti on just uurimistöö kasutamise viis, millega õigustatakse kogude olemasolu. Keene esitab mõtte, et kui ühiskonnas paremini teadvustada, et kogud on ühtviisi kasutatavad nii teadustööks kui ka individuaalsetel ja kommertseesmärkidel, saaksid muuseumid endale argumendi, millega rõhutada kogude avaramat kasutusväärtust.²⁰ Keene leiab, et tegelikult ei ole materiaalsed kulutused uurimissaalide sisseadmiseks suured ja ettevõtmine paistab rohkem tahtmise puudumise taha takerduvat. (Keene 2005: 61)

Keene'il on ettepanek, et muuseumid võiksid uurijate teenindamist käsitleda ühe põhifunktsioonina, mitte teisejärgulise tegevusena. Muuseum võiks näidata oma suhtumisega head tahet ja luua kogude kasutamiseks tingimused, milles asjahuvilised tunneksid end oodatud külalistena, siis kasvaks ka kasutajate arv. Kogudel põhineva uurimistöö ergutamine ei ole passiivne tegevus. Alustama peaks koostööst ülikoolide²¹ ja koolidega, uurijate koolitamisest, õpetades neile digitaliseeritud materjalide kasutamist ja tekitades sellega huvi kogude kasutamise vastu. (Keene 2005: 62)

Vaadeldud autori puhul on intrigeeriv, et just kogude säilitamisega kursis olev spetsialist²² kirjutab, kuidas muuseumid liiga kiivalt kaitsevad oma kogusid ja ei taha igatüht ligi lasta. Tegemist on levinud hoiakuga, et ainult muuseumitöötajad oskavad museaale õigesti interpreteerida ja avaldada. Keene hajutab hirmu, nagu võiks kogude kasutamine kulutada neis oleva info tulevaste põlvkondade eest ära. Tegelikult on ka Keene'i eesmärk leida põhjendusi muuseumikogude olemasolu õigustuseks, isegi kui neid kunagi ei eksponeerita.

Põhjus, miks muuseumikogud Suurbritannias 2000. aastate algupoolel senisest suurema avaliku tähelepanu alla tõusid, oli nende hoogne kasv alates 20. sajandi teisest poolest. Hoiustamine vajab üha suuremat ressursi. Leiti, et tegemist on avaliku varaga ja küsiti, kas avalikkusel sellest ka kasu on? Muuseumiühing võttis teema üles ja koostas 18-kuu pikkuse uuringu tulemustest 2005. aastaks raporti *Collections for the Future* (Glaister, Wilkinson 2005). Peamine järeldus oli, et kuigi kogud on iga muuseumi alus, ei saa need

²⁰ Muuseumide valdav hoiak on, et ainus mõttekas uurimistöö on see, mida teevad nende oma teadurid, ainult muuseumitöötajad oskavad oma kogude esemeid interpreteerida, mõtestada, nende üle diskuteerida ja materjale publitseerida (Keene 2005: 52). Eriti ei taheta kogusid avada huvilistele, kes pole n-õ päris teadlased (Keene 2005: 62).

²¹ Pea kõigi näidete puhul, kus uurimistöö on kasvanud, eelnes sellele ülikoolide ja muuseumide koostöö. Seda seetõttu, et just ülikoolides on uurimistöö esmane funktsioon. (Keene 2005: 62)

²² Suzanne Keene on töötanud konservaatorina Londoni linnamuuseumis ja arheoloogiakeskuses ning peavarahoidjana teadusmuuseumis. (Keene 2005: viii)

olla asi iseeneses, vaid neile tuleb tagada parem ligipääsetavus ja suurem kasutatavus. Lisaks soovitati kogude kujunemist paremini juhtida, mitte lasta neil juhuslikult kasvada. Rõhutati, et muuseumid peavad kogude üksteisele laenutamise ja kogumispoliitika alal rohkem koostööd tegema, ning mõistma, et igas muuseumis kõikehõlmava „rahvusliku kollektsiooni“ saavutamise idee on ebarealistlik. (Glaister, Wilkinson 2005: 4–5)

Pärast esimest uuringut ja raportit jätkas Briti muuseumiühing 2006. aastal kogude efektiivsemaks muutmise programmiga. Konkreetsete meetmetena nähti 2007. aasta raportis (Cross, Wilkinson 2007) ette pikaajaseid museaalide väljalaenamisi ning museaalide väljaarvamist kogudest.²³ Ka järgmine raport (Keene 2008) konstateeris muuseumide kohustust taibata, et kogud on avalik ressurss, mis tuleb teha avalikkusele kättesaadavaks. Vahepealsete aastatega oli avalik huvi kogudele ligipääsemise vastu kasvanud, aga teenus jäänud endiselt elitaarseks. Raport tõi põhjuseks, et näitused ja populistlikud ettevõtmised aitavad külastajanumbreid kiiremini suurendada, kui inimeste teenindamine või harimine kogudes. Kokkuvõtteks tehti raportis hulk praktilisi ettepanekuid, kuidas inimesed muuseumikogudest rohkem osa võiks saada: kogude publitseerimine (soovitavalt *online*), kogudes külastajaid teenindavate töötajate arvu suurendamine, kogude kasutamise võimaluste reklaamimine ja propageerimine, andes ise ideid, milleks ja kuidas muuseumikogudes olevat infot kasutada. Teaduritel-kuraatoritel soovitati aru pidada oma rolli fookuse üle: kas see on näituste tegemine ja kabinetis päringutele vastamine või kogude hõlpsama kasutamise võimaldamine, millega kaasneb kogude parem tundmaõppimine. (Keene 2008: 71–72)

Kogude tundmaõppimise, eriti esemeuurimise diskursuse seisukohast on oluline Barbara Kirschenblatt-Gimbletti (2004: 5) kirjeldatud 20. sajandi teisel poolel toimunud pööre etnoloogia distsipliinis. See väljendub huvi vähenemises materiaalse kultuuri vastu ja suurenenud huvis mittemateriaalse ja teoreetilise vastu. Etnoloogia pöördus muuseumist ülikooli, rutates teoreetilise poolega muuseumist ette, laiendas uurimisvaldkonda kaasaegsele ühiskonnale. Samal ajal muuseumid kui kogude ja näituste haldajad jäid vanamoelise etnoloogia esindajateks – etnoloogiamuuseumidest said omamoodi etnoloogilise pärandi muuseumid. (Samas 2004: 6)

²³ Väljaarvamine on muuseumide jaoks tundlik ja vastuoluline teema, aga seda nimetati osaks vastutustundlikust kogudepoliitikast. Põhjenduseks toodi, et muuseumid ei saa kulutada avalikku ressursi objektide eest hoolitsemiseks, mida avalikkus kunagi ei näe ja mõnikord võib avalikust omandist mujale üleviimine või muu väljaarvamise viis parandada ligipääsu nendele esemetele. Museaalide müümist lubati vaid erandjuhtudel, kui ese ei kuulu muuseumi põhikollektsiooni. (Cross, Wilkinson 2007: 8-15)

Kokkuvõtteks võib öelda, et teravdatud tähelepanu muuseumikogude alakasutamise vastu on viinud tõdemuseni, et muuseum vajab jätkuvalt kogusid, need on tema eksistentsi alus. Selleks, et end ühiskonnas nähtavaks teha, peavad muuseumid oskuslikult balansseerima meelelahutusmaailma piirimail, laskmata vahendustegevusel oma põhialust (kogusid) tähelepanu alt välja tõrjuda. Muuta tuleb muuseumite liialt kaitsvat suhtumist kogudesse ja luua kogude kasutamiseks „külalislahkemad“ tingimused. Uurijate kogudepõhine teenindamine kui haridustegevus ja muuseumit vahendav funktsioon on liiga vähe tähelepanu saanud. See on muuseumite endi poolt teisejärguliseks jäetud tegevus. Oma rolli mängib ka ülikoolides tehtava etnoloogiateaduse teemade kaugenemine esemeuurimisest. Seda enam on muuseumidel vaja ülikoolidega koostöö tegemisele rohkem tähelepanu pöörama hakata. Nii nagu sotsiaalse vastutuse võtmise rollis peab muuseum muutuma avatumaks ja kaasavamaks, tuleb seda teha ka kogude kasutatavuse teemal. Kuna kogude kasutamine põhjendab nende vajalikkust, peaksid muuseumid kogude kasutamist ise julgustama ja reklaamima seda samamoodi kui oma näitusi ja muid üritusi. Kogude kasutamist tuleb muuseumiharidusega siduda suurema entusiasmiga ja põhjalikumalt kui seni.

1.5. Muuseumihariduse väljakutsed

Muuseumihariduse eesmärkide täitmine, muuseumihariduse positsioon ja kogude kasutamise probleemid kätkevad endas erinevaid väljakutseid. Nendest teadlikuks saamine on kasulikum kui eiramine. Seepärast olen koondanud väljakutsed eraldi alapeatükki.

Muuseumihariduse oluline väljakutse on ühiskonnas aktiivsema sotsiaalse rolli võtmine passiivse kogude haldaja rolli asemel. Kaasaegne muuseum peab vahendama erinevaid seisukohti ja tõlgendusi. Kaasamine ei tähenda üksnes võimalust interaktiivsest ekspositsioonist osa saada. Tänapäeva muuseumilt oodatakse võimalust praktiliselt sekkuda. Mariana Lamas vaatleb muuseumide sotsiaalsemaks muutumist publikut näitusetegemisse kaasates: „Külastajad võivad sekkuda näitustesse. Nad võivad lisada informatsiooni siltidele, tõsta näituse paigutust ümber, soovitada eksponeerimiseks teisi objekte ja uusi lähenemisi näituse teemale“ (Lamas 2010: 55). Lamas soovib muuseumi esindajatel jälgida ja püüda aru saada, miks külastaja mingeid muudatusi teeb, olla teadlik tema seisukohtadest ning uudsest vaatenurgast. Lamas usub, et külastajale nii suure

vabaduse andmisele on muuseumid vastu, kuna kardavad kaotada autoriteeti. Muuseumidel on lihtne väita, et tavainimestel puuduvad oskused-teadmised taolise funktsiooni täitmiseks, aga muuseum ei tohiks Lamase arvates inimesi alahinnata. Ühiskonna teenistuses olles tuleks ühiskonnale ka „hää“ anda, saada teada tema soovidest ja vajadustest.²⁴ (Lamas 2010: 55) Nagu näha toimub Lamase mudelis rollide vahetus, küllastajast saab kuraator ja muuseumist küllastaja. Tegemist ei ole lihtsalt vahelduse pakkumise või mänguga. Eesmärgiks on anda küllastajale kogemus, et muuseumis esemeid eksponeerides tuleb alati teha valikuid, esindada mingit positsiooni, poliitikat ja informatsiooni on väga raske esitada neutraalselt.

Muuseumihariduse väljakutse on ka selle valdkonna positsioon institutsioonis. Muuseumi funktsioonide paljusus võib tekitada asutusesisese konkurentsi tähelepanu jaotamise pärast erinevate valdkondade vahel. Konkurents on hea ärimaailmas, aga muuseumis võib see soodustada tegevuste killustumist, sünergia puudumist, kui erinevad allüksused ei koodu tegutsemiseks ühise eesmärgi nimel. Susan Mancino toobki probleemina välja, et võistlemine ressursside pärast võib muuseumi erinevad töövaldkonnad omavahel vastuollu seada. Mancinole näib, et kaasajal on muuseumide tegevuses publiku kaasamine ja interaktiivne ekspositsioon suurema prioriteediga kui kogud. (Mancino 2016: 150)

Haridusprogrammide evalveerija ja Lesley ülikooli emeriitprofessor George E. Hein peab haridustööd üheks põhilisemaks muuseumi funktsioonidest, kuna see on laiem valdkond kui üksnes haridusosakonna tegevus. Oma panuse annavad lisaks muuseumiõpetajatele kuraatorid, näitusekujundajad ja teised spetsialistid. Suurtes muuseumides võib haridusvaldkonna meeskond, kui nende hulka lugeda ka osalise tööajaga lepingulised töötajad, giidid ja külalislektorid, ulatuda 50%-ni kogu töötajaskonnast (Hein 2007: 344). Niisuguse vaatenurga järgi on haridustegevus muuseumi vahendamine kõige laiemas mõttes ja väljakutseks on siin erinevate üksuste omavaheline koostöö, ühise eesmärgi tunnustamine.

Haridusvaldkonna positsiooni peetakse oluliseks, kuna selle tegevused mõjutavad muuseumi tajumist, selle kuvandit. Seepärast peab Brüninghaus-Knubeli (2004: 132) arvates muuseumi juhtkond olema kaasatud haridusvaldkonna programmide planeerimise poliitikasse ja andma oma juhtnöörid. Siit tuleneb väljakutse, mis puudutab haridustöötajate püüdlusi suurema otsustamisvabaduse poole. Võib järeldada, et just

²⁴ Ühtlasi mõonab Lamas, et kuna tema pakutud mudeli puhul on siiski oht museaalide säilimisele, võiks mudelit katsetada mingis näituse osas ja originaalesemete asemel koopiaid kasutades (Lamas 2010: 55).

valdkonna olulisuse tõttu ei usaldata lõplikku otsustamist üksnes haridusvaldkonna esindajatele.

Surve külastajanumbritele on järgmine haridusvaldkonna väljakutse muuseumides. Brüninghaus-Knubel (2004: 119) ütleb, et „kui ei mõisteta haridustöö olulisust muuseumipoliitikas, võidakse seda pidada pelgalt turundusvõtteks, mille eesmärk on külastajanumbrite kasvatamine“. Külastajanumbrid kui kvantiteedi, mitte kvaliteedi näitaja on kriitika alla võtnud ka vabahariduse ja muuseumide külastajauuringutega põhjalikumalt tegelenud Oregoni ülikooli professorid John Howard Falk ning Lynn Dierking ja doktor Marianna Adams (2007). Nõukogu, rahastajad, avalikkus – kõik ootavad muuseumilt tõendeid tulemuste kohta. Nimetatud autorite väitel on möödumas ajad, kui muuseumi edukust mõõdeti külastajanumbritega. Uues õppivas ühiskonnas ei ole peamine enam kvantiteet, vaid kvaliteet. Seepärast „Tuleb liikuda edasi arvamuse juurest, et eeskätt muuseumist läbi käivate külastajate koguarv näitab edukust. Kvantiteet on industriaalühiskonda iseloomustav näitaja. Muuseumid peavad hoopis investeerima pakutava eneseharimise kogemuse kvaliteeti“ (Falk jt 2007: 336).

Falk, Lynn ja Adams jätaksid õppimiskogemuse kvaliteedi mõõtmise muuseumiõpetaja kompetentsi, kes peab mõtlema, kuidas mõõta ja jäädvustada kvaliteeti nii, et seda oleks võimalik rahastajatele, juhatusele ja avalikkusele demonstreerida. Nende arvates oleks ideaalis „muuseumi edukuse mõõdupuuks muudetud elud, mitte teenindatud kehad,“ tõdedes samas, et kvaliteeti on keerulisem mõõta kui kvantiteeti. Selleks tuleb muuta ka aruandlusvorme ning aruandlus peaks arvestama palju pikema ajalise välbaga kui seni. (Falk jt 2007: 336)

Tulemuste mõõtmise keerukus on probleem ka konstruktivistliku didaktika eestkõnelejatele, sest nemad peavad tähtsaks isikliku kogemuse saamist, mida on raske mõõta. Üks neist on professor Hein, kes küsib: „Missuguste kriteeriumite põhjal eristada edukat muuseumi haridustegevust läbikukkumisest?“ Hein leiab, et küsimus ei ole muuseumihariduse sobitamises formaalharidusega, vaid muuseumihariduse kvaliteedi hindamises üldiselt. Küsimusele vastamiseks on kasutatud kahte strateegiat – spetsiaalsete protseduuride väljaarendamine õppimise hindamiseks ning muuseumikülastuse tulemuste ümberdefineerimine. (Hein 2007: 349)

Euroopa ja Ameerika muuseumid on nendele küsimustele vastamiseks aina enam hakanud panustama külastajauuringutele ja nende tulemustega arvestamisele. Soov mõista

muuseumiõppe tähendust külastajate jaoks on viinud külastajauuringud uuele tasemele. Uued uurimismeetodid kasutavad senisest rohkem tõlgendamist. (Hooper-Greenhill 2007: 372) Selleks, et aru saada ebamäärastest ja mitmekülgsetest tähenduste loomise protsessidest, ei piisa külastajate vaatlemisest või demograafiliste küsimuste küsimisest. Ette tuleb võtta põhjalik küsitlemine koos kvalitatiivsete uurimismeetodite kasutamisega (Samas: 373). Nii aitab tähendust loova analüüsi kasutamine tuua pöörde muuseumihariduse hindamisse, kus pikka aega on kvantiteet prevaleerinud kvaliteedi üle.

Muuseumihariduse korraldajad leiavad end sageli väljakutse eest, kas positsioneerida end väga kõrgekvaliteedilist intellektuaalset sisu pakkuva autoriteedina või püüda olla mõistetav ja kättesaadav võimalikult suurele hulgale ja erineva taustaga publikule. Nende kahe tendentsi võrdluses sisaldub vastandus „kvaliteetne ja hariv“ *versus* „kvantitatiivne ja meelelahutuslik“. Maaailma erinevate muuseumide külastajauuringud näitavad, et publik käib muuseumides mitte üksikut eesmärki silmas pidades, vaid pigem mitmekülgse vaba aja veetmise eesmärgil, huvitades skaala kvaliteet-kvantiteet mõlemast otsast ja kõigist vahepealsetest punktidest. Sellepärast peavad muuseumid arvestama erinevate külastajatega, luues nii intellektuaalseid väljakutseid pakkuvaid näitusi kui selliseid, mille taotlus on huvi tekitamine erinevates külastajagruppides. (Falk 2016: 357) Skaala „kvaliteet/kvantiteet“ mõlema otsaga tegeledes peavad muuseumid pakkuma nii harivat kui ka meelelahutuslikku programmi. Osa külastajaid käib pidevalt erinevates muuseumides, et rahuldada intellektuaalset uudishimu, omandada uusi fakte neid huvitavatel teemadel, neid ei huvita vana ja äranämmutatud teadmine. Samal ajal teised käivad muuseumides vaid põgusa huviga pakutava sisulise poole vastu ning hindavad selgitavate tekstide asemel kõrgemalt käegakatsutavat kogemust. (Falk 2016: 367)

Muuseumides on üheaegselt palju erinevaid näitusi, mistõttu on alati võimalik pakkuda sisule orienteeritud sihtgrupile sügavutimineku ning kogemusele orienteeritud sihtgrupile „suuri pealkirju“ ja elamuslikke kujundeid. Falk soovib kindlasti mitte püüda kallutada muuseumi rohkem ühes või teises suunas, kuna ka külastajate motivatsioon ei ole fikseeritud. Ühel ja samal külastajal võivad olla erinevatel päevadel erinevad ootused muuseumile, sõltudes tema erinevatest vajadustest ja huvidest.²⁵ (Falk 2016: 368)

²⁵ Kord võib ta esindada vanaema, kes tuleb lapselapsega muuseumiõppe programmi, teinekord käsitööhuvilist, kes tahab täiendada enda oskusi pitsikudumises, kolmandal korral huvitab teda spetsiifiline, süvitsiminev arheoloogianäitus, sest väljakaevamised toimusid lapsepõlves tema kodukandis jne.

Gilbert (2016: 127) juhib tähelepanu, et muuseumidel on oht kultuure ja identiteete eksponeerides kalduda liigse loosunglikkuse, lihtsustamise, moonutamise või muul moel eksitamise teele. Kaasaja muuseumidel on palju eetikateemalisi otsustamiskohti ja valikuid. Muuseumid räägivad tihti huvist olla sotsiaalselt teadlik, kättesaadav vähem traditsioonilistele külastajagruppidele ja soodustada oma väljapanekutega lugupidamist erinevate kultuuride vahel (Samas: 133). Muuseumid on sageli uhked oma näituste relevantsuse üle ja teevad avaldusi, mis väljendavad küll nende endi ettekujutust ootuspärastest tulemustest, aga tegelikult avaldub selles suhtumine, mida Gilbert (Samas: 134) nimetab „armastavaks, teadlikuks ignorantsuseks“ (*loving, knowing ignorance*)²⁶. Ignorantsuse oht on suurem siis, kui eksponeeritava kultuuri kandjaga ei suhelda ja unustatakse, et näitusesaalides esindatud kultuur ei eksisteeri üksnes selleks, et seda eksponeerida (Samas: 137).

Muuseumiharidust mõjutavad ka toodetest küllastunud turg ja vabahariduse võidukäik. Falk, Lynn ja Adams (2007: 335) toovad esile, et muuseumide edukus sõltub kaupadest küllastunud turul võimest rahuldada tellijate isiklikke soove ja elustiilivajadusi. 21. sajandi võtmeteemaks on individuaalse maitse rahuldamine. Muuseumide harjumuspärane lähenemine külastajatele põhimõttel „üks suurus sobib kõigile“ enam ei toimi. Teenuseid tuleb kujundada erinevate külastajasegmentide või isegi üksikute indiviidide vajadusi arvestades. 21. sajandi trend, vabaharidus, on muuseumidele suurepärane eneseteostuse võimalus. Mõtestatud puhkus on vaba aja veetmise turul nõutud teenus. Kuigi muuseumid seda juba pakuvad, tuleb vabaharidus tõsta kesksel kohale, mitte rakendada seda „nagu muuseas.“ (Falk jt 2007: 335)

Muuseumihariduse väljakutse on võimes muutuvate ühiskondlike trendidega paindlikult kaasas käia ja samal ajal mitte kaotada oma nägu, muutudes mõne teise vabaajakeskuse (nt teemapargid) sarnaseks. Ümber tuleb hinnata muuseumi edukuse mõõdikud, kuna vabahariduse jaoks ja küllastunud vabaaja veetmise turul ei ole peamine enam kvantiteet, vaid kvaliteet. Samas ei tähenda kvaliteetne üksnes sügavutiminekut ja meelelahutuslikkuse puudumist. Kvaliteet tähendab pigem paindlikkust ja mitmekülgust, võimekust pakkuda individuaalset lähenemist, kuna ka ühel inimesel võivad olla erinevatel päevadel erinevad vajadused ja huvid. Üks suuremaid ohte on muuseumi jaoks ignorantne

²⁶ Gilbert peab „armastava, teadliku ignorantsuse“ all silmas mõjuvõimuga isiku või institutsiooni enesestmõistetavat ignorantsust, mida see kasutab subjekti kirjeldamisel või selle heaks tegutsemisel, samal ajal arvesse võtmata subjekti enesetunnetust ja esindajate arvamust (Gilbert 2016: 125).

arvamus, et ekspositsioon on olulisem, kui eksponeeritava kultuuri kandja. Sotsiaalsemaks muutumine eeldab, et muuseum tunneb huvi oma kogukonna soovide ja vajaduste vastu, võimaldab inimestel „praktiliselt sekkuda“, olemata professionaal või üliõpilane.

Peatüki kokkuvõtteks võib öelda, et kaasaegses muuseumis on haridustöö tõusnud esiplaanile. Muuseumihariduses kasutatav kogemuslik aktiivõpe kasutab erinevaid interaktiivseid vahendeid. Interaktiivsus võib sisaldada nii esemest-objektist lähtuvat sensoorset kogemust, kui kasutada samal eesmärgil kaasaegse (arvuti)tehnoloogia võimalusi. Muuseumikülastajat ei käsitleta õppeprotsessis tarbijana, vaid partnerina, kellele luuakse juba näitust üles ehitades võimalus ise vastuseid leida ja tähendusi luua.

Keegi ei kahtle, et muuseum vajab jätkuvalt kogusid, need on tema eksistentsi alus. Uuendamisel on muuseumikogude kasutamise praktika. Kogude kasutamine võib olla samasugune aktiivse turundusega välja pakutud muuseumi vahendamise tegevus nagu näitused ja muud üritused.

Muuseumi seisukohalt on muuseumihariduse eesmärk kogude ja teadustöö vahendamine avalikkusele. Riigi seisukohast on hea anda muuseumidele rohkem sotsiaalset vastutust ja muuseumihariduse eesmärgina teadvustada ühiskondliku koheivsuse suurendamist. Mõlemat eesmärki täites peavad muuseumid mõistma, et õppimist nõuda pole neil võimalik ja vabahariduse valdkonnas loeb kaasamine, avatud suhtlemine, elitaarsuse positsioonist loobumine. Autoriteedid, asjaarmastajad, spetsialistid ja õppurid – kõik saavad anda oma panuse muuseumiharidusse, kui muuseum on piisavalt paindlik selle vastu võtmiseks. Ka muuseumide edukuse mõõtmine on ümberdefineerimisel. Enam ei peeta kõige tähtsamaks külastajanumbreid, vaid külastaja hinnangut saadud kogemusele.

2. Rahvakultuuri koolitus- ja teabekeskuse eelkäijad

Eesti Rahva Muuseum on rahvakultuuri alase nõustamise ja koolitamisega tegelenud läbi oma ajaloo, vastav funktsioon on olnud kas eraldi struktuuriüksusel või osakondade vahel ära jaotatud. Peatükk annab ülevaate haridusvaldkonna tegevustest ja suundumustest, mis eelnesid rahvakultuuri koolitus- ja teabekeskuse loomisele 2012. aastal.

2.1. Eelkäijad ERMi esimesel kümnendil

Eesti Rahva Muuseum loodi 1909. aastal. Sajandivahetuse paiku olid Eesti haritlased, eeskätt kunstnikud hakanud enda jaoks avastama talupojakultuuri ja idealiseerima rahvakunsti. Rahvakultuurist sai ideoloogiline argument tõestamaks eesti rahvuse kultuurilist identiteeti, „muistset hiilgust“. Anu Kannike on „rahvuslikust“ rahvakultuurist kirjutades välja toonud, et talupojakultuuri kogujad ja propageerijad olid (linna)haritlased, kes esindasid keskklassi elulaadi. Nad otsisid ja leidsid traditsioonilises talupojakultuuris nostalgiat ja eksootikat, millest vaimustuda. Haritlastest vanavarakogujad suhtusid maainimestesse heatahtliku üleolekuga, nood omakorda ei adunud hästi muuseumi mõtet ja sihte ega tähtsustanud oma eelkäijate pärandit. (Kannike 1994: 10–14)

Eelnevalt viidatud vastuolu oli üks põhjus, miks ERMi juhatus pidas oluliseks koos vanavara kogumise alustamisega pöörata fookus pärandi olulisuse teadvustamisele ühiskonnas. Kuna tegemist oli eraalgatusliku seltsinguga, tuli eksisteerimise nimel tööd teha ka muuseumile raha leidmiseks. Need kolm algusaastate kõige tähtsamat tegevussuunda olid omavahel tihedalt seotud ja eeldasid aktiivset rahvaga suhtlemist. Avalikkusele suunatud üritustel oli nii majanduslik kui ka propagandistlik eesmärk. Selgitades rahvale tema kultuuri väärtuslikkust, põhjendati ühtlasi muuseumi vajalikkust ning püüti inimesi häälestada vanavarakogujatesse soojemalt suhtuma. Populaarsuse ja elujõulisuse vastastikuse seose on ERMi algusaastate ajalugu uurinud Piret Õunapuu sõnastanud järgmiselt: „Mida tuntumaks muuseum sai, seda rohkem mõistis rahvas tema vajalikkust, seda enam oli võimalik loota ka rahva toele“ (Õunapuu 2011: 131).

Üks muuseumi koolitus- ja teavitustöö vahendeid on kogude põhjal näituste koostamine. ERMi juhatuse esimees Oskar Kallas pidas näitusi kui muuseumi kogumistöö rahvale

põhjendamise vahendit väga oluliseks ja oleks nendega alustanud kohe pärast muuseumi loomist, kuid alguses puudusid nii kogud kui ruumid (Õunapuu 2011: 147). Väljapanekutega alustati 1911. aastal, mil seni kogutud vanavarast korraldati esimene lühiajaline näitus Vanemuise teatri majas. Samal aastal võeti vastu otsus avada muuseumi ruumid iga nädal paariks tunniks²⁷, et publik saaks käia vaatamas klaasvitriiniga kappidesse paigutatud rahvakunstiesemeid. 1912. aastal oli ERM väljapanekutega esindatud nii Tartu kui Tallinna põllumeeste näitustel. Näitusetegevus hoogustus 1913. aastal ja jätkus ka sõja-aastatel. (Õunapuu 2011: 148–150)

Muuseumiharidustööks võib pidada ERMi juhtfiguuride esinemisi ja näituste tutvustamisi. Esimese näituse avamisel 1911. aastal rääkis Oskar Kallas Eesti muuseumidest ja ERMi ülesannetest, korjamistoimkonna esimees ja kunstnik Kristjan Raud pidas Vanemuises kõne muuseumi tähtsusest rahva haridusele ning hiljem jagas väljakuulutatud kellaaegadel huvilistele selgitusi rahvakunsti väljapaneku kohta (Õunapuu 2011: 148).

Põllumajandusnäituste väljapanekutel eksponeeris muuseum lisaks kogutud esemetele ka nende eeskujul valmistatud kaasaegset käsitööd, mis pidi inspireerima käsitöötajaid otsima eeskujusid eesti käsitööst, mitte saksa käsitööajakirjadest (Õunapuu 2011: 149). Jaan Tõnisson tegi 1913. aasta alguses ettepaneku luua muuseumi juurde *käsitööde oskusline osakond*, mis oleks muuseumi kogudes olevate mustrite levitamisega tegelenud. Muuseum lükkas selle mõtte tagasi, sest kogumistööd peeti hetkel tähtsamaks. Paistab, et käsitööskuste propageerimise osakonna jaoks ei jätkunud tol hetkel veel ressursi. Muuseum arenes kiiresti ja kolm aastat hiljem, 1916. aastal tekkis ERMi paljude teiste toimkondade²⁸ kõrvale *kodutööstuse toimikond* (Õunapuu 2011: 173). Üheks toimkonna loomise põhjuseks võib pidada praktikast lähtuvat vajadust, kuna koos vanavara väljapanekutega oli hakatud eksponeerima vanade mustrite järgi tehtud kaasaegset käsitööd ja sellealane korraldustöö nõudis tegijaid (Samas: 165).

Kodutööstuse toimkonna töö pidi olema eelõige rahvavalgustuslik – muuseumi kogudega (peamiselt rahvariided ja tarbeasjad) eesti kunstile ja käsitööle ainese pakkumine. Praktilise eesmärgina loodeti vanade esemete eeskujul loodud käsitööde müügiga ERMile

²⁷ Alates 1913. aasta 18. augustist avati osa muuseumi ruumidest juba iga päev 3 tunniks vaatajatele (Õunapuu 2011: 150).

²⁸ Toimkonnad loodi muuseumi töö erinevate valdkondade haldamiseks. Toimkondadesse valiti erialaste teadmiste ja huvide poolest vastava valdkonnaga seotud inimesed, kes tegid seda tööd tasuta. 1909. aastal loodi korjamistoimikond, korteritoimikond ja liikmete vastu võtmise toimikond. 1911. aastal lisandusid uuema kunsti toimikond ja revisjonikomisjon, 1912. aastal lille müügitoimikond (1916 nimetati ümber pidutoimikonnaks), 1913. aastal kõnetoimikond, 1916. aastal kodutööstuse toimikond. (Õunapuu 2011: 132)

raha koguda. Planeeriti ka mustrite pildistamist ja publitseerimist. Kuna toimkonnal ei olnud aktiivseks tegutsemiseks piisavalt algkapitali ja inimesi, piirdus tegevus 1916/17. aastal ettevõtluse asemel mustrite mahajoonistamisega. ERMi esemetelt joonistatud mustreid kasutas toimkonna liige Alma Johanson oma kursustel ning nende järgi valminud käsitööd eksponeeriti koos muuseumiesemetega põllumeeste seltsi näitustel Tartus ja Tallinnas. (Õunapuu 2011: 173–174)

Niisiis oli ERMil esimestel aastatel vaja luua ellujäämist tagav sotsiaalne tugivõrgustik ja materiaalne aluspõhi. Tänu pühendunud ja karismaatilistele juhtfiguuridele ning paljude vabatahtlike aktiivsele tegevusele see ka õnnestus. Järgmise sammuna tunnetati vajadust hakata rahvale tagasi andma teadmist, mis neilt on kogutud. Näituste, näitusetutvustuste, kihutuskooosolekute ja trükistega peeti peale otsese enesetutvustuse silmas ka rahvavalgustuslikku tööd. Muuseum väärtustas ja mõtestas vanavara, andis sellega rahvale ideid enda identiteedi kohta, põhjuse oma mineviku üle uhkust tunda. 1916. aastal alustanud ja vabatahtlike tööil põhineva kodutööstuse toimkonna tegevust võib pidada hilisema rahvakultuurialase nõustamistegevuse esimeseks ilminguks. Nõustamistegevuse taotlus oli innustada kunstnikke ja käsitööhuvilisi ununema hakkavaid mustreid ja käsitööoskusi taas avastama ja kasutama neid nii kaasaegses tarbekunstis kui käsitöös.

2.2. Eelkäijad pärast Esimest maailmasõda, kuni 1930. aastateni

ERMi esimesest 25 aastast kokkuvõtet tehes nimetab Ferdinand Linnus aastaid 1919–1921 üleminekuajaks, mil väline elu oli nii raske, et muuseumil oli võimalik vaid hingitseda ning hoida kogusid ja arhiive hävimisest (Leinbock 1934: 36). Järgnes direktor Ilmari Mannineni periood (1922–1928), mil algas hoogne muuseumi arendamine. See tähendas süsteemi ja struktuuri loomist, teadustööle suurema tähelepanu pööramist, esimese püsinäituse²⁹ korraldamist muuseumile 1922. aastal antud Raadi mõisa peahoones. Ühe esimese ümberkorraldusena loodi rahvateadusliku osakonna ja arhiivraamatukogu kõrvale kunstiosakond ning majandustegevust asus juhtima kantselei (Piiri 1996: 12). Rohkearvulised toimkonnad osalt likvideeriti, osalt muudeti nõuandvaiks organiteks vastavate osakondade juurde (Leinbock 1934: 37). Mannineni ajal muutus kogude täiendamine, esemete arvele võtmine, kataloogimine ja puhastamine süstemaatiliseks.

²⁹ Esimene püsiekspositsioon avati Raadil 13.05.1923 (Piiri 1996: 13).

1925. aastal alustati koostööd koolidega³⁰ ning hakati välja andma muuseumi aastaraamatut ja etnograafilisi monograafiaid. (Piiri 1996: 16) 1920. aastate algul, kui Tartu Ülikooli loodi etnoloogia õppetool, sai ERMist etnoloogiaalase õppe- ja uurimistöö baas. Kaht institutsiooni ühendas Manninen mõlemat juhtides. Sel ajal kujunes välja esimene eesti etnoloogide põlvkond. (Metslaid 2016: 38, 72)

1930. aastate esimesel poolel oli ERMile tähtsaks teetähiseks muutumine sihtasutuseks (1931), mida riik iga-aastaselt rahaliselt toetas (Leinbock 1934: 48). Riigi sihtasutusena saavutas muuseum stabiilsema majandusliku tagala ja võis „muretumalt“ keskenduda sisulisele etnoloogilisele tööle kogu selle mitmekesisuses. Marleen Nõmmela on esile toonud, kuidas 1920.–30. aastatel ei piirdunud etnoloogi amet muuseumis uurimistööga. Vaja oli tegeleda ka kogude korrastamise, näituste tutvustamise ja loengute pidamisega. See võis teadustöö jõudlust pidurdada. Näiteks Helmi Kurrik, kes asus 1928. a tööle ERMi etnograafilisse osakonda, hoidis tekstiilikogu, tõlkis aastaraamatu referaate ja luges artiklite korrektuure, hoidis korras vahetuskirjandust ja käsiraamatukogu ning nagu teisedki etnoloogid tutvustas vajadusel muuseumi näitusi nii kohalikele kui ka väliskülalistele. Lisaks tegeles Kurrik etnograafiliste bibliograafiate koostamisega, abistas muuseumi korralduslikes küsimustes teisi väiksemaid muuseume, oli vajadusel lektor, koostas küsimuskavasid ja –lehti ning käis suviti välitöödel (Nõmmela 2009: 35–36).

Mannineni ajal oli Tartu Ülikooli etnograafia õppetooli ja ERM tegevus tihedalt läbipõimunud, kuna Manninen oli direktoriametiga paralleelselt ka etnograafia õppetooli juhataja ja õppejõud. Alles alustava etnoloogiateaduse jaoks oli taoline ühendatud tegevus 1920. aastatel tõenäoliselt praktilise väärtusega ja ressursisäästlik. Keskendumine kogumis- ja teadustööle ei tähenda, et ERM oleks olnud uurijatele suletud või etnoloogid poleks esinenud loengutega, kirjutanud populariseerivaid artikleid, juhtinud ekskursioone või andnud konsultatsioone. Populariseerimistöö ei olnud aga veel nii suur prioriteet, et selleks töötajaid värvata või eraldi osakonda luua. Kogude täiendamise ja arvelevõtu ning kasutamise süsteemide loomine, teadustöö ning publitseerimine oli eelduseks järgnevale etapile – osalemisele riiklikus rahvakultuuri propageerimise kampaanias.

³⁰ Algkoolidele saadeti vastamiseks küsimuskava nr 3 „Mõnede etnograafiliste nähtuste maateaduslik levimine“. Sellest algas ERMi kontakt paljude õpetajatega, kellest kujunes 1931. aastal loodud korrespondentide võrgu tuumik. (Piiri 1996: 16)

2.3. Riiklik rahvuslik propaganda 1930. aastate II poolel

1934. aastal asutati Eesti Vabariigi siseministeeriumi juurde uus valitsusasutus – Valitsuse Informatsiooni ja Propaganda Talitus, mis tegeles riikliku propaganda levitamise ja informatsiooni kontrollimisega (Vaan 2005: 19). ERMi seisukohalt oli uue asutuse funktsioonidest kõige olulisem rahvusliku propagandatöö korraldamine, milles keskenduti rahvakunstile, rahvarõivastele ja rahvatantsudele.

Riiklik propagandatalitus algatas 1935. aastal *rahvakunsti elustamise aktsiooni*, mille eesmärgiks oli rahvakunsti harrastamise *õigetele alustele viimine*, arhiivi- ja muuseumiriiulitele kogutud rikkalike rahvakunstikogude rahvale tutvustamine ja propaganda (Vaan 2005: 69). Rahvakunsti elustamise kava nägi ette kahe komitee loomise trükiste väljaandmiseks nii rahvarõivaste kui rahvatantsude kohta. Koos Ülemaalise Eesti Noorsoo Ühenduse, Isamaaliidu, Ülemaalse Maanoorte Ühenduse, Maanaiste Keskseksi ja Eesti Haridusliiduga oli aktsiooni läbiviimisesse kaasatud Eesti Rahva Muuseum ning selle koosseisus Eesti Rahvaluule Arhiiv (samas: 69).

Kampaania startis 1937. aasta jõulude eel propagandatalituse nõupidamisega, mida ajaleht Postimees põhjaliku artikliga (Kõik maakoorid ... 1937) kajastas. Siseminister Kaarel Eenpalu esines nõupidamisel sõnavõtuga, milles põhjendas rahvarõivaste aktiivse propageerimise tähtsust. Aktsiooni eesmärgiks seati, et 1938. aasta laulupeol esineksid kõik koorid rahvarõivais. Eenpalu esinemise refereeringust saab ülevaate, milliste põhimõtete järgi rahvarõivakandmist sooviti ergutada. (Kõik maakoorid ... 1937)

Eeldatavalt on Eenpalul kõne kirjutamisel ERMist abilisi olnud, kuna rahvarõivatemaatika on muuseumi seisukohti väljendav, eesmärgiks on seatud muuseumipoolsete tehniliste juhiste andmise kaudu originaalide-lähedase rahvarõiva taaselustamine. Siseminister ütleb, et rahvarõivamustrite ja -lõigete moderniseerimine ega stiliseerimine ei ole käesoleva aktsiooni suund, ja ka teine äärmus, rahvarõivaste tarvitusele võtmine sellisena „nagu neid näeme muuseumi kappides ja riulitel“ ei ole kasutajatele tõenäoliselt kuigi ahvatlev. Seepärast pakutakse välja kolmas tee, paikkondlikest õigesti kokku pandud komplektidest eeskujul võtmine vastavalt ERMi juhtnõoidele:

Meie rahvarõivad jagunevad maakondade ja kihelkondade järele. Nendes wanades piirides tuleb ka elustada rahvarõiva kandmist. Nüüd kuuleme tihti arwustavaid märkusi, et meie inimestel, kes kannavad rahvarõivaid, ei ole maitset. Neil märkustel on alust, sest inimestel puudub ka tahtmise kõrval juhtnõör, missugune täpselt on tema kodunurga wana

rahvarõiwastus. Kantawad rahwarõivad on tihti kirju segu, kus seelik on wõetud ühest maakonnast, wöö teisest ja tanu kolmandast. Tulewaseks laulupeoks peawad olema kõik koorid rahwarõiwais, niipalju kui selleks wõimalust on. Ideaaliks oleks, kui kõik kannaksid oma kodukoha riietust. Rahwarõiwa kandmine peab meil kujunema teatud kultuseks. (Kõik maakoorig ... 1937)

Propagandatalituse nõupidamisel olid arutluse all aktsiooni teostamise üksikasjad. Konstateeriti, et on vaja: 1) paljundada ja levitada rahvariiete mustreid ja lõikeid nii kiiresti kui võimalik; 2) levitada mustrid võimalikult paljudesse erinevatesse kohtadesse laiali; 3) luua kohti, kust saaks rahvariideid tellida (kasutada olemasolevaid kodukäsitööstuslikke ettevõtteid); 4) korraldada rahvarõiva alaseid kursusi ja nõuandmist. Tulevikus nähti olulise infoallikana Eesti Rahva Muuseumi kogude baasil väljaantavat rahvarõiva albumit³¹, mis oligi juba riigi rahalisel toel valmimisjärgus. (Kõik maakoorig ... 1937).

Rahvakunsti elustamise kampaania üldjuhtimine oli 1936. aastal viidud üle haridusministeeriumi kompetentsi, kuid propagandatalituse ülesandeks jäi endiselt rahvarõivaste propageerimine (Vaan 2005: 69). Muuhulgas otsustas 1937. aasta detsembris siseministri juhitud nõupidamine, et kodumajanduskoja juurde tuleb moodustada *Rahvarõiva Komitee*. Rahvarõiva Komiteesse arvati esindajad 12 organisatsioonist (riikliku propaganda talitus, haridusministeerium, Kodumajanduskoda³², Eesti Maanaiste Keskseks, Eesti Naisliit³³, Naiskodukaitse, Eesti Rahva Muuseum, Lauljate Liit, Kutsekoolide Õpetajate Ühing, Eesti Haridusliit, Eesti Kodutöö Edendamise Keskseks ja Ülemaaline Eesti Noorsoo Ühendus). (Kõik maakoorig ... 1937) Komitee liikmeskond oli ühiskondlikult laiapõhjaline, esindatud olid riik ja teemakohased kutseliidud – meie tänases mõistes kolmas sektor.

Nii nagu suunda andval siseministeeriumi koosolekul oli otsustatud, asuski Rahvarõiva Komitee 1938. aasta alguses rahvarõivaste müügikohtade loomist korraldama. Müügipunktid püüti luua kõikidesse linnadesse, eelistatult juba olemasolevate kodukäsitöö-, tekstiil- ja kullasepäärde juurde. Komitee hakkas koostama andmebaasi ka üksikute rahvarõiva osade valmistajate kohta. (Rahvarõiva valmistamine ... 1938) Teise konkreetse tegevusena pani Rahvarõiva Komitee 1938. aasta alguseks tööle kaks

³¹ Album „Eesti rahvarõivad“ ilmus 1938. aasta märtsis. Tellija oli Informatsiooni ja Propaganda Talitus, väljaandjaks Eesti Rahva Muuseum (toimetaja Ferdinand Linnus, koostaja Helmi Kurrik).

³² Esimene Kodumajanduskoja koosseis tuli kokku 1936. aasta mais. Organisatsiooni eesmärk oli koondada kodumajanduse alal tegutsevad naisorganisatsioonid ja arendada kodumajandust. (Kodumajanduskoda 1936)

³³ 1920. aastal kutsuti Asutava Kogu naissaadikute algatusel kokku II naiskongress ja asutati Eesti Naisorganisatsioonide Liit (1930. aastast Eesti Naisliit) eesmärgiga koondada naised ühiseks tööks, mis edendaks ja kindlustaks naiste õiguslikku, majanduslikku, vaimset ja tervislikku seisukorda. (Laja 2006)

rahvarõiva nõuandebürood, ühe Kodumajanduskoja ja teise Eesti Rahva Muuseumi juurde. (Rahvarõiva elustamise ... 1938)

Rahvarõiva Komitee tegevusest ja rahvarõiva aktsioonist tehti kokkuvõtteid novembris 1938. Kodumajanduskoja rahvarõiva büroo kokkuvõtete järgi kandis 290 koorist rahvarõivaid 182 koori, see tähendab, 63% kooridest. (Rahvarõiva elustamise ... 1938). Kokkuvõtva ettekandega esinenud etnoloog Eerik Laid³⁴ märkis, et maal oli huvi rahvarõivaloengute ja -kursuste vastu suur. Laid kritiseeris ehtsa rahvarõiva moderniseerimise ning stiliseerimise katseid, kuna see näitavat rahvarõivaga mitterahulolekut ja ideoloogiliselt eriti pretensioonikat esinemist, „kus seniste igipõliste rahvuslike traditsioonide ning ka väljaspool üldtunnustatud ilu asemel tahetakse pakkuda veelgi paremat. Kuid nagu kunagi ükski imitatsioon pole originaali väärt, nii võib ka stiliseeritud rahvarõivas tekitada ainult kahetsuse- ja ebamugavuse tunnet.“ (Rahvarõiva elustamise ... 1938)

Nõmmela järgi ei oleks ilma riikliku toeta Kurriku „Eesti rahvarõivad“ valminud nii lühikese ajaga ega saavutanuks nii laialdast kasutuselevõttu üle maa. Kurriku raamat ja ERMi kureeritud rahvarõiva valmistamise kursused aitasid kinnistada teadmist „õigest“ rahvarõivakostüümist. Rahvarõiva elustamise aktsiooni käigus käibesse toodud mustrid ja lõiked esindasid etnoloogide valikut ilusamatest, esteetiliselt nauditavamatest variantidest, millele ka Rahvarõiva Komitee ja riigi funktsionäärid oma heakskiidu andsid (Nõmmela 2010: 58).

Kokkuvõtteks võib öelda, et 1930. aastate teisel poolel võttis Eesti riiklikul tasemel ette rahvakunsti taaselustamise propaganda ja tegi seda Eesti Rahva Muuseumi kogudele ja teadmistele toetudes. Tegelikult viisidki aktsiooni ellu ERMis töötavad etnoloogid (eeskätt Helmi Kurrik) ja rahvarõiva nõuandebüroo ajutine abitööjõud. Kuigi Rahvarõiva Komitee oli laia liikmeskonnaga, tuli rahvarõivakursuste ja kirjaliku nõustamise läbiviimne ja ideoloogiline juhtimine ERMist. Sel ajal sõnastati aastakümneteks kehtima jäänud põhimõtted: säilitada rahvarõivaste kopeerimisel originaaltruudus, eelistada oma kodukoha (hiljem pigem päritolujärgset) riietust ning tunnistada teadmiste esmaseks allikaks Eesti Rahva Muuseum.

³⁴ Eerik Laid oli sel ajal haridusministeeriumi esindaja Rahvarõiva Komitees (Rahvarõiva levitamisele... 1940).

2.4. *Rahvarõiva nõuandebüroo ERMis*

1930. aastate teisel poolel hakkas ERM nii populaarteaduslike trükiste kui artiklite ja loengutega rahvale temalt kogutud väärtusi n-õ tagasi andma. Sarnaselt riikliku propagandatalituse väljakuulutatud suunaga oli ERMi eesmärk, et rahvas võtaks kasutusele „õiged rahvapärased“ rahvariideid. Siin tegi suure töö ära 1938. aastal ilmunud rahvarõivaalbumi autor Helmi Kurrik, kes töötas ERMis juba 1928. aastast. Kurrikust kui ERMi tekstiilikogude heast tundjast sai koos direktor Ferdinand Linnusega 1934/35. aastast ajakirja *Taluperenaine* juurde asutatud „Rahvariide komisjoni“ liige. Kurrik koostas ERMi kogude põhjal rahvarõivakomplekte, et nimetatud komisjoni töötajad neid täpselt jäljendaksid. Populariseerimistöona kirjutas ta rahvarõivastest ajakirjades *Taluperenaine* ning *Eesti Noorus*, oli lektor Rahvarõiva Komitee korraldatud rahvarõivaste valmistamise kursustel ERMis ja esines loengutega mitmel pool mujal, sealhulgas raadios. (Nõmmela 2009: 50–51).

ERMi juures 1938. aasta jaanuaris avatud rahvarõiva nõuandebüroo andis konsultatsioone kirja teel. Büroo töötajad vastasid päringutele, saates soovijatele vajalikud mustrid ja lõiked koos värvide kirjelduse ja muude vajalike selgitustega. Nõuandmine ei olnud päris tasuta. Kes soovis andmeid terve rahvarõivakomplekti kohta, pidi koos päringuga saatma 1 krooni väärtuses postmarke, ja 20 sendi eest saadeti vastus, kui küsimus puudutas mõnd üksikut komplekti osa (tanu, käised, sukad jne). (Avati rahvarõiva ... 1938)

Lisaks kirja teel taotletavale rahvarõivaalasele nõustamisele oli võimalik osa võtta kahenädalasest kursustest. Rahvarõivakursusi toimus erinevates paikades üle Eesti. Õpetajad- läbiviijad tulid Eesti Rahva Muuseumi korraldatud nn juhtide kursustelt, millel oli 70 lõpetanut. Kokku toimus 1938. aastal üle Eesti 120 rahvarõiva valmistamise kursust kestvusega ühest nädalast ühe kuuni. (Eesti rahvarõivas 1938)

Kui ERMis paiknev nõuandebüroo oli kuu aega tegutsenud, tõdeti, et ollakse järelepärimistega üle koormatud ja esialgset koosseisu tuleb suurendada (Elaw huvi ... 1938). Märtsis tegeles päringutele vastamisega koos ajutise lisatööjõuga 8 inimest. Töö kestis sageli hommikul kella 9-st kuni õhtul kella 8-ni. Mõnikord võeti isegi pühapäevad appi. Paari kuuga oli vastatud umbes 150 kirjale (pooled neist kooridele, ehk u 20 inimesele), ja kuna enamik kirju ootas vastust 2–11 ülikonna kohta korraga, siis hindas büroo juhataja Anita Oeste, et abi on saanud vähemalt kolm-neli tuhat inimest. (Kuidas

tegutseb... 1938) Seejuures oli kirja teel nõustamine põhjalik, et abivajaja saaks täpsete juhenditega ise hakkama:

Nii koostame iga täisnõuande selliselt, et seal on antud lühike, kuid ülevaatlik kirjeldus nõutud rahvarõiva kohta, edasi üldjoonis sellest ja siis kõik mõõdud, loomulikus suuruses lõiked, mustrid ning seeliku triibustik ja vöökiri, mis selle juurde kuuluvad. Selleks, et need lõiked oleksid ka iga ühele arusaadavad, oleme nad õmbluste kohtadelt kinnitanud nõöpnõeltega, ära märkides ühtlasi kõik voltide, kroogete ja palistuste laiused ja kohad. Ja juhul, kui mõned peakatted, nagu näit. Paistu tanud või Alutaguse otsiktanud nõuavad veel erilist sidumist, oleme põhilõikele siingi lisanud juurde veel teise kokkuvolditud kujul. Ning kuna ärasaadetud nõuannete puhul ei ole tulnud enam teistkordset järelepärimist, siis loodame, et saadetud andmed on kõigile arusaadavad ja kasutatavad olnud. (Kuidas tegutseb... 1938)

Kuna ERMi rahvarõiva nõuandebüroo enda vajalikkust 1938. aasta talvel neli kuud tegutsedes õigustas, avati see ajutiselt taas 1939. aasta veebruaris. Seekord olid peamiseks sihtgrupiks Eesti Mängudest osavõtjad ja büroo tegutses juunikuuni. Teisel tegevusperioodil hoiduti varasemate mustrite levitamisest ning kopeeriti ERMi kogudest senikasutamata variante, et tuua käibele uut (vaheldus)rikkust. 1939. aastal telliti büroolt 99 naiste- ja 63 meeste komplekti ning paarsada rõivastuse üksikosa. Eesti Pank tellis kõigile Tallinna kontori naisametnikele rahvarõivad. Peamisteks tellijateks olid siiski noorsoo-organisatsioonid. Kui ajutine nõuandebüroo ERMi juures 1939. aasta suvel suleti, anti teada, et edaspidi vastab päringutele Eesti Rahva Muuseum. (Rahvarõivaste nõuandebüroo ... 1939)

Kolmandat korda avati nõuandebüroo Eesti Rahva Muuseumis ajutiselt 1940. aasta jaanuaris, seekord kolmeks tunniks tööpäevas. Bürood juhatas ka kolmandal aastal Anita Ooste-Laigo. Konsultatsioonitasu oli endiselt terve komplekti eest 1 kroon, üksikeseme eest 20 senti. Ka seekord püüti tellijatele pakkuda rahvarõivaste seni kasutamata variante, et tuua rahva seas levitatavatesse riietesse mitmekesisust. (Rahvarõivaste Nõuandebüroos... 1940) 1940. aasta märtsis peetud Rahvarõiva Komitee juhatuse koosolekul otsustati veel suuremat tähelepanu pöörata Eesti Rahva Muuseumis töötava nõuandepunkti tegevusele. Samuti plaaniti edasi arendada kodumajanduskoja nõuandepunkti tegevust, korraldada edaspidi taas nädalasi rahvarõivaste valmistamise kursusi ja uuendusena alustada propagandat meeste rahvarõivaste valmistamiseks. (Rahvarõiva levitamisele ... 1940)

Edasised ajaloosündmused ei lasknud plaane sel kujul enam realiseerida. Suvel 1940 algas Eesti okupeerimine Nõukogude Liidu poolt, kommunistliku riigipöördega vahetati valitsus

ja algasid repressioonid Eesti riigitegelaste ja sõjaväelaste vastu, järgnes Saksa okupatsioon ning järgneva nõukogude okupatsiooni eel paljude haritlaste, sh Helmi Kurriku jt etnoloogide Eestist lahkumine. Aktiivne rahvarõivapropaganda jäi siinkohal katki, kuna muuseumi jaoks olid peagi järgnenud sõja-aastad samasugune eluspüsümise väljakutse nagu Esimene maailmasõda ja Vabadussõda.

2.5. Haridus- ja nõustamistöö nõukogude ajal kuni laulva revolutsioonini

Kuigi sõjaeelsest etnoloogide põlvkonnast ei olnud Eestisse kedagi alles jäänud, sai 1940.–60. aastatel veel kasutada 1930. aastate lõpu rahvarõivakursustel osalenute teadmisi ja oskusi ning välja antud kirjandust³⁵. Pärast Teist maailmasõda sai Nõukogude Liiduga liidetud Eestis rahvuslikkus külge sildi „kodanlik natsionalism“ ja riiklikul tasemel asutati hävitama kõike, mis meenutas iseseisvat Eesti Vabariiki. Talupojakultuuri uurimine ei olnud nõukogude ideoloogiaga vastuolus ning ERMi kogude uhkus – rahvarõivad sobisid vormilt rahvusliku ja sisult sotsialistliku kultuuripoliitika teenistusse.

Nõukogude kultuuriametnikud püüdsid laulupidude traditsiooni kaudu näitlikustada uue kultuuripoliitika „vormilt rahvuslikku“ olemust. Üldlaulupeo peakomisjon³⁶ algatas 1946. aasta detsembri lõpus idee, et kõik koorid peaksid peol esinema rahvarõivastes. Sellega loodeti tõsta esimese sõjajärgse üldlaulupeo populaarust rahva seas³⁷. Idee kasvas suureks kampaaniaks. Jaanuarist märtsini 1947 toimunud rahvarõivakampaania korraldamises osalesid üldlaulupeo juhtorganite kõrval ka partei ja valitsus. (Raudsepp 2015: 65)

Rahvarõivakampaaniaga sekkus partei ja valitsus ehk laulupeo peakomisjon otseselt laulupeol kantavate rahvarõivaste valikusse. Nõukogude Eestis (ja eriti sõjajärgsetel aastatel) ei olnud rahvarõiva kanga hankimine lihtne ülesanne, aga propagandakampaania

³⁵ Igor Tõnuristi mälestuste järgi oli Helmi Kurriku rahvarõivaraamat nii huvilistele kui nõustajatele käsiraamatuks veel 1980. aastatel, kuigi seda „ei olnud kombeks, õigemini polnud lubatudki nõukaajal mainida“ (Loite ja Tõnurist 2016: 162).

³⁶ Üldlaulupeo peakomisjon loodi 1945. aasta oktoobris, seda juhtis EK(b)P Keskkomitee propagandasekretär Eduard Päll. Peakomisjon nimetas alakomisjonid. Eesti NSV Ministrite Nõukogu ja EK(b)P KK määrusega 20.10.1945 moodustati peakomisjoni otsuste elluviimiseks ja laulupeo korralduse tegelikuks juhtimiseks XII Üldlaulupeo Büroo eesotsas Marie Brauniga. (Raudsepp 2015: 62–63)

³⁷ Rakendati muidki motiveerimisvahendeid: laulupeolistele lubati vabu päevi koos keskmise palga maksmisega, tagati tasuta transport, majutus ja toitlustus (Raudsepp 2015: 67–68).

raames asus ministrite nõukogu oma määrustega³⁸ seda korraldama. Riiklikul tasandil valiti välja ka kihelkondlikud eeskujud, mille järgi laulupeolistele kangad toodeti. Näiteks 1947. aasta laulupeo peakomisjon valis linnade laulupeolistele lähtudes „rahvariide elavusest ja puhttehnilistest võimalustest“ riiklikuks tootmiseks Lihula, Pärnu-Jaagupi, Jüri, Mustjala ja Rapla kihelkonna kangad, kuid peole lubati tulla ka teiste kihelkondade rõivastes (Raudsepp 2015: 66).

Sõjajärgsetel aastatel hakkas kultuuriringkondades levima seisukoht, et rahvarõivaid tuleb kunstnike poolt edasi arendada, ajakohastada (Värv 1998: 393). Rahvarõivaste edasiarendamise suunda esindasid eeskätt tarbekunstnikud³⁹. 1950. aastatel hakkas praktikas vastupidiselt etnoloogide arvamusele peale jääma põhimõte, et „muuseumi eeskujude täpne kopeerimine ei ole vajalik, ent muudatuste tegemist võib usaldada üksnes asjatundlikele tarbekunstnikele, kuna „isetegevuslikus tarbekunstis on veel küllalt maitsetust“. (Veel kord ... 1960) Rahvarõivauurijad ei tahtnud stiliseeritud esinemisrõivastega leppida. Otseselt ei olnud „õigeid rahvarõivaid“ nõuda võimalik, küll aga kirjutati ajakirjanduses kriitilisi artikleid esinejate seljas märgatud rahvarõivaste „puudustest“, stiilivääratustest, originaalikaugetest värvilahendustest.

Noortest etnoloogidest kujunes rahvarõivaste uurijaks ja populariseerijaks Aino Voolmaa (1920–2000), kes tuli etnograafiamuuseumi tööle 1947. aastal ning tegutses oma alal aktiivselt 1990. aastani (Sikka 2000: 308). Voolmaa viis aastakümneid järjekindlalt läbi oma missiooni autentse rahvarõiva kasutamise propageerimisel nii konsultandina muuseumis kui laulupeo peakomisjonis ja nooremate kolleegide koolitamisel, näituste ja raamatutega⁴⁰ ning ajakirjanduses arvamust avaldades. (Sikka 2000: 309) Ajakirjanduses propageeris Voolmaa konservatiivset korrektsust. Järjekindlalt juhtis ta oma artiklites tähelepanu laulu- ja tantsupidude rahvarõivaste kandmis- või valmistamisvigadele ning andis loomulikult ka näpunäiteid nende parandamiseks (Voolmaa 1970, 1973). Voolmaa ei olnud oma võitluses üksi. Rahvarõivaste tänapäevastamise ja mõne piirkonna (Muhu,

³⁸ Kohaliku Tööstuse Ministerium sai selle määrusega ülesande valmistada XII üldlaulupeo osalejatele 1947. aasta 1. aprilliks 5710 meetrit villast ja 10625 meetrit linast kangast, 1170 meetrit voodrisiidi, 28861 kg villast värvilist lõnga, 1469 kg puuvillast lõnga (lõime). Linnakollektiividele toodeti kangas, maakollektiivid said loa eelisjärjekorras villaveskis villa ketramiseks riigi naturaalmaksu maksmata ning riigihindadega puuvillase lõime ostmiseks. et seelikuriiet kududa. (Raudsepp 2015: 65)

³⁹ Näiteks 1955. aastal ilmus kunstnik Mari Adamsoni koostatud raamat „Tänapäeva kostüüme rahvarõivaste ainetel“, milles pakutakse välja kaasaegse moe järgi kohandatud nn massikostüüme. 1960. aastal ilmus tarbekunstnik Heiko Kruusi koostatud brošüür „Rahvarõivaid pidupäevadeks“. Tarbekunstnike väljapakutud kostüümide mõju oli tunda 1955. ja 1960. aasta üldlaulupeoliste rõivavalikus (Piiri 1992: 124).

⁴⁰ Aino Voolmaa on klassikaks saanud raamatute „Eesti rahvarõivaid XIX sajandist ja XX sajandi algult“ (Tallinn, 1957) ning „Eesti rahvarõivad“ (Tallinn, 1981) põhiautor.

Mustjala) rõivaste üleekspluuteerimise vastu võttis 1958. aastal sõna ka paljude üldtantsupidude juht Heino Aassalu⁴¹. Viimane tõi esile vajaduse vabariikliku seminari järele, mis aitaks „kindlustada teadmiste pagasit.“ Aassalu artiklist ei tule välja, kellel on rahvarõiva alases teavituses juhtroll, ta viitab vaid, et konsultatsioone võib saada kahest kohast Tallinnas (kunstitoodete kombinaat, Rahvaloomingu ja Metoodilise Töö Keskmaja⁴²) ja ühest Tartus (etnograafiamuuseum). (Aassalu 1958)

1960. aasta üldlalupeo eel muutus vastasseis „muuseumi suuna“ ja „edasiarendamise suuna“ vahel aktiivsemaks. Ajalehes „Sirp ja Vasar“ kajastatud nõupidamisel (26.03.1960) diskuteerisid muuseumi suunda esindava Voolmaaga tarbekunstnikud Tallinna Kunstitoodete Kombinaadist ja Riiklikust Kunstiinstituudist ning kultuuriministeeriumi, Rahvaloomingu Maja ja Üldlalupeo Peakomisjoni töötajad. Voolmaa pidi kinnitama, et „teised etnograafid on temaga samadel seisukohtadel“ ning ta eesmärk ei ole olnud tarbekunstnike tööd halvustada. Lahkelid olid ka kunstitoodete kombinaadiga, kuna kombinaat lähtus rõivaste valmistamisel üksnes tellija soovist, aga muuseum ei olnud selle läbi tekkivate värvi- või pikkusemuudatustega rahul. (Tarbe)kunstnikud põhjendasid oma muudatuste eelistusi esteetilise külje tähtsamaks pidamisega võrreldes originaaltruudusega.⁴³ (Veel kord ... 1960)

1960. aastate lõpuks jäi peale „muuseumi suund“, mida hakkas toetama üldlalupeo büroo (Piiri 1992: 125). 1969. aasta laalupeo eel loodi üldlalupeo büroo juurde rahvarõivasektsioon, mis sai volituse juhtida üleriigiliselt rahvarõivaste valmistamist, kontrollida tootmise kvaliteeti ja vastavust algmaterjalile. Rahvarõivasektsioonis oli alati esindatud ka etnograafiamuuseum. Etnograafiamuuseumi töötajad koostasid enne 1969. aasta juubelilaulupidu 19 rahvarõivakomplekti, mille joonised, kirjeldused ja valmistamisjuhised avaldati ajakirjas „Nõukogude Naine“. (Piiri 1992: 136)

Muuseumi ja rahvarõivasektsiooni eesmärk näha võimalikult paljusid esinejaid originaaltruudes rahvarõivastes, hakkas 1970.–80. aastatel edenema. Ent soovitus kanda oma kodukandi rõivaid ei leidnud veel järgimist. Ühelt poolt oli kombinaadil harjumuspäraseid komplekte lihtsam toota, teisest küljest pidasid tellijad mõne piirkonna (Muhu, Mustjala) rahvarõivaid ilusamaks (Piiri 1992: 126). Näiteks oli 1980. aasta

⁴¹ Heino Aassalu oli ühtlasi Rahvaloomingu Maja töötaja 1953–1997 (Aassalu i.a)

⁴² 1954. aastast nimetusega Rahvaloomingu Maja. 1962. aastal, kui juhatajaks sai Ilmar Moss, alustati muuhulgas pidevate rahvarõivakonsultatsioonidega. (Aassalu i.a).

⁴³ Diskussiooni all oli näiteks pikad püksid meestel põlvpükste asemel põhjendusega, et kõigil meestel pole ilusaid jalgu (Veel kord ... 1960).

üldlaulu- ja tantsupeoks kunstitoodete kombinatsioonist tellitud ülekaalukalt saarte rahvarõivaid, samas mitte ühtegi Lõuna-Eesti ega Läänemaa rõivakomplekti (Samas: 126–127). 1980. aastatel üldlaulupeo büroo rahvarõivaste sektsiooni töös osalenud Igor Tõnuristi sõnul määrasid tantsurühmade rõivavaliku eeskätt tantsujuhid oma eelistustega (Loite ja Tõnurist 2016: 163). Tantsujuhtide poolt olid esinemisrõivaste valikukriteeriumid esteetilis-kunstilised, – lähtuti sellest, mis toonides värvilaike on vaja tantsuväljakule kujundada⁴⁴ (Samas: 162).

Rahvarõivaste alane teavitustöö on vaid üks kitsas osa muuseumi hariduslikust ja nõustamistegevusest. Nõukogude ajal välja antud aastaraamatutes nimetatakse tollase etnograafiamuuseumi näituste-, nõustamis- ja haridustöö valdkonda massikultuuritööks, ideoloogiatööks ja populariseerimistööks. Kohe pärast sõda, 1945. aastal alustati näitusega „Eesti talupoja käsitöid“, aastatel 1946–1958 jätkati ajutiste näitustega 19. sajandi Eesti talupojakultuurist, aga ka soome-ugri rahvaste eluolust jms (Peterson 1986: 29). Kuna muuseumil puudus pind püsiekspositsiooni jaoks⁴⁵, korraldati 1960.–80. aastatel oma ühes saalis 3–5 ajutist näitust aastas ja arvukalt fotorändnäitusi ringles peamiselt koolides üle Eesti (Konsin 1984: 146–147).

Populariseerimistöö elavnes tollase direktori Aleksei Petersoni hinnangul alates 1976. aastast, mil järsult kasvas loengute arv. Muuseumil puudus lisaks püsinäituse saalile ka lektorium, nii et töötajad käisid loenguid pidamas väljaspool muuseumi (Peterson 1986: 30). Kalju Konsini⁴⁶ kirjutatud massikultuuritöö ülevaatest (1984: 148) saame teada, et loengutega esineti üle Eesti, nii maal kui linnas, sageli just koolides ja erinevad lektorid (teadustöötajad ja muuseumi direktor) pidasid näiteks 1977. aastal üle 400 loengu⁴⁷ aastas. Konsin algatas 1976. aastal rahvaste sõpruse ja rahvakultuuri päevade korraldamise koolides, mis sisu poolest oli tavapärase muuseumi haridustegevus: teadurid esinesid spetsiaalselt õpilaste jaoks ette valmistatud loengusarjaga kohalikust rahvakultuurist, sealjuures demonstreeriti vastava paikkonna talurahvakultuuri kajastavaid esemeid. (Konsin 1984: 148–149) Muuseumi aruanded kinnitavad, et rahvaste sõpruse ja

⁴⁴ Näiteks eelistasid tantsujuhid Kihelkonna naisekostüümi musta kurrutatud seelikut, mis tehti originaalist tunduvalt laiemaks, et seelikuid laiali tõmmates saaks tantsuväljakul kujundeid moodustada – „ringi rattasse tõmmata“ (Loite ja Tõnurist 2016: 163).

⁴⁵ 1960. aastatel vähenes ekspositsioonipind kogude kasvu tõttu ühe saalini (Peterson 1986: 29).

⁴⁶ Kalju Konsin töötas ERMis aastatel 1962–1983 laborandina, teadurina ja teadussekretärina ning uuris naiskäsitöid (Peterson 1983: 66).

⁴⁷ Samas toodud loengute pealkirjades kajastub ka ajastukohast ideoloogiat („Ateism ja nõukogulikud traditsioonid“, „Nõukogude inimestel on kultuuriväärtustest osasaamise õigus“ jne), aga palju leidub ka muuseumi jaoks traditsioonilisi teemasid: „Eesti rahvakunst“, „Soomeugrilaste rahvakunstiärad“ jt.

rahvakultuuri päevad kestsid veel 1980. aastate keskelgi, viimaseid kordi 1986. aastal (Tuubel 1989: 196; 1990: 233).

Kui tänapäeval kasutatakse muuseumitunni mõistet kooliealistele suunatud haridustegevuses, siis 1970. aastatel käidi muuseumitunde andmas Tartu erinevates tootmisettevõtetes. Muuseumitöötajad said omakorda võimaluse tutvuda ettevõtte „elu ja tööga“. Maaelanikega „sidemete tihendamiseks“ korraldati sõpruskohtumisi sovhoosides. Koostööd tehti ka rahvakunstimeistrite koondisega „Uku“. Lisaks otseselt esemekogudest inspiratsiooni saamisele pakuti meistritele loengusarju ning muuseumis peeti 2–3 korda aastas käsitööpäevi. Muuseumi juures tegutses Tartu Kultuuriülikooli sisekujunduse ja tarbekunsti teaduskond, mille õppetööd sisustasid samuti etnograafiamuuseumi töötajad. (Konsin 1984: 150)

Kokkuvõttes võib öelda, et muuseumi üldine hariduslik-populariseeriv tegevus ehk nõukogude ajal „ideoloogiatöök“ nimetatu oli aktiivselt oma majast väljapoole suunatud. Loengulise ja näitusealase tegevusega hõlmati erinevaid vanuselisi ja sotsiaalseid gruppe. Talupojakultuurile keskendumine aitas vältida otsest nõukoguliku propagandatöö tegemist. Rahvarõivauurimise ja sellealase teabe jagamise juhtroll jäi ka pärast Teist maailmasõda ERMile, kus jätkati 1930. aastatel alustatud autentse rahvarõiva kopeerimise eest seismist. Lisaks konsultanditööle töi Aino Voolmaa välitöödel käija ja teadurina uut teadmust rahvarõivauurimusse. Erimeelsused rahvarõiva stiliseerimise suuna pooldajatega jäid 1950.–60. aastatesse, hiljem jäi domineerima muuseumi autentsust nõudev suund. Ühtlasi võttis muuseumi endale üldlaulupeo rahvarõiva sektsiooni kuuludes korralekutsuja positsiooni eesmärgiga distsiplineerida rahvarõivakoopiate tegijaid.

2.6. Haridus- ja nõustamistöö 1980. aastate lõpust 2000. aastate lõpuni

1986. aastal Nõukogude Liidus alustatud *glasnosti* ja *perestroika* kampaaniad viisid Eestis 1988. aastal laulva revolutsioonini ja n-õ uue rahvusliku ärkamiseni. Sellega kaasnes aastatel 1987–1988 kiire huvi suurenemine muuseumi rahvarõivaste vastu. Muuseum ei teinud selleks kampaaniat ega avanud eraldi nõustamisüksust. Aruannete järgi olid alates 1987. aastast kõige aktiivsemad muuseumi lektorid Aino Voolmaa noored kolleegid Reet Piiri ja Ellen Värvi. Kuna nad olid rahvarõivastele spetsialiseerunud teadurid, võib järeldada vastava temaatika suuremasse fookusesse tõusmist just sellest ajast. Samal ajal

kasvas ka käsitööpäevade arv. Käsitööpäevadel tutvustati eeskätt rahvarõivaid ja naiste käsitöid ning 1987 toimus käsitööpäevi juba 14 korda (Tuubel 1990: 243).

Muuseumi 1988. aasta aruandes mainitakse esimest korda, et „eriti nõuti rahvarõivaalaseid konsultatsioone“ (Sikka 1992: 197). 1989. aastal „suurenes nõudlus rahvarõivaalase konsultatsiooni järele“ ja siis andis teadur Reet Piiri muuseumis sellealaseid konsultatsioone lausa 620 korral, väljaspool muuseumi toimus seitse rahvarõivapäeva ning loodi sidemed rahvarõivavalmistajatega Austraalias ja Kanadas (Sikka 1994a: 234). Nii suurt rahvarõivakonsultatsioonide arvu hilisematest aruannetest enam ei leia, aga püsiv huvi jääb ning „rahvarõivaalane nõuanne“ on 1993. aasta aruandes (Sikka 1994c: 325) juba eraldi alapealkirjana välja toodud. 1980. aastate lõpus kaldus rahvakultuuri teemades fookus tekstiili ja rahvarõiva suunas ning muude valdkondade (puit, metall jms) spetsialiste hakkas nii muuseumis kui ühiskonnas vähemaks jääma.

1980. aastatel rahvarõiva konsultatsioonide osa tohutult tõusis, aga selle kõrval teised tehnikad ja valdkonnad, eriti käsitöö mehine pool, vajusid väga ära. Kuigi siis olid veel olemas [rahvakunstimeistrite koondis] UKU ja selle meistrid, kes tegid punumist ja painutatud kerega nõusid, peerutöid ja muid niisuguseid, aga need olid valdavalt vanad mehed. Kui nemad hääbusid, siis mingid asjad nagu lakkasid täiesti olemast. (Intervjuu Reemann)

Struktuuriüksusena tegeles muuseumis haridus- ja nõustamistööga 1992. aastani populariseerimisosakond⁴⁸, pärast seda levi- ja nõuandeosakond⁴⁹. Need osakonnad olid eeskätt loengusarjade, näitusetutvustuste ja ürituste korraldajad (muuhulgas hakati 1992. aastast korraldama rahvakalendri tähtpäevade üritusi Raadil). Enamusi loenguid, kogude tutvustamisi ja konsultatsioone viisid läbi teadurid. Lisaks individuaalkonsultatsioonidele muuseumis käis näiteks Reet Piiri esinemas tekstiile tootvates ettevõtetes nagu „Tekstiil“, „Ars“ ja „Uku“. (Sikka 1994b: 292–293)

1990. aastate alguses tihenes ERMi koostöö kutseõppeasutuste ja kõrgkoolidega. Näiteks 1993. aastal käisid muuseumis praktikandid Tallinna Kergetööstustehnikumist, Tartu Ülikooli kultuuriloo kateedrist, Tartu Kunstikooli nahaerialalt, Viljandi Kultuurikolledžist ja Tallinna Pedagoogikaülikoolist (Sikka 1994c: 324). Pärast näitusemaja avamist, 1994. aasta suvest, oli muuseumil olemas ka talupojakultuuri tutvustav püsinäitus, kus

⁴⁸ Alates 1989. aastast ei räägita aruannetes enam massikultuuritööst vaid populariseerimistööst, mis on ilmselt seotud samanimelise osakonna loomisega. (Sikka 1994a: 234)

⁴⁹ 1997. aastal läks levi- ja nõuandeosakonna funktsioon 11. veebruaril loodud näituste ja avalike suhete osakonnale. (Sikka 1998b: 204)

tudengitele esemetest ülevaadet anda. Sellel suunal näitas initsiatiivi tollase püsinäituse peakuraator ja Eesti etnoloogia osakonna juhataja Vaike Reemann:

Kui me saime näitusemaja ja sealse püsinäituse, siis mina püüdsin väga, et Tartu Kunstikooli ja Kõrgema Kunstikooli loengud oleksid seal. Need olid pikad tsüklid. Sealne puiduosakond, nahaosakond ja skulptuuriosakond said seda ainet ja mulle tundus, et nad võtavad seda väga hästi külge. Diplomitööde hulgas tuli ikka ja jälle selliseid, mis olid inspireeritud vanast. (Intervjuu Reemann)

Aruannetest on näha, et rahvarõivaalane nõustamine muutus 1990. aastatel järjepidevaks tööloiguks, millega tegelesid eeskätt teadurid Reet Piiri ja Ellen Värv, aga ka peavarahoidja Eevi Astel jt. Jätkusid üliõpilaste õppepraktikad muuseumis, lisaks varem nimetatutele praktiseerisid muuseumis Eesti Kunstiakadeemia üliõpilased. (Sikka 1994c: 325; Sikka 1998a: 192; Sikka 1998b: 231, 236–237)

Alates 1998. aastast on aruannetes rubriik „kultuurharidustöö ja muuseumipedagoogika“, milles on välja toodud nii ERMi töötajate loengukursused kõrgkoolides kui ka esinemised ja konsulteerimised muuseumis ja mujal (sealhulgas rahvarõivakonsultatsioonid) ning ERMi näitusemajas korraldatud rahvakalendri tähtpäevade üritused ning pedagoogilised programmid (Sikka 1999: 243–249). Edaspidi rahvarõivakonsultatsioone ERMi aastaaruannetes enam eraldi ei mainita. Aruanded keskenduvad alates 1999. aastast suurematele teadusprojektidele, artiklitele, ettekannetele ja näitusemajas toimuvatele arvukatele näitustele-üritustele.

Kokkuvõtteks võib öelda, et 1980. aastate lõpp – 1990. aastate algus tõi kaasa suurenenud huvi rahvarõivaste valmistamise vastu. Sel ajal jätkasid ERMis Aino Voolmaa elutööd muuseumikogudel põhinevate rahvarõivaste propageerimisel järgmise põlvkonna etnoloogid Reet Piiri ja Ellen Värv. ERMi töötajate loengusarjad rahvakultuuri ja etnoloogia erinevatel teemadel olid 1990.–2000. aastatel juhtkonna poolt soositud. Õppetöö alane koostöö kõrgkoolidega sai hoo sisse ja muutus järjepidevaks. Avalikkuse huvi rahvarõivatemaatika vastu ei eristu nimetatud perioodil enam nii selgelt kui see oli olnud aastatel 1988–1997. Muuseumi vahendamise tegevustest tõusis 1990. aastate lõpus fookusesse muuseumipedagoogika, mis keskendus sihtgrupina kooliõpilastele ning temaatikas rahvakalendri tähtpäevadele ja talupojakultuurile laiemalt. Koolitus- ja nõustamistööd koordineeris vastav osakond.

3. ERMi rahvakultuuri koolitus- ja teabekeskus

ERMi rahvakultuuri koolitus- ja teabekeskus (edaspidi: teabekeskus) loodi 2012. aastal. Selle eesmärgiks seati rahvusliku kultuuripärandi väärtustamine, selle järjepidevuse tagamine, eesti rahvusliku identiteedi ja kultuuriliste omapärade säilitamine ja arendamine Eesti Rahva Muuseumi kogusid tutvustades ning rahvakultuurialast teavet vahendades. Hariduskeskusi on erinevate nimetuste all ka teistes Eesti muuseumides, aga mitte nii spetsiifilist nõustamiskeskust. Ka mujalt maailmast ei ole võrreldavaid üksusi kerge leida. Rahvakultuuri propageerivad asutused on tunduvalt suuremad ja laiahaardelisemad nagu näiteks Washingtonis *Smithsonian Institution*⁵⁰ i juures tegutsev *Center for Folklife and Cultural Heritage*⁵⁰ või siis kitsama spetsialiseerumisega nagu rahvarõivaste nõustamiskeskused Põhjamaades. Näiteks Soomes tegutseb Käsitöömuseumi juures rahvarõivakeskus⁵¹, Norras on kultuuriministeeriumi alluvuses riiklik Rahvarõivaste Nõukogu⁵². ERMi teabekeskuse eripära muuseumihariduse maastikul väljendub selles, et üksus kuulub teadusosakonna koosseisu ning populariseeriva, nõustava ja koolitava funktsiooni täitmine on antud enamuses teaduri taustaga töötajatele.

3.1. Teabekeskuse käivitamine

Teabekeskuse käivitamine kestis neli aastat, ettevalmistavate töödega alustati 2008. aastal. Eesmärkide sõnastamiseks ja esimeste tegevuste planeerimiseks moodustati töögrupp, kuhu kuulusid teadussekretär Agnes Aljas ja neli teadur-kuraatorit (Ellen Värvi, Reet Piiri, Vaike Reemann, Kristel Rattus) teadusosakonnast, näitusemaja juhataja Kristjan Raba ja giid-metoodik Virve Tuubel näituste ja avalike suhete osakonnast, koguhoidja Jana Saar kogude osakonnast, konservaatorid Indrek Tirrul ja Laili Kuusmaa

⁵⁰ *Smithsonian Center*’i veebileht teavitab, et tegemist on *Smithsonian Institution*’i koolitamis- ja uurimisüksusega, mis korraldab oma folkfestivali, populariseerib pärandit helisalvestiste, dokumentaalfilmide, videote ja trükiste avaldamise ning näituste korraldamisega. (<http://www.folklife.si.edu/mission-and-history/cfch-strategic-plan/smithsonian>)

⁵¹ Soome rahvarõivakeskuses on temaatiline püsinäitus, seal töötab rahvarõivakonsultant ja korraldatakse õpitubasid, vt ka Soome rahvarõivakeskuse veebilehte (<http://www.craftmuseum.fi/kansallispukukeskus/>).

⁵² Riikliku nõuandva organi seisukohad soosivad traditsiooniliste ja paikkondlike rahvarõivaste koopiategemist. Nõukogu annab välja ja levitab temaatilist kirjandust ja teeb üle riigi teavitustööd. Nõukogu välja antud juhised põhinevad eraomanduses olevatel vanadel rõivaesemetel (Karlberg 2001: 15), vt ka Norra Rahvarõivaste Nõukogu veebilehte (<http://www.bunadogfolkedrakt.no/>).

konserveerimisosakonnast. Töögruppi juhtis ja asutamiskoosoleku kutsus kokku Ellen Värvi. (Koosoleku stenogramm 2008)

Idee sai alguse Reet Piiri ettepanekust, et Raadile võiks luua rahvarõiva nõuandekeskuse, nagu see tegutses Eesti Rahva Muuseumi juures 1930. aastate lõpus (Intervjuu Värvi). Töögrupi esimesel koosolekul, 3. juunil 2008, arutati keskuse võimalike nimevariantide üle. Kaaluti nimetusi *rahvakultuuri nõuandekeskus* (või: *nõuande- ja koolituskeskus*), *rahvakultuuri keskus* ja *rahvakultuuri teabekeskus*. (Koosoleku stenogramm 2008) Nimega taheti näidata, et tegeletakse rahvakultuuriga laiemas tähenduses kui rahvarõivad või rahvakunst.

Alguses oli jutt, et see oleks rahvakunsti nõustamise keskus [...]. Rahvakultuur on tunduvalt avaram ja laiem mõiste. Sellepärast leidsin, et see peaks olema rahvakultuuri keskus, mis ei välista õpitubasid ja loenguid igasugustel rahvakultuuri teemadel ja erinevatest valdkondadest. Vastavalt selline, kuidas parasjagu valmisolek on, kui palju rahvas seda soovib. (Intervjuu Reemann)

Algatuskoosolek oli hästi ette valmistatud, mida näitab arutelu konstruktiivsus ja tööülesannete praktilise täitmise võimalustele ning vahenditele mõtlemine. Teadvustati vajadust luua andmepank infoga, mis aitaks ERMi töötajal, kes külastajaid esimesena vastu võtab, huviline õige spetsialisti juurde suunata. Räägiti ka külastajatele kohapeal iseseisvaks kasutamiseks (nt raamatukogus) mõeldud digitaalsete andmebaaside vajalikkusest. (Koosoleku stenogramm 2008) Puudus digitaalsetest andmebaasidest oli tollal kahtlemata suur. Kasutusel oli muuseumi sisevõrgus ligipääsetav kultuuriväärtuste infosüsteem KVIS (Lupkin 2010: 149), aga kogude digiteerimine ja info ning kujutiste veebis kättesaadavaks tegemine oli algusjärgus⁵³.

Kaks andmebaaside ideed, mis käivitamiskoosolekul välja käidi, on tänaseks realiseerunud, kuid mitte ERMi eestvedamisel. Esimene oli soov luua „rahvarõivastest kodulehe versioon“, kus iga kihelkonna rõivakomplektist oleks lühikirjeldus. Sellise veebilehe on tänaseks teostanud MTÜ Rahvarõivas (Vt Eesti rahvarõivad veebis) ja sisulistes küsimustes on tehtud koostööd ERMiga.

Teine andmebaas pidi loodama erinevate rahvakultuuri valdkondade meistrite/käsitöötegijate kohta. Aastaid rahvarõivaalaste konsultatsioonidega tegelenute kogemuse põhjal oli teada, et sageli küsitakse ERMist infot konkreetsete esemete

⁵³ ERM alustas kogudest digikujutiste tegemist 2002. aastal, aga aktiivsemaks muutus see 2009. aastal fotokogu ja vaibakogu digiteerimisprojektidega (Lupkin 2010: 149).

valmistajate kohta, kuna spetsiifilisemate tööde hästi teha oskajaid on vähe. Tegijate andmebaasi koostamisel oleks ERM võtnud vastutuse, et nimekirjas olevad meistrid teevad kvaliteetset tööd, nagu ütles koosolekul Kristel Rattus: „Meie meistrite andmebaas peaks tellijale olema garantiiks“. (Koosoleku stenogramm 2008) Avalikku meistrite andmebaasi ei ole ERM tänaseks tekitanud. Teabekeskuse töötajad kasutavad nõustamisel aja jooksul kujunenud nimekirja meistritest, keda nende töö kvaliteeti tundes „julgetakse soovitada“. Nimekirjas on umbes 30 inimest, kelle hulgas on nii tervikkomplektide kui rõiva üksikosade valmistajad. Lisaks oma nimekirjale kasutavad ja soovivad teabekeskuse töötajad Rahvakultuuri Keskuse käsitöömeistrite andmebaasi⁵⁴ ja sarnast andmebaasi MTÜ Rahvarõivas veebilehel⁵⁵ (e-kiri Värvi).

Kuigi nõustamistegevus, eriti kirjalikele päringutele vastamine oli senise kogemuse järgi ajamahukas tegevus, arutleti algatuskoosolekul võimaliku *keskuse foorumi* loomise idee üle, mis sisaldanuks samuti palju planeerimata tööd mitmele inimesele. Foorumi loomise idee jõudis küll esimesse tegevuskavasse, kuid mitte teostamiseni. Praegu osalevad Reet Piiri ja Ellen Värvi vabatahtlikult nõustajatena *Facebooki* grupis *Rahvuslikud riided ja rahvariided*, kus on üle 1750 liikme (27.04.2017 andmetel).

Teabekeskust ettevalmistava koosoleku arutelust paistab, et kõige täpsemalt kujutati ette rahvarõivaalast nõustamist. Siinjuures oli arutelu kohaks, kas ERM võiks koordineerida rahvarõivakomplekti valmistamise protsessi algusest lõpuni, kuni selleni, et „komplekti valmides tuleb inimene sellele keskusesse järgi“ ja garanteerida selle kvaliteeti. Sellest mõttest loobuti, leiti, et teabekeskus saab garanteerida vaid seda, et tellitud komplekt on autentse eeskujuga järgi tehtud. Autentsuse garanteerimise küsimusega koos tõusis päevakorra rahvakultuuri- või rahvarõivaalase ekspertiisi tegemise õiguse taotlemise idee. (Koosoleku stenogramm 2008) Tegevusplaani võeti rahvakultuuri (või kitsamalt rahvarõiva-) alase ekspertiisi õiguse taotlemine, ekspertnõukogu ülesannete ja töökorra formuleerimine ning rahvakultuuri ekspertnõukogu moodustamine (Teabekeskuse tegevusplan, fail 2008). Rahvarõivameistri kutsetunnistuste välja andmise tegevussuuna üle arutleti, aga selle tegevusplaani võtmisest loobuti, kuna sellega tegeles juba Eesti Rahvakunsti ja Käsitöö Liit (edaspidi: käsitööliit). (Koosoleku stenogramm 2008)

⁵⁴ Käsitöömeistrid Rahvakultuuri Keskuse veebilehel on jaotatud organisatsioonide, kollektiivide ja isikute kaupa (Vt: http://www.rahvakultuur.ee/Rahvakultuuri_valdkondlik_andmekog_107?v=183&o=all)

⁵⁵ Käsitöömeistrid MTÜ Rahvarõivas veebilehel on jaotustega „rahvarõivad“ ja „rahvuslik käsitöö“ (Vt: <http://www.rahvarõivad.folkart.ee/tegijad/rahvarõivad>).

Nõustamise abiks plaaniti koostada infomaterjale nii nõustajatele kui huvilistele. Nõustajate abimaterjalina sooviti pilootprojektina kokku koguda rahvarõiva seelikutriipude näidised ning alustada kolme andmebaasi loomist: 1) ERMi poolt tunnustatud käsitöömeistrid; 2) ERMi töötajatest nõustajad ja 3) rahvakultuurialased temaatilised kirjandusloetelud. Huvilistele iseseisvaks kasutamiseks plaaniti 2009. aastal alustada kolme infoportaali loomist: 1) rahvarõivaste, 2) traditsiooniliste töövõtete ja 3) kiri-muster-ornament infoportaali. Lisaks kavatseti jätkata rahvarõivaste valmistamise meetodiliste juhendite ja muude rahvakultuurialaste trükiste väljaandmist. (Teabekeskuse tegevusplaan, fail 2008) Algsetest plaanidest on osa tänaseks teostatud, osa mitte. Nõustamistegevuseks vajalike abimaterjalide vajaduse ja uude majja kolimise ajaks olemas olnud materjalide kohta annab ülevaate tabel 1.

Tabel 1. Nõustamistegevuse abimaterjalide vajadus ja teostus 2008–2016.

Vajadused 2008	Teostatus 2016. aastaks	Märkused
Seelikutriipude näidised (nõustaja abivahend, mitte avalik andmebaas)	Olemas (seelikutriipude näidised maakondade järgi)	Lisaks on digiteeritud kujul: 1) vöökirjad, 2) käiste- ja tanukirjade joonised.
Käsitöömeistrite andmebaas	Olemas nimekiri (u 30 isikut), ei ole avalik andmebaas.	ERM kasutab ja soovitab ka Rahvakultuuri Keskuse avalikku andmebaasi
ERMi nõustajate andmebaas	Olemas	ERMi teadussekretär koostab ja ajakohastab
Rahvakultuurialase kirjanduse andmebaas	Olemas osaliselt (teemad: rahvarõivad, sepatöö.	Lisa kavas koostada lähiajal.
Rahvarõiva infoportaal	Ei	Loodi ja täiendatakse MTÜ Rahvarõivas poolt koostöös ERMiga.
Traditsiooniliste töövõtete infoportaal	Ei	Materjali kogutud nt puutööde kohta (filmitud töövõtteid). Tulevikus filmiklipid ERMi veebis.
Kiri-muster-ornament infoportaal	Ei	Plaanis vaipade andmebaas ERMi veebis.
Rahvarõivaste valmistamise meetodilised juhendid (Vt lisa 3)	Aastatel 2013–2016 anti välja 6 juhendit, 2017. aasta plaanis on 3 juhendit.	Alusmaterjaliks on rahvarõivakooli lõputööd, mida toimetavad teabekeskuse kuraatorid.

Koostaja: Jana Reidla, allikad: Teabekeskuse tegevusplaan 2008; e-kiri Värvi

Lisaks nõustamisele jäi teiseks põhiliseks tegevusvaldkonnaks vabahariduslik koolitus. Koolituse all mõeldi üksikloenguid, aga ka rahvakultuurialast loengutsükli, rahvarõivakooli töö korraldamist ning erinevate kursuste ja õpitubade korraldamist. Õpitoad pidid käsitlema traditsioonilisi käsitöövõtteid (puu-, tohu-, niinetööd, kangakudumine, tikkimine, pitsivalmistamine) ning erinevad restaureerimiskursusi. (Teabekeskuse tegevusplaan, fail 2008)

Lõpuks pöörati 2008. aasta tegevusplaanis suurt tähelepanu koostööle lähedalseisvate institutsioonide ja ühingutega. Koostööprojektidena toodi välja: 1) rahvarõivakooli töö korraldamine koostöös Rahvakultuuri Arendus- ja Koolituskeskusega (nüüd Rahvakultuuri Keskus); 2) rahvarõivajuhendite koostamine koostöös Viljandi Kultuuriakadeemiaga ning Rahvakultuuri Arendus- ja Koolituskeskusega ning 3) rahvakultuurialaste trükiste koostamine ja väljaandmine koostöös Eesti Rahvakunsti ja Käsitöö Liiduga.

Töörühm jätkas järgmistel aastatel samas koosseisus, kui see 2008. aasta suvel loodi. 2010. aastal oli tegevuskavas veel sees rahvakultuurialase ekspertiisi tegemise õiguse taotlemise plaan. Ekspertnõukogu moodustamise taotlus jäi aga edaspidi soiku, teabekeskuse töögrupp ei saanud ideele toetust juhtkonnalt (e-kiri Värvi).

Algselt pidi teabekeskusest saama ERMi osakond, mille juhataja lähtuks töö planeerimisel keskuse juurde loodud komisjoni juhustest. Komisjon oleks moodustatud ERMi osakondade esindajatest ja see oleks kokku tulnud 2–4 korda aastas juhataja algatusel. Tegelikuses komisjoni ei loodud, sest teabekeskus jäi teadusosakonna koosseisu ja selles olukorras ei peetud komisjoni vajalikuks (e-kiri Värvi). Rahvakultuuri koolitus- ja teabekeskus⁵⁶ alustas tegevust 2012. aasta mais teadusosakonna koosseisus iseseisva üksusena ja nelja ametikohaga (Ruusmann 2013: 161). Pikemalt ERMis rahvakultuuri valdkonna nõustamisega tegelenute jaoks ei olnud uue üksuse ülesannetes tegemist millegi pöördeliselt uuega, vaid senise nõustamis- ja koolitamistöö jätkamisega:

Keskus aitab kaasa sellele, et väärtustada rohkem rahvakultuuri, pärandkultuuri. Nii [tänu teabekeskusele] võib-olla paistad rohkem silma. Enne ei paistnud niiviisi silma, et me selle asjaga tegeleme. (Intervjuu Värvi)

Ühe koostööpartneri, käsitööliidu poolt vaadatuna on teabekeskust vaja eeskätt oma rikkalike kogude vahendamiseks ja rahvarõivaalase teadmise edasi andmiseks: „Nad peavad oskama väljendada, sõnastada seda, mis on nende kogudes.“ (Intervjuu Soova). TÜ

⁵⁶ Selline nimetus tuli kasutusele direktor Krista Aru käskkirjaga 25. maist 2012 (ERM A f 1, n 1-12, s 17, l 83). Ettevalmistaval perioodil oli üksuse nimi *rahvakultuuri teabekeskus*.

Viljandi Kultuuriakadeemia poolt vaadates on teabekeskus muuseumi vahendaja kõige laiemas tähenduses, mille hulka arvatakse muuseumipedagoogika, koolitused jms:

[teabekeskus] loodi selleks, et uue maja avamisel oleks olemas see, kes vahendab seda, mis muuseumis on. Nad teevad seda [...] erinevatele sihtgruppidele õpitubade kaudu, koolituste kaudu, nad ka koguvad ise infot ja vahendavad seda. Praktiline muuseumi vahendamine. Ma ei tea, kuidas see on korraldatud, aga loogiliselt teabekeskus võiks tegelda muuhulgas muuseumipedagoogiliste tegevustega. See on kogu muuseumis oleva varanduse vahendamine erinevatele sihtgruppidele, leides neile kõige sobivama vahendamise meetodika ja viisid. Loogiliselt oleks see kõik koos. (Intervjuu Matsin)

Kokkuvõtteks võib öelda, et rahvakultuuri koolitus- ja teabekeskuse loomine oli ajendatud aastakümneid praktikas toimunud teadurite materiaalse kultuuri alasest nõustamistegevusest. Kuigi algidee tuli 1930. aastate lõpus ajutiselt tegutsenud rahvarõiva büroo eeskujust, oli loodav keskus temaatiliselt laiema suunitlusega. Pärast algatuskoosolekut koostatud tegevusplaanis on tähtsamate tegevustena nimetatud rahvakultuurialast nõustamist, vabaharidusliku koolituse korraldamist ning rahvakultuurialase ekspertiisi teostamist, mida viiksid läbi teabekeskuse kuraatorid. Kasutajate ja nõustajate huvides võeti plaani mitme andmebaasi, sisulistelt küll pigem nimekirja (meistrite, rahvarõivaste, traditsiooniliste töövõtete jm) loomine. Need olid märkimisväärselt uuenduslikud ideed, mis oleksid pidanud kogude tutvustamisele ja ERMi juhtrollile rahvusliku kultuuripärandi väärtustamisel kaasa aitama. Igapäevane populariseerimistöö võttis tõenäoliselt oma aja ja küllap ei olnud juhtkonnapoolset survet, et teostada ambitsioonikamad plaanid nagu riiklikult tunnustatud rahvakultuuri (või kitsamalt rahvarõiva) eksperdirolli taotlemine või rahvarõivaste infoportaali loomine. Kasutajate jaoks on vajalik rahvarõivaste portaal loodud MTÜ Rahvarõivas kureerimisel ning ERM on sellesse projekti koostöö kaudu kaasatud.

3.2. Teabekeskuse eesmärk ja roll

Teabekeskuses on neli töötajat: juhataja ja kuraatorid. Hariduselt on kolm neist Tartu Ülikooli diplomiga etnoloogid ja üks TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia rahvusliku käsitöö spetsialist. Teabekeskuse loomisel sõnastati aastaaruandes selle eesmärk järgmiselt: „teostada (populaarteaduslikke) rahvateaduslikke uurimisi ning pakkuda rahvakultuurialast nõustamist ja koolitamist“ (Ruusmann 2013: 161). ERMi arengukava järgi on üksuse

tegevuse eesmärk: „seista rahvusliku kultuuripärandi väärtustamise eest, kasutades ühelt poolt etnoloogilist kogudepõhist teadmust rahvakultuurist, teiselt poolt tehnoloogiate ja meistrite teavet ning käsitööoskusi.“ (ERMi Arengukava 2017–2020) Seega peavad teabekeskuse kuraatorid suutma ühendada muuseumikogudel põhineva etnoloogilise teadmuse ja praktiliste oskuste edasiõpetamise. Keskuse juhataja rõhutas intervjuus, et eesmärk on rahvusliku kultuuripärandi väärtustamine ERMi kogusid tutvustades ning põhiliselt tegeletakse rahvakultuurialase *teaduspõhise* nõustamise ja koolituse korraldamisega (Intervjuu Värvi). Kõik kokku tekitab küsimuse: mis on kogudepõhine teadmus ja teaduspõhine nõustamine?

3.2.1. Kogudepõhine teadmus ja teaduspõhine nõustamine

Intervjuud näitasid, et arengukavas ei ole juhuslikult kasutatud sõna „teadmus“ ja välditud teabekeskusega seoses sõna „teadus“. Teabekeskus kuulub teadusosakonna koosseisu, sealsed kõrgharidusega töötajad on spetsialiseerunud materiaalsele kultuurile, ERMi kogudele, etnoloogilisele andmestikule. Nagu ütleb direktor: „põhimõtteliselt see info, mida nad jagavad tuleb klassikalisest teadustegevusest“ (Intervjuu Lukas). Teaduspõhisus teabekeskuse töös tähendab, et nõustamise, koolitamise ja populariseerivate trükiste aluseks olev info põhineb teaduskirjandusel, eeskätt etnoloogilistel uurimustel:

Ma arvan, et teaduspõhisus tähendab, et selle üksuse põhieesmärk ei ole ise teha teadust ja produtseerida artikleid, vaid et see info, mida me välja anneme – õpitoana, populaarteadusliku trükisena – see peaks põhinema niivõrd-kuivõrd teaduskirjandusel, sellel, mis on n-ö etnograafiakirjandus, uurimispõhine selles mõttes. (Intervjuu Jääts)

Arengukava käsitleb kvaliteetse teadustöö väljundina, et „ERMi teadurid ja kuraatorid publitseerivad oma uurimistöö tulemusi tunnustatud kõrgetasemelistes erialaväljaannetes“ (ERMi arengukava 2017–2020). Intervjuudest ilmnes nüanss, et praktikas peetakse rahvusvahelises teadusajakirjas avaldatud teadusartiklit ja ERMi aastaraamatus ilmunud uurimust erinevateks. See tähendab, et ERMi aastaraamatus avaldatud artikkel võib küll olla etnoloogiline uurimus, aga mitte piisav tunnustamisväärse teadustöö jaoks:

Kui ma räägin teadusest, siis ma mõtlen selle all tänapäevast ranges ja tõsisest mõttes teadust, et sa produtseerid ingliskeelseid „üks-ühtesid“ rahvusvahelistes ajakirjades, seda, mis läheb ETISe [Eesti Teadusinfosüsteemi] mõttes teaduse alla kirja. Kui mul ilmub ERMi aastaraamatus miski, siis see ei ole päris see. Just nagu on, aga ei ole ka. (Intervjuu Jääts)

Kui teabekeskuse loomise peamise põhjusena toodi välja vajadus nõustamis- ja koolitamisteenuse järele, siis vähem avalikult esiletõstetud põhjusena paistab välja soov

eristada „päris“ teadlased ja „teadmust talletavad ning edasi andvad“ ehk populariseerivad teadlased. Spetsialiseerumine aitab kaasa tööjõuressursi otstarbekamale rakendamisele. Nii on võimalik teadusosakonna sees ülesandeid ja ootusi töötajatele selgemalt jagada:

[...], et eristada funktsioone teadusosakonna sees. [...] teabekeskuse üks põhilisi funktsioone on populariseerimine [...], aga teadusosakonna funktsioonid on peamiselt ETISe [Eesti Teadusinfosüsteemi] mõttes teaduse tegemine ja näituste tegemine. (Intervjuu Jääts)

Mina näiteks pole mingi teadlane. See tuli välja, kui oli vaja „kaks-ühtesid ja ükskahtesid“ kirjutada, aga mina ei kirjuta. See tuli ühel koosolekul teravalt üles. Mina ütlesin, et mul mitu asja ilmub, aga [...] tegid selgeks, et need ei ole artiklid. Tegemist on populariseerimise ja mitte teadusega. (Intervjuu Piiri)

Teadusosakonnas töötavad teadurid ja teadur-kuraatorid, teabekeskuse töötajate ametinimetuseks on kuraator. Kogusid vähem tundvad muuseumitöötajad tunnustavad kuraatoreid kui materiaalse kultuuri spetsialiste: „See, milles nende suurim väärtus seisneb on selles imelises teadmises, mida nad on aastate jooksul endasse kogunud“ (Intervjuu Aljas).

Intervjuud ei näidanud, et populariseerimistöole spetsialiseerunud kuraatorid end selles rollis halvasti tunneksid. Populariseerimine on staažikamate töötajate jaoks tegevus, millega nad varemgi suuresti hõivatud olid: „Sellist tööd siin olen mina ja minu eelkäijad juba varem teinud. Muuseumis on see tegelikult kogu aeg käinud.“ (Intervjuu Piiri) Teabekeskuse uusim töötaja aga just sel põhjusel sooviski teabekeskusesse „üle tulla“, et ei tahtnud enam teha „teadust ETISe tähenduses“, vaid spetsialiseeruda praktilisemale suunale. (Intervjuu Jääts) Teadussekretär loodab, et kaasaegse teadusega tuttavana hakkab Jääts teabekeskuses teaduslikku esemeuurimist edendama ja „pigem on esemeuurimise valdkond praegu tähtsustumas, kuigi hetkel on Eestis materiaalse kultuuri uurimise või mõtestamise traditsiooniga kehvasti.“ Teadussekretäri arvates eksisteerib vajadus esemeuurimise järele ja selle arenguperspektiiv suur. (Intervjuu Aljas) Kuigi mõnest intervjuust (Jääts, Piiri, Reinvelt, Värvi) jääb mulje, et tekkinud on veelahe materiaalse kultuuri uurimise ja kaasaegse etnoloogiateaduse vahele, ei ole see loodetavasti ületamatu probleem, eriti kui teadussekretär rõhutab materiaalse kultuuri uurimise arenguperspektiivi. Kogudepõhine teadmus on teabekeskuse töötajate tegevusele sisend ja teaduspõhine nõustamine on väljund, mõlemad eeldavad materiaalse kultuuri teaduslikku uurimist.

3.2.2. Rahvakultuur ja argikultuur

Eesmärkide sõnastuses esinev mõiste „rahvakultuur“ tekitab teise küsimuse: mida mõeldakse teabekeskuse kontekstis rahvakultuurina? Täpsustamist vajab just teabekeskuse pool, sest ERMi teadustöö seisukohast on rahvakultuuri mõiste üheselt selge. Kaasaja etnoloogias ei käsitleta rahvakultuuri millegi muutumatu või ajaliselt piiritletavana. Nii ka ERMi jaoks tervikuna on rahvakultuuri käsitlemine kitsalt 19. sajandi lõpu – 20. sajandi alguse talupojakultuurina mõödandik. ERMis räägitakse argikultuurist, sellest lähtub ka uus Eesti püsinäitus.

Rahvakultuur on kogu aeg olnud muutuses. Miks me siis nüüd peaksime äkki kõik pidurid peale tõmbama? Miks peaks arvama, et ainult talupoeglik kultuur on õige ja õilis. [...] Ajaline piir algab muinasajast ja tuleb tänasesse päeva välja. Me käsitleme seda nii nagu meie püsinäitus. Kogu selle paiga argikultuuri aeg. (Intervjuu Reemann)

Nime ja algidee poolest on ERM klassikaline rahvusmuuseum, mis nõukogude okupatsiooni perioodil muudeti talupojakultuurile spetsialiseerunud etnograafiamuuseumiks. 1988. aastal taastati Eesti Rahva Muuseumi nimi, aga kogude ja ekspositsiooni poolest jäi ERM pigem etnograafiamuuseumiks. Uue majaga on ERM alustanud uut ajastut.

Kui seni oli meil 600 ruutmeetrine näitus, millest 500 oli puhtalt rahvakultuuri või selle klassikalise talurahvakultuuri all, siis nüüd on meil ka 500 ruutmeetrit talurahvakultuuri all, aga see moodustab kümnendiku kogu näitusest. Seal on kaetud paljud sellised valdkonnad, kus kompetents on väljastpoolt muuseumi: keel, keskkond, rääkimata ajaraajast, kus me käime kõik ajastud läbi, kuigi meid peetakse kogude tõttu rohkem 19. sajandi lõpu – 20. sajandi alguse talurahvakultuuri talletajaks. (Intervjuu Lukas)

Koos uue maja materiaalse poole (näitused, inventar jne) planeerimisega, on viidud läbi ka sisuline inventuur ERMi enesemääratluses sooviga taastada rahvusmuuseumi kuvand, mõjuda värske ja innovaabilisena, laiendada tegevusala. Küllap on uue identiteedi osa seegi, et ERMi veebilehel⁵⁷ muuseumi kui multifunktsionaalse keskuse võimalusi tutvustades räägitakse kinosaalist, kus on mõnus Maailmafilmi festivali filme vaadata, *black box* teatrisaalist, millel on Tartus esimene niivõrd moodsa kõrgtehnoloogiaga varustatus, suurepärase tingimustest tudengite õppetöö läbiviimiseks, kohvikust, restoranist, peredele mõeldud lastetoast ning muidugi uuest suurest muuseumipoest. Igati moodne kultuurikeskus, mis ei rõhuta liiga meeldejäädvalt sõnu „muuseum“ ja „rahvakultuur“. Mujal kui kontaktide all ja ühes kohas arengukavas ei mainita ka

⁵⁷ ERMi veebilehel rubriigis „Oma maja“ (Vt: <http://erm.ee/et/content/oma-maja>).

rahvakultuuri teabekeskust. Uue majaga võeti eesmärk vabaneda etnograafiamuuseumi ja 19. sajandi talupojakultuuri tutvustava muuseumi „taagast“ ja võtta tagasi rahvusmuuseumi staatus. Seetõttu ei ole teabekeskust uue identiteedi kinnistamise ajal avalikus kuvandis tähtsustatud. Tagaplaanile jätmine oli teadlikult ajutine poliitika ning teabekeskuse tähtsustamine seisab veel ees:

Elu on näidanud, et see oli õige, et me mingil hetkel üritasime väga jõuliselt ENSV Riiklikust Etnograafiamuuseumist muutuda uuesti rahvusmuuseumiks. Seda oli vaja teha, seetõttu me vältisime kõikvõimalikke selliseid [talupojakultuuri] teemasid päris pikal perioodil ja mulle tundub, et nüüd õige varsti on aeg, kasvõi rahvariidenäitusega, julgelt selle temaatikaga tagasi tulla, sest me oleme oma uue sõnumi edasi andnud, mis meil anda oli, et me pole 19. sajandi talupojakultuuri muuseum vaid anname ülevaate kogu Eesti ajaloost. Nüüd on meil võimalus tagasi tulla, vahepeal me pidimegi teist moodi natuke käituma. (Intervjuu Pohhomov)

Kui uurisin mitmelt töötajalt, mida rahvakultuur ERMi jaoks tähendab, siis oldi üksmeelsed, et see on argikultuur läbi sajandite, mitte kitsalt 19. sajandi talupojakultuur. Ei ole kahtlust, et ka teabekeskuse töötajate jaoks on rahvakultuuri mõiste üheselt arusaadav argikultuurina.

Jah, püsinäitus algab ka juba sealt kaugest minevikust kuni tänasesse päeva, et kummutada seda, et me oleme ainult pastla ja käpikumuseum. Aga ei ole. Me tegeleme inimese argieluga, sellega, kuidas on elatud erinevatel aegadel ja hakkama saadud. Sest rahvakultuur ei ole ainult 19. sajand, nagu kiputakse millegipärast arvama. Kuidas meie esivanemad mingil ajal elanud on, kõik see on rahvakultuur. (Intervjuu Värvi)

Paradoks avaldub selles, et kuigi teabekeskus ise soovib esindada rahvakultuuri laiendatud tähenduses, näevad nii kolleegid kui osa koostööpartneritest neid siiski traditsioonilise rahvakultuuri ja käsitöö esindajatena. Teadussekretär teab küll, et teabekeskus tegeleb argikultuuriga laiemas tähenduses, ent mõeldes edasi teatud osa ühiskonnast ootusele ja arusaamale rahvakultuurist, mõõnab ka tema, et teabekeskuses võib näha justkui „kompromissi avalikkuse ootuse ja uue ERMi vahel“, kuna nende tegevuse põhirõhk on avalikkuse jaoks siiski „puhtalt rahvakunstil ja käsitööl“:

Minu jaoks see on argikultuur [millega teabekeskus tegeleb]. Ellen [Värvi] teadlasena on tegelema kogu nõukogude aegse rõivastusega, see ei ole ainult rahvakultuur, millega see sektor tegeleb. Praegu me uurime üheksakümnendaid. Me räägime ikkagi argikultuurist. Kui keegi tuleb väitma, et meil on siin tohutud rahvakultuuri kogud, siis me ütleme, et „vabandust, meil on siin ikkagi argikultuur“. [...] Praegu on jah puhas rahvakunst ja käsitöö see, millega nemad tegutsevad, tegelikult avalikkuse jaoks vähemalt. (Intervjuu Aljas)

Samamoodi ütleb direktor, et teabekeskus on spetsialiseerunud talurahvakultuuri vahendamisele:

Need ongi need inimesed seal, kes annavad nõu otseselt rahvakultuuri alal või on uurinud kas praktiliselt esemeid või siis esemetega seotud tööd. See ongi spetsialiseerunud üksus, mis tegeleb oma valdkonnaga, professionaalsel tasemel, ja teised osakonnad üldistavad või tegelevad laiemate teemadega. Ma siin vastuolu ei näe. (Intervjuu Lukas)

Teabekeskus täidab seega nišši, mille järele on teatud osal avalikkusest nõudlus olemas. Teadussekretär toob esile, et praegusel püsinäitusel on teatud mõttes vastukaaluna eelmisele rahvakultuuri võrreldes muu materjaliga vähem. Neile, kes ootaksid rohkem traditsioonilist rahvakultuuri, on teabekeskus „nagu selle tühiku täitja“. Teabekeskuse näol saab muuseum lubada:

Kui teil on ükskõik milliseid soove sellest valdkonnast, siis nemad aitavad teil selle lahendada. Mingil moel on nad [teabekeskuse töötajad] nagu tähtsustanud ja esile tõstnud seda valdkonda, kuna ülejäänud maja ei tegele sellega enam tegelikult. (Intervjuu Aljas)

Müügi ja turunduse seisukohast on samuti oluline traditsioonilise rahvakultuuri nišši mitte tühjaks jätta:

Külastatavuse seisukohast ma arvan, et seda nišši me kaotada ei tohi, sest kindlasti on neid, kes võtaksid selle kiiresti ja hea meelega üle. (Intervjuu Pohhomov)

Ilmselt vajab mõiste „rahvakultuur“ tähendus igapäevases, teadusvälises kasutamises pidevalt ületäpsustamist, et suhtluspartnerid mõistest sarnaselt aru saaksid. Kuna teabekeskuse nimes on „rahvakultuur“ sees, sõltub keskuse teemakäsitluse mõistmine otseselt sellest, kuidas keegi „rahvakultuuri“ mõistet tõlgendab. Siiani samastab end teabekeskusega rohkem sihtgrupp, keda huvitab rahvakultuur traditsioonilises tähenduses. Kui vaadata teabekeskuse 2017. aasta õpitubade teemasid (Lisa 4), siis nende hulgas on mõned restaureerimise õpitoad, enamus aga käsitlevad traditsioonilisi tekstiili- ja puutöid.

3.2.3. Teaduse ja rahvakultuuri kahetine mõistmine. Diskussioon

Teabekeskuse eesmärgist ja rollist rääkides tõusid esiplaanile arutelud selle üle, mida peetakse silmas „teaduse“ ja mida „rahvakultuuri“ mõiste all. Mõlemad mõisted sisalduvad teabekeskuse eesmärgikirjelduses.

Ühelt poolt rõhutatakse teabekeskuse töötajate vajadust tunda kogusid, kuna nad tutvustavad ja vahendavad kogusid. Teiselt poolt peetakse esemeuurimise seisuga nõrgaks. Üllatuslikult ilmnes, et eristatakse nagu kahetasemelist teadust. Ühte kirjeldatakse sõnadega „range“ ja „tõsine“, „üks-ühtede produtseerimine“. Taolise tõsiseltvõetava teaduse kõrval eksisteerib teine, mille puhul kirjutatakse samuti viidetega ja uurimispõhiseid artikleid, aga mida peetakse pigem populariseerivateks. Seda ehk peabki

pidama „etnoloogiliseks kogudepõhiseks teadmuseks rahvakultuurist“, mida teabekeskus arengukava järgi kasutab, et „seista rahvusliku kultuuripärandi väärtustamise eest“.

Teaduspõhisuse mõiste kasutamine on teabekeskuse kontekstis vastuoluoluline. Vastuolu paistab peituvat esemeuurimise tunnetamises populaarteaduslikuna. Näiteks teabekeskuse eesmärkidest rääkides on aastaaruandes populaarteaduslik ja rahvateaduslik esitatud sünonüümidena: „teostada (populaarteaduslikke) rahvateaduslikke uurimisi“ (Ruusmann 2013: 161). Rahvateaduse sünonüüm on teatavasti etnoloogia, mis ei ole populaarteaduslik, küll aga saab selle uurimistulemusi populariseerida, millega teabekeskus tegelebki.

Eeldatavalt on „kogudel põhineva teadustöö“ just kui vähem „päris teaduseks“ pidamise põhjus esemeuurimise tahaplaanile jäämises muuseumi üldistes teadustöö suundades. Sellega on võib-olla kaasnenud mahajäämus uuemate uurimismeetodite kasutuselevõtu tasemes. Esemeuurimises on ju samuti toimunud suured muudatused. Etnoloogid pööravad suuremat tähelepanu eelnevate põlvkondade loodud kultuuri mõtestamisele – kes ja miks on midagi loonud ja miks seda on väärtustatud. Juba rohkem kui 20 aastat on esemeuurimises olulisem „asjade võime olla kultuurikommunikatsiooni vahend“ (Kannike 1996: 118). Enam ei ole peamise tähelepanu all kaunistustehnikad või konstruktiivsed iseärasused, vaid hoopis inimese ja teda ümbritseva esememaailma suhted ning seda nii esemete praktilise väärtuse kui sümbolise sõnumi tasandil (Samas: 122).

Teine mõiste, mille üle saab diskuteerida on „rahvakultuur“. ERM määratleb juba pikka aega oma ainevaldkonnana argikultuuri ehk rahvakultuuri laiemas tähenduses. Sellest hoolimata on säilinud laiema avalikkuse jaoks rahvakultuuri mõiste talurahvakultuuri, eriti materiaalse kultuuri tähenduses, võib-olla isegi kitsalt rahvakunsti ja käsitöö tähenduses. Teabekeskus määratleb end intervjuude põhjal argikultuuri teemade esindajana, aga samas täidab selle avalikkuse grupi ootusi, kes otsivad ERMist infot kitsamalt traditsioonilise rahvakultuuri teemadel ning peavad ERMi just selle teema kompetentsikeskuseks.

Rahvakultuuri kahetine tähendus avaldub argikasutaja ja spetsialisti sõnakasutuses. Tavatähenduses on juurdunud rahvakultuuri mõistmine 19. sajandi lõpu – 20. sajandi alguse ja eeskätt materiaalse talurahvakultuurina, samal ajal kui etnoloogid ja Eesti Rahva Muuseum on tähendust juba rohkem kui 20 aasta vältel laiendanud ka erinevate ajaperioodide argielu sotsiaalsetele suhetele, käitumisvormidele, väärtushinnangutele jms. Selguse huvides kasutavad etnoloogid rahvakultuurist rääkides pigem „argikultuuri“ mõistest (Argikultuuri e-sõnastik).

Teabekeskusel on eeldatavalt võimalik tegevusvälja argikultuuri teemade (toidukultuur jms) võrra laiendada. See tooks kaasa ka sihtgrupi avarumise. Kuni tavatähenduses ja argikasutuses eksisteerib rahvakultuuri mõiste erinev tähendus, vajab see mõiste paratamatult ikka ja jälle üleseletamist. Kui edaspidi soovitakse avalikkusega ühte keelt rääkida, tuleb leida uusi viise selgitamiseks, mis on argikultuur või millist rahvakultuuri ERM silmas peab.

3.3. Teabekeskuse põhitegevused

Lähtudes kohapeal tehtud intervjuudest ja vaatluspraktikast, joonistub teabekeskuse töös välja viis tegevusvaldkonda: 1) individuaalne nõustamine, 2) õpitubade korraldamine; 3) Rahvakultuuri Keskuse organiseeritud rahvarõivakooli töös osalemine; 4) loengute korraldamine ja esinemine lektoritena; 5) populariseerivate materjalide koostamine. Sellega erineb minu jaotus teabekeskuse enese koostatust (vt lisa 2), kus tegevuses on jagatud kolme suurde rühma: 1) rahvakultuurialane vabahariduslik ja täiendkoolitus, 2) publikatsioonid ja näitused, 3) koostöö lähedalseisvate institutsioonide ja meistritega. Koostööd ma ei käsitle eraldi tegevusvaldkonnana, see kaasneb mõnede tegevustega. Teabekeskus esindab muuseumiharidust oma õpitubadega ja loengusarjadega, kus nii nagu Brüninghaus-Knubel kirjeldas (2004: 126), on juhendajateks ja lektoriteks oma ala spetsialistid, nii käsitöömeistrid kui teadlased. Üldistatult saab kõik teabekeskuse tegevused kokku võtta väljendiga „rahvakultuuri populariseerimine“. Järgnevalt analüüsin teabekeskuse põhitegevusi eeskätt vaatluse ja intervjuude põhjal.

3.3.1. Individuaalne nõustamine

Individuaalne nõustamine toimub nii distantsilt (kirjalikult ja telefoni teel) kui ka muuseumis kohapeal. Uues majas on teabekeskusel oma tuba – lektorium, kus saab korraldada õpitubasid ja väikseid ajutisi näitusi ning hoida metoodilisi materjale. Töötajad on keskuse ruumis kordamööda „valves“, et olla valmis ka eelnevalt kokku leppimata huvilisi vastu võtma ja konsulteerima. Nõustada on vaja enamasti siis, kui keegi soovib endale rahvarõivaid tellida või tegema hakata. Ideaalis on see eelfilter kogude osakonda originaalidega tutvuma mineku eel. Vaatluspraktika näitas, et inimesed astuvad teabekeskuse ruumist läbi ka kaasas mõni perekonna pärandvara või antikvariaadist hangitud ese, mille kohta soovitakse infot selle vanuse, funktsiooni ja/või väärtuse kohta.

Individuaalne konsultatsioon on nagu iga personaalne lähenemine tellija soovidele vastav „rätsepatöö“: „Kõigepealt tuleb saada selgust, mida inimene tahab. Siis saab hakata samm-sammult juhendama“ (Intervjuu Värvi). Alati ei lõpe konsultatsioon kogude külastamisega vaid võib piirduda kirjanduse soovitamise või kihelkonna välja selgitamisega, kust inimene saab oma rahvarõivastele eeskujuga valida, „see sõltub sellest, kas ta hakkab ise tegema või me aitame tal ka tegijaga kokku saada, keda meie soovime ja kes korraliku komplekti teeb. Siis tegija tuleb ja vaatab originaale“ (samas). Intervjuudest jäi individuaalkonsultatsioonist rääkides valdavalt kõlama rahvarõivaste valmistamise teema. Teabekeskuse ja kogude osakonna poolt nähakse protseduuri sarnaselt:

Inimene võiks siis kõigepealt minna teabekeskusse, sealt saada nõuannet, näiteks kui keegi tahab omale rahvarõivakomplekti teha. Sealt antakse talle nõu, aidatakse komplekt juba kokku panna – numbrid kirja panna, mida tellida. Ja siis ta tuleb uurimissaali ja tellib need konkreetset välja. See välistaks minu arusaamise järgi selle, et inimene, kes ei ole spetsialist ja võtab lihtsalt ühe särki ja seeliku, mis on üksteisest võib-olla 150 aastat erineva vanusega ja neid ei sobi kokku panna. (Intervjuu Reinvelt)

Rahvarõivapäringud kasvavad tavapäraselt laulu- ja tantsupidude eelsel ajal. Näiteks 2009. aastal anti ERMis üle saja rahvarõivakonsultatsiooni, seda tegid ERMi erinevate osakondade töötajad, küsimusi oli alates rahvarõivaste komplekteerimisest kuni riiete korrastamise ja hooldamiseni (Aljas 2010: 141). Kui 2000. aastatel kasvas rahvuslike motiivide kasutamine tootearenduses- ja disainis, kajastus see ka ERMi saabuvates päringutes ning taoline tendents kestab praeguseni. Rahvarõivaid ja nendega seotud ornamente puudutavad küsimused suunatakse tavaliselt Reet Piirile, kelle jaoks on kirjavahetus nõuküsitajatega igapäevane asi, mis võtab suure osa tööajast:

Huvi on kogu aeg. Eelmisel aastal, kui kogud olid suletud, tuli ka kogu aeg küsimusi. Näiteks: „Avame Kohtla-Järvel uue kaupluse ja tahaks teada, mis on selle piirkonna mustrid, mida me võiksime kasutada.“ Siis algab suhtlemine kirja teel, kõigepealt vaatad, mis kihelkonnad seal on. Nemed tahavad vöökirja või kindakirja, otsid neile välja, ütled MUISi numbrid. [...] Vahepeal neid kaubanduskeskusi oli nii palju ja asutusi, kes tahtsid ürituse jaoks või logo jaoks [infot mustrite või seelikutriipude kohta]. Ma arvan, et mõned läksid kogude osakonda otse, aga väga paljud helistavad või saadavad meili. (Intervjuu Piiri)

Teabekeskuse avalik ruum paikneb muuseumipoe kõrval. Taoline asend on info jagamiseks soodne, senine praktika on näidanud, et „turistid küsivad lihtsakoelisemaid küsimusi, millele ka poe teenindajad oskavad vastata“ ja kui tuleb spetsiifilisemaid küsimusi, suunatakse huvilised otse teabekeskusesse (Intervjuu Kuzemtšenko). Lisaks tegelevad teabekeskuse kuraatorid müügiosakonna nõustamisega, teostades eelkontrolli

muuseumipoodi vastu võetavatele käsitööesemetele. Teabekeskuse kuraatoritega tegi muuseumipood pakutava kauba ülevaatamiseks koostööd ka varem, ent uue majaga on konsultatsioonide vajadus suurenenud, kuna pood suurem ja kaubapakkujate huvi on kasvanud. Müügijuht ütleb, et „me suhtleme peaaegu igapäevaselt teabekeskusega“ (Intervjuu Kuzemtšenko). Muuseumipoe töötajatel on hea toetuda teabekeskuse kuraatorite argumentidele, kui on vaja otsustada, kas toode sobib ERM poe kvaliteedistandarditele või mitte:

Kuna muuseumipood on praegu just avatud ja huvi on hästi suur, kauba pakkujaid tuleb igapäevaselt. Nad astuvad otse uksest sisse, võtavad kilekotist oma asjad välja. Kui vastata, et kahjuks see kaup ei ole meie poele sobilik, siis tihtipeale nad solvuvad, küsivad, et miks. Siis ongi hästi hea, et on teabekeskuse inimene, kes oskab ära põhjendada, et näiteks kude on liiga nõrk või on mingi kudumisviga tehtud. See on koht, kus meie muuseumipoea toetume just teabekeskusele. (Intervjuu Kuzemtšenko)

Nõustamise töölõik on valdkond, kus vilumus tuleb aastatega ja staažikamad töötajad tunnevad end kindlamalt. Nõustamine on üldiselt individuaalne, kuraatorilt kliendile suunatud tegevus. Samas teevad kuraatorid ka nõustamisel omavahel koostööd, kuna igapäev on oma spetsialiseerumine välja kujunenud. Just kuraatori individuaalsete teadmiste ja/või praktiliste oskuste rakendamise poolest erineb nõustamine järgmisest tegevusvaldkonnast – õpitubade korraldamisest.

3.3.2. Õpitubade korraldamine

Teabekeskus korraldab Raadil, täpsemalt mõisa vanas jääkeldris, õpitubasid 2012. aastast. Tollal asus muuseum veel Veski ja Kuperjanovi tänava hoonetes ja eesmärk oli hakata inimesi harjutama Raadile käimisega. Sisuks on algusest peale olnud pärandoskuste, vanade käsitöövõtete tutvustamine ja õpetamine. Õpitubasid viivad läbi kutsutud pärandtehnoloogid ja traditsioonikandjad väljastpoolt ERMi või ka vastavate oskustega ERMi töötajad⁵⁸. Iga õpituba koosneb teoreetilisest osast, kus antakse teemast ajalooline ülevaade. Järgneb töövõtete õpetamine ja lõpuks valmistab iga osaleja endale konkreetse eseme. Õpitubadega kaasneb alati ERMi kogudes leiduvatest esemetest väike temaatiline väljapanek. Sellel on kaks eesmärki: tutvustatakse muuseumi kogusid ja õpetatakse nende järgi mingit töövõtet. Õppimist muuseumiesemete järgi hindavad kursustel osalejad väga kõrgelt. (Intervjuu Raudsepp; Värv) Originaalesemete õpiprotsessi kaasamise poolest

⁵⁸ Vastavate praktiliste oskustega on ERMis restauraatorid ja TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia rahvusliku käsitöö eriala vilistlased, näiteks tekstiili eriala lõpetanud Age Raudsepp, kes on ka teabekeskuse kuraator.

eristuvad ERMi õpitoad teisest samalaadsetest, mida korraldavad näiteks Rahvakunsti ja Käsitöö Liit ja Rahvakultuuri Keskus:

Me katsume õpitubadesse saada ka igakord esemeid kogudest välja, neid, mis teemale vastavad. Kui on tohutööd, siis tohust valmistatud torbikud, muud anumad väljas. Kristi Jõestel on alati umbes 25 erinevat kindapaari väljas – tema enda valitud numbrid. Võrkvööd oleme võtnud välja ja kui tegime kaapkübaraid, olid erinevat tüüpi kaapkübarad väljas – nad saavad vaadata vanu, koputada kübara lae peale ja vaadata, et on tõesti paks, ei pea oleme selline liru nagu nad tahavad teha pehmet. (Intervjuu Raudsepp)

Õpitubade muuseumipoolsed korraldajad teabekeskusest hoolitsevad selle eest, et museaale käsitletaks vastavalt reeglitele, osalejad oleksid töövahenditega varustatud ja informeeritud. Oma kindakudumise meistriklasse ERMi õpitubade raames juhendanud Kristi Jõeste leiab, et ERMi poolne abi on olemas ja ettevalmistustöö on alati tehtud, nii et tal pruugib vaid „kohale tulla“. Jõeste peab õpitubade läbiviijana väga suureks plussiks, et saab museaalseid kindaid lähemalt uurida lasta, kuna siis saavad õppijad originaalesemeid omakorda võrrelda tema tehtud koopiatega:

Nad saavad neid [museaale] valgete kinnastega katsuda. See on väga suur boonus ERMis õpitoa tegemise puhul. Muidu näitad lihtsalt pilti ja muidugi on enda näidised ka kaasas, aga siis nad näevad, et väga suurt vahet ei olegi selle kvaliteediga, mis tänapäeval on, mis minu käe läbi sünnib. Nad näevad siis, millele ma täpselt toetun. Ma räägin värvidest ja materjalidest ja tihedusest jne. (Intervjuu Jõeste)

Õpitubade puhul on tegemist kogemusliku teadmiste edasiandmistega. Need on praktilised teadmised, mis ei ole oskajast inimesest eraldatavad. Praktiliste teadmiste traditsioon põhineb osalusel ja dialoogil teiste inimestega ning teadmised kätkevad tegevusi ja elu materjalide ning töövahendite keskel. (Almevik 2016: 35). ERMi teabekeskuse õpitubade eesmärk on erinevate käsitöötraditsioonide edasi andmine. Õpitubade suunitlus on spetsiifiliste, võib-olla juba käibest kadunud tehnikate taaselustamine sel moel, et osa õpitubades käijatest saaksid tulevikus ise vastava töövõtte edasikandjateks või edasi arendajateks:

Kui me teeme õpitubasid mingi täiesti hääbunud tehnika konstruksiooni õpetamiseks, siis me eeldame, et inimene, kes tuleb õpituppa ja õpib ära sellise 19. sajandi teisel poolel hääbuma hakanud tehnika, siis tal on mingisugune motivatsioon seda tänapäeval teha. Kas kogemusest, huvist või loomingulisest huvist seda tehnikat edasi viia, edasi arendada. (Intervjuu Reemann)

Korralduslikku tööd jätkub kahele keskuse töötajale: juhataja kirjutab rahastamistaotlusi ja aruandeid ning üks kuraatoritest tegeleb sisulise korraldamisega. Kui nõustamise teemade hulgas on nõudluse esikoht rahvarõivastel, siis 2017. aasta õpitubade kavast on näha, et esindatud on erinevad metalli-, tekstiili- ja puutööd ning restaureerimise valdkonnad, aga

ka tõkati ajamine ja taimedega värvimine (vt lisa 4). Õpitubade temaatiline mitmekesisus on teabekeskuse eesmärk olnud algusest peale.

Õpitubade teemad kujunevad teabekeskuse töötajate omavaheliste arutelude tulemusel ja kavasse on võetud teemasid, mida on soovinud tagasiside lehtedele vastajad. Need õpitoad, mille grupid täituvad kiiresti ja millele jätkub soovijaid, jäetakse kavasse korduvalt. Mõnikord soovitatakse esmalt meistrit, kes võiks õpituba juhendada ja siis lastakse tal endal välja pakkuda õpitoa teema (Intervjuu Raudsepp; Värv). Õpitubade temaatikat suunab oma soovitustega ka teadusdirektor, kui on aruandluse aeg (Intervjuu Värv). Selles valdkonnas on näha pürgimust tegeleda argikultuuriga laiemalt. Samas keskenduvad õpitoad ikkagi pigem esemetele ja praktilisele käsitööoskusele, kui tegevuste etnoloogilisele tõlgendamisele, nende oskuste kandjate sotsiaalsete suhete, mõtteviiside ja harjumuste analüüsile.

3.3.3. Rahvarõivakooli töö korraldamine

Rahvarõivakool on ERMis kasutatav nimetus Tallinnas asuva Rahvakultuuri Keskuse kaheaastasele kursusele, mille eesmärk on „Eesti Rahva Muuseumi rahvarõivavaramu kasutamisevõimaluste teadvustamine. Paikkondliku rõivastuse valmistamise, kandmisviiside ja paikkondlike traditsioonide uurimine läbi rõivastuse. Kodukoha rahvarõivakostüümi valmistamine koos lisanditega.“⁵⁹ Eelarve, õpetamis- ja osalemistasudega arveldab Rahvakultuuri Keskus. ERMi poolt on kursustele tasuta ruumide kasutamine, komplektide kokkupaneku konsultatsioonid ning võimalus kogudes esemetelt lõikeid ja mustreid maha joonistada. Teabekeskuse kuraator registreerib ka kursustest osavõtjad. (Intervjuu Raudsepp)

Eestis on kaks suurt rahvarõivavalmistamise kursuste korraldajat: Rahvakultuuri Keskus⁶⁰ ja Eesti Rahvakunsti ja Käsitöö Liit (liidu juurde on selleks moodustatud MTÜ Rahvarõivas)⁶¹. Mõlema rahvarõivakoolitaja jaoks on oma kogudega koostööpartner ERM, inimestest eeskätt teabekeskuse kuraatorid Reet Piiri ja Age Raudsepp. Kuraatorid

⁵⁹ „Rahvarõivakool ERMis“ on kursuse mitteametlik nimetus. Rahvakultuuri Keskuse veebilehel on kursuse nimetus Rahvarõivaste valmistajate kool Eesti Rahva Muuseumis.

⁶⁰ Rahvakultuuri Keskus kureerib lisaks ERMis toimuvale rahvarõivakoolile Jänedal toimuvaid rahvarõivaste valmistamise kursusi, kus otseseks korraldajaks on MTÜ Loometöö. (Vt Rahvakultuuri keskuse käsitöökoolitused veebilehel)

⁶¹ Rahvakunsti ja Käsitöö Liidu juures tegutsev MTÜ Rahvarõivas korraldab 2-aastasi kursusi „Minu rahvarõivas – särgist sõbani“ ning nendega teeb koostööd Saaremaal rahvarõiva valmistamise kursusi korraldaj MTÜ KadakMari. MTÜ Rahvarõivas on koordineerinud rahvarõivaste valmistamise kursusi ka Tõstamaal (Vt KadakMari MTÜ veebileht; koolitused MTÜ Rahvarõivas veebilehel).

hindavad kõrgelt Rahvakultuuri Keskuse rahvarõivakooli ERMis. Põhjusena tuuakse, et Rahvakultuuri Keskus korraldab rahvarõivakoolitusi juba üle 20 aasta, nad on algusest peale ERMiga komplektide kokkupanekul ja mustrite kopeerimisel koostööd teinud, seal on usaldusväärsed õpetajad, algupärane koolitusprogramm ja õppekava (Intervjuu Värvi; Piiri). Peamine argument Rahvakultuuri Keskuse korraldatud koolituste (nii ERMis kui Jänedal) kvaliteedi kasuks on suurema kogemusega ja originaaltruudust nõudvad õpetajad. Rangemate õpetajate töö tulemus avaldub lõputöödena valminud riiete väga heas seljas istuvuses ja kangaste originaalilähedastes värvikombinatsioonides. Eraldi tuuakse välja Silvi Allimanni⁶² kompetents lõigete valmistamises ja värvide valimises ning häid tulemusi toob ka tema nõudlikkus õpetajana:

Silvil on tohutult hea värvitaju ka, ta aitab üles joonistada lõiked, värvid paika panna, õpetab õblemist-konstrueerimist. Ta on ka tohutult nõudlik. [Rahvakultuuri Keskuse kureeritud] rahvarõivakoolis õppijad saavad väga hea põhja. (Intervjuu, Piiri)

Mõlema suure rahvarõivakoolitaja kursuselased käivad alati ka Eesti Rahva Muuseumi kogudes olevate rõivastega tutvumas.

Meil on kõige suuremad esemekogud, mille alusel on väga hea kostüüme kokku panna. Reet teeb selle põhjaliku töö – paneb kõigi osalejate jaoks kostüümid kokku. Mina küsin osalejatelt, mis triibustikku nad soovivad ja erisoove. (Intervjuu Raudsepp)

Kuigi rahvarõivakooli ERMis rahastab ja lepinguid sõlmib Rahvakultuuri Keskus, seostatakse nii ERMis sees kui väljas seda rahvarõivakooli tugevasti ERMiga. Näiteks Kristi Jõeste ütles intervjuus: „Keskuse kohta ma tean, et nad teevad juba aastaid seda suurt rahvarõivakoolitust. See on kaubamärk, mille kaudu neid teatakse.“ Rahvarõivakooli toimumist peavad oluliseks teabekeskuse kuraatorid ise ning nad tunnetavad, et seda tähtsustavad ka kolleegid ja juhtkond:

Mulle tundub, et seda peetakse oluliseks, meie ja õpetajad peame seda oluliseks. [...] Seda tööd ikkagi nähakse olulisena, seda peavad nii giidid oluliseks kui ka kogud, ja mulle tundub, et ka direktor. Ma ei ole kuskilt otsast tundnud, et meid peetaks üleliigseks. Vastupidi, ta [direktor] heal meelel tuleb esimesel päeval väikest kõnet pidama, lõpupäeva loodame samamoodi. Ma tunnen küll, et meid on siin vaja igas mõttes. (Intervjuu Raudsepp)

⁶² Silvi Allimann kirjutab oma veebilehel, et on tegelenud ja rahvarõivaste alaste koolituste läbiviimisega Rahvakultuuri Keskuse juures viimased 22 aastat ning ettevõtjana valmistab rahvarõivaid alates 1999. aastast. Tema esimene kokkupuude rahvarõivastega oli töötades Tallinna kunstitoodete kombinaadis ARS. Vt lisa Kaunis Rahvarõivas veebilehelt (www.kaunisrahvarõivas.ee).

Rahvarõivakoolituse valdkonnas tunnustavad Rahvakultuuri Keskus ja käsitööliit ERMi pädevust ja missiooni selle protsessi juhtimises, mis eelneb mustrite joonistamisele ja lõigete valmistamisele. Teatavasti on ajastule vastava komplekti kokkupanek kompetentsi nõudev tööloik. Kogudes paiknevad erinevad rõivaliigid eraldi, ka ei ole iga kihelkond kaetud kõigi komplekti kuuluvate ja samast ajaperioodist pärit rõivaesemete ja aksessuaaridega. Nii vajab komplekti kokkupanek asjatundlikku lähenemist, mida pakuvadki teabekeskuse kuraatorid, eelkõige Reet Piiri. Rahvarõivakoolis osalejad peavad koostama valmistatavast komplektist ka kirjaliku uurimistöö, mille juures teabekeskuse kuraatorid abistavad.

Aga et praegu nendel kursustel ja nende inimeste teadvuses, kes tahavad autentseid rahvarõivaid saada, [...] on teadmine, et sa pead uurima enne, mis on varem olnud. Sa pead tegema mingeid valikuid, pead mõtlema, et sa ei löö kohe käärid riide sisse – see on tõesti olnud suuresti just nimelt ERMi töö ja ma arvan, et ka edaspidi peaks see olema väga oluline, et me leiaksime tee ERMi. (Intervjuu Soova)

Nii ERMi enda kui koostööpartnerite jaoks seisneb rahvarõivakoolituse valdkonnas ERMi peamine panus originaalesemetega tutvumise ja mustrite mahajoonistamise võimaldamises. Sellele lisandub teabekeskuse kuraatoritelt asjakohane nõustamine komplekti kokkupanekul ja komplektist uurimistöö kirjutamisel. Teabekeskus saab rahvarõivakoolituste kaudu otseselt mõjutada originaalitrüü rahvarõivakooopia valmistamise taset Eestis.

3.3.4. Loengute korraldamine ja lektoritena esinemine

Teabekeskuse töötajad esinevad rahvakultuuri teemaliste loengutega nii ERMis kohapeal kui erinevatel üritustel väljaspool muuseumi. Aastaid on osaletud lektoritena kõrgkoolide õppekavades (eeskätt Tartu Kõrgemas Kunstikoolis ja TÜ Viljandi Kultuuriakadeemias). Kõige tagasihoidlikumaks hinnatakse koostööd Tartu Ülikooli etnoloogiaosakonnaga.

Suhe Viljandi Kultuuriakadeemiaga on läbi aja olnud väga tihe, tõine ja väga hea. Tartu Kõrgema Kunstikooliga ka. Aga TÜ etnoloogiaga on see olnud mitte nii ..., aga võiks. Ülikooli etnoloogiaga on ka arusaadav, miks nii on. Kui 1990.-tel tulid vabadused, siis inimesed said hakata tegelema nende teemadega, millega nõukaajal ei saanud, aga oli kirglikult tahetud. Nüüd on sellest 25 aastat möödas ja tulemas suundumus tagasi materiaalse kultuuri ja argikultuuri kaemuslik-kogemuslikule poolele. Vahepeal oli see leebelt öeldes sordiini all, oli madalseisus. Asjad käivad ikka tõusude ja mõõnadega. Suhtlemine ja koostöö Tartu Ülikooliga läheb usutavasti taas tihkemaks. (Intervjuu Reemann)

Teabekeskuse juhataja koostab ka kõrgema kunstikooli tudengitele rahvakunsti aluste loengukava. Kõrgkoolide loenguid käiakse pidamas kohapeal ja samamoodi võetakse tudengeid vastu ERMis, kui on vaja esemekogusid ja näitusi tutvustada.

Need loengud, mis tudengitele mõeldud on, need oleme me läinud kohapeale ja samas on Viljandi [kultuuriakadeemia tudengid] käinud ka siin loengutes. Aga [Tartu] Kõrgemal Kunstikoolil on ühe ainepunkti kursus ja need [loengud] on kõik ERMis. (Intervjuu Värvi)

Koolitus on valdkond, mida intervjuus tõstis teabekeskuse olulise tegevusena esile direktor: „Pidev uute inimeste leidmine ja sidemete hoidmine – kes selliseid koolitusi läbi viiksid. Teiseks, selle keskuse oma töötajate võimekus ise koolitusi läbi viia, eeskätt lektoritena“. (Intervjuu Lukas)

Uus ettevõtmine on loengusari püsinäitusel „Kohtumised“, kus oma ala spetsialist räägib põhjalikumalt mingil püsinäitusel esindatud teemal (vt lisa 5). ERMi jaoks on uus püsinäitus temaatiliselt avaram kui oma kogud ja teadusteemad. Sellepärast kutsutakse neid „igapähele“ mõeldud loenguid pidama lisaks ERMi inimestele ka erinevaid valdkondi sügavamalt uurinud professionaale (arheoloogid, etnoloogid, ajaloolased, pärandtehnoloogid) väljastpoolt muuseumi. Eriti positiivsena tõsteti esile püsinäituse tegemise ajal ilmnunud ja hiljem loengualaselt tehtud koostööd TÜ arheoloogidega. (Intervjuu Värvi; Raudsepp)

Loengute korraldamine ja lektoritena esinemine ei tõusnud intervjuudes probleemse või emotsionaalsena esile. Koostööl kõrgkoolidega on ERMis pikk traditsioon. Kui teadusosakond üldiselt on tihedas koostöös TÜ etnoloogiaosakonnaga, siis teabekeskuse poolt vaadates on praegu suhtlus aktiivsem kunstikooli ja kultuuriakadeemia rakenduslikuma suunitlusega erialade raames. Samas võimaldab püsinäituse teemavaldkonna laienemine teabekeskusele suuremat koostööd teiste asutuste ajaloolastega, eriti arheoloogidega ja etnoloogidega. Teemaatilise vaheldusrikkuse lisandumist nähakse positiivsena.

3.3.5. Populariseerivate materjalide koostamine

Nõustamiseks tuleb teabekeskuse töötajatel endale ise lähteandmeid koguda ja artikleid või ka eraldi raaamtuid kirjutada, näitusi teha, välitöödel käia, nende materjale avaldada (nt videod traditsioonilistest töövõtetest⁶³). Koos õpitubadega korraldatakse temaatilisi väljapanekud teabekeskuse ruumides, suur rahvarõiva ülevaatenäitus avatakse 2017. aasta

⁶³ Näiteks videosalvestis „Küübitegu. Vanade tehnikate uus elu“, autorid Vaike Reemann ja Andres Koidu, operaator Maido Selgemäe. Väljaandjad Eesti Rahva Muuseum ja Eesti Rahvakunsti ja Käsitöö Liit, 2010, pikkus 1 tund 15 minutit.

juunis, valmis on video Avinurme traditsioonilistest puutöödest, järjepidevalt avaldatakse kihelkondlike rahvarõivaste valmistamise juhendeid jne (Intervjuu Värv). See kõik on populariseerimistöö oluline väljund. Trükiseid antakse välja koostöös teiste asutustega, ja eraisikutega, kes on mingit valdkonda süvitsi uurinud. 2017. aastal on valmimisel tohutööde teemaline raamat ja õppevideo koostöös puutöö valdkonna pärandtehnoloogi Meelis Kihulasega:

Eelmisel aastal filmisime, kuidas ta [Meelis Kihulane] vakkasid tegi, puu maha võtmisest kuni vaka valmis saamiseni. Nüüd järgmiseks ta kirjutab raamatut. ERMiga koostöös on selline projekt. Tema poolt on tekst, meie monteerime filmi, tuleb väga praktiline käsiraamat teemal „kuidas seda asja teha?“. Tahame selle aasta lõpuks välja anda raamatu, pluss kokkumonteeritud õppevideo. See ei ole teadus, aga see on väga infotihe ja oma valdkonda populariseeriv. See ongi just sedalaadi asi, mida me võiksime teha. (Intervjuu Jääts)

Teadussekretär õhutab teabekeskuse kuraatoreid rohkem publitseerima seda teadmist, mis on aastatega kogutud ja mõelda järelkasvu harimisele. (Intervjuu Aljas) Ka teabekeskuse juhataja soovib tulevikus välja anda rohkem praktilisi populariseerivaid trükiseid „mida inimesed ka ostaksid“ (Intervjuu Värv). Rahvakultuuri alast teadmust jagavate trükiste autorina on teabekeskuse kuraatoritest produktiivseim olnud Reet Piiri. Lisaks rahvarõivaste valmistamise meetodilistele juhenditele (Lisa 3) on viimastel aastatel Reet Piiri autorlusega ja ERMi kirjastuselt ilmunud „Eesti kampsun Eesti Rahva Muuseumi kogudest (2013) „Vana-Tartumaa rahvarõivad Eesti Rahva Muuseumi kogudest“ (2014), kirjastuselt Hea Lugu „Suur kindaraamat. Eesti kihelkondade mustrid“ (2013). Sageli ongi olnud trükiste algatajaks kirjastus väljastpoolt ERMi. Näiteks 2000. aastatel oli rahvakultuuri teemaliste brošüüride kirjastamise alal väga viljakas koostöö käsitöoliiduga. Käsitöoliit oli tellija ja levitaja, autoriteks enamasti Reet Piiri⁶⁴, aga ERMist veel Vaike Reemann⁶⁵, Riina Reinvelt⁶⁶ ja Eevi Astel⁶⁷. Viimastel aastatel ei ole enam ühiselt trükiseid välja antud, kuigi käsitöoliidu hinnangul olid raamatud menud:

Need raamatud on olnud väga populaarsed, isegi nende tiraazid on olnud tohutud, sest me oleme neid ka välja andnud tuhat, kaks tuhat – ja jälle on otsas. Meie oleme otsinud teemad välja – niimoodi peaks ka edaspidi olema, et meie vaatame, millest puudu oleks ja siis me peame ERMis läbirääkimisi ja leiame inimese, kes seda teemat kureerib ERMis ja siis me oleme palunud raamatuid [kirjutada]. Nüüd viimasel viiel aastal sellist kirjanduse alast koostööd meil ei ole olnud. (Intervjuu Soova)

⁶⁴ „Talurahva jalanõud ehk mida panna jalga, kui seljas on rahvariided“ (2004); „Talulaste mänguajad“ (2006); „Eesti talurahva ülerõivas 19. sajandil“ (2007); „Ehtimine“ (2011); „Helmekeed“ (2011).

⁶⁵ „Kiri. Muster. Ornament“ (2009).

⁶⁶ „Tikitud soovid ja õpetussõnad“ (2007).

⁶⁷ „Õlest vakad ja karbid“ (2007); „Kasetoht tarbeesemena“ (2010).

Koostööpartneritele TÜ Viljandi kultuuriakadeemiast teeb muret, et publitseerimistegevuses on märgata aastakümnete taguste monograafiate uustrukke, aga mitte värskeid ERMi kogudel põhinevaid trükiseid. Kohati jääb sellest mulje, et ERMi arvates on mõni valdkond, näiteks rahvarõivad, juba nii põhjalikult läbi uuritud, et midagi uut ei ole enam lisada.

Seal peaks olema mingi süsteemne publikatsioonide välja andmise süsteem, peaks olema mõeldud läbi, kust need publikatsioonid tulevad, mitte ainult lastele vaid erineval tasemel ja et tooks ikka mingit uut asja. Kaarma-Voolmaa rahvarõiva raamatu välja andmine on tore projekt, aga see ei tähenda nagu kõik Eesti Rahva Muuseumi rahvarõivad oleks läbi uuritud. Kaugelt mitte – on uurimata tehnikaid, uurimata esemegruppe, uurimata piirkondi. (Intervjuu Matsin)

Niisiis oodatakse ERMilt jätkuvalt materiaalse rahvakultuuri alaseid uurimusi ning kogusid populariseerivaid artikleid või raamatuid. Seda, et teema on populaarne ja leidub piisavalt nii autoreid kui tellijaid, näitab viimasel kümnel aastal kasvanud rahvakultuuri alaste trükiste ilmumine ka ilma ERMi ametliku osaluseta. Mõned kirjastusedki on spetsialiseerunud käsitöö valdkonnale⁶⁸, initsiatiivi on näidanud mittetulundusühingud⁶⁹, eriti oma maakoha rahvakultuuri populariseerimisel.

3.3.6. Tulevikus lisanduvad tegevused

Intervjueeritavad rääkisid teabekeskusega seoses kahest olulisest arendusest: jääkelder ja väliala. Nimelt on ERMil plaanis remontida Raadi jääkeldris paiknevad ruumid, et neid veel otstarbekamalt õpitubade läbiviimisel rakendada. Sel juhul on võimalik tubaste tööde materjalid ja käsitööriistad ruumis statsionaarselt sisse seada, ilma et peaks iga kursuse järel kõike uuesti kokku panema. Teabekeskuse ruum uues majas jääb esmasteks konsultatsioonideks.

Nõuandekeskuse punkt [st teabekeskus], kuhu inimesed tulevad, on uues majas, aga koolituste korraldamine nihkub paljuski sinna eraldi keskusesse – kangasteljed ja muu. (Intervjuu Lukas)

Me tahaks, et õpitoad, rahvarõivakool ja muud sellised toredad toimetamised saaks olema jääkeldris, sest kõiki õpitubasid siin majas ei ole võimalik läbi viia. Neid, mis on tolmutekitavad, rohkem vahendeid nõudvad. Siin meil ei ole sellist ruumi, kuhu saaks panna tikkimisraame, vööraame, et materjalid oleks kogu aeg kättesaadavad. Siin on pigem suuline teave. Raadi jääkeldrisse püüaks sisse seada sellised ruumid, kus on olemas

⁶⁸ Näiteks 2002. aastal asutatud Saara Kirjastus.

⁶⁹ Näiteks MTÜ Saaremaa Rahvakultuuriselts kirjastas koostöös Saaremaa Muuseumiga „Saare maakonna rahvarõivaid“ (2008, koostaja Maret Soorsk); MTÜ Jõgevamaa Koostöökoda kirjastas „Rahvarõivaid Vooremaa veerelt“ (2014, koostaja Tiina Kull).

samas ruumis mannekeenid, õmblusmasinad, kangastelgedel oleks oma ruum, et neid ei peaks vahepeal kokku lükkama. (Intervjuu Raudsepp)

Arengukava (2017–2020) ütleb, et 2020. aastaks on Raadi jääkeldrisse välja arendatud pärimuskultuurikeskus. Ruumide renoveerimine toob kaasa ka kasutajamugavust, mis praegu jätab soovida:

Ma soovitaks mugavusele rõhuda: valgus, head pehmed toolid, kui on võimalust, siis ruumi laiutamiseks, mõnede käsitöötehnikate jaoks on rohkem ruumi vaja. (Intervjuu Jõeste)

Teine teabekeskust puudutav arendus on suunatud väliala kasutusele. Välialale on plaanis 2020. aastaks rajada „muinas- ja traditsiooniliste tehnoloogiate park“. Ala on jaotatud temaatilisteks tegeluskeskusteks selle järgi, millisel materjalil põhinevaid töövõtteid seal õpetatakse ja demonstreeritakse – puit, savi, kivi, metall. Näiteks puidutööde alale tulevad kirve- ja saetööd, kivikirvega raiumine, puulõhkumine, lauaraiumine, palkehitus, palgi lõhestamine, pilpakiskumine, laastutööd, erinevate aedade ja katuste tegemine; haabja valmistamine, tohutööd jne. (Tehnoloogiate park, fail 2015) Teabekeskuse juhataja näeb nii siseruumides toimetava pärimuskultuurikeskuse kui välialale tulevate käsitööpaviljonide puhul laiendust teabekeskuse korralduslikele tegevustele:

Järgmisest aastast tuleb hakata jääkeldrit [käsitöökojaks] arendama. Kõik väliala võimalused tulevad samamoodi juurde. Territoorium on neljaks jagatud. Kirdepoolne sektor on mõeldud selliste tegevuste arendamiseks, mis ongi väljas – kivitöid, ehituslikke õpitubasid. Liisi on väga huvitatud ka aianduse poole tegevustest, võib-olla proovime mingeid asju seal ka kasvatada. Teerada, mis läheb muuseumist Jääkeldri poole, sinna tulevad käsitööpaviljonid. (Intervjuu Värvi)

Direktori poolt jääb kõlama, et peamiselt jääb teabekeskuse tegevuspiirkonnaks jääkeldrisse välja arendatud pärimuskultuurikeskus. Väliala kohta ütleb direktor, et teabekeskus ei pea seal konkreetseid asju tegema, seal on peamiselt sellised tegevused, mis ei nõua teaduslikku ettevalmistust ning neid korraldavad hariduskeskus ja sündmuste korraldajad.

Ei ole välistatud, et meil hakkavad käsitöökodades tegutsema needsamad meistrid, kes meil aitavad koolitusi läbi viia. Seda ressursi me kombineerime kindlasti. Me tegutseme koostöös, nad on meie alal ja viivad läbi koolitusi meie ruumides või seal käsitöökojas. Loomulikult peab selles osas meie nõuandekeskus [st teabekeskus] olema kursis, mis seal toimub ja me teeme siis vastavalt koostööd. Seal hakkavad toimuvad vaba aja veetmisega seonduvad igasugused huvitavad mängud, tegevused, sündmused, aga neid korraldavad juba sündmuste korraldajad ja hariduskeskuse abiga. (Intervjuu Lukas)

Võib-olla lisandub teabekeskusele välialal tegutsevate meistrite värbamise funktsioon, kuna sealsed kuraatorid tunnevad usaldusväärseid meistreid ja õppejõude.

Keskus peaks muutuma täiskasvanutele traditsiooniliste töövõtete õpetamise keskuseks. Me oleme oma kogudega ja teadmistega täiendavas funktsioonis, aga paljuski need inimesed, kes õpitubasid läbi viivad, peavad tulema selle valdkonna spetsialistidena väljastpoolt. Keskusele jääb koordineerimise ja kvaliteedi tagamise kontroll. Lõppkokkuvõttes peab ju ka koolitajaid hindama. Teadmine, kas see koolitaja neid töövõtteid ka reaalselt valdab, peaks olema hallatav selle keskuse poolt. (Intervjuu Pohhomov)

Eelmisest tsitaadist paistab välja soov näha teabekeskust vahendajana, koordineerijana ja meistrite kvaliteedi kontrollijana. Vahendamisest räägib järgmine alapeatükk, kontrollifunktsioonist on juttu samuti juttu edaspidi (alapeatükis 3.5.2). Kokkuvõtteks võib öelda, et kui teabekeskuse tegevused üldiselt on nõustamise, loengulise tegevuse ja populariseerivate materjalide abil rahvakultuuri populariseerivad ning õpitubade näol vahendavad, siis uute arenduste (jäakelder ja väliala) puhul liigub rõhuasetus tõenäoliselt veel rohkem vahendajarolli täitmisele.

3.3.7. Kellele on tegevused suunatud? Diskussioon

Kui küsida, kellele teabekeskuse populariseerivad tegevused on suunatud, siis ühelt poolt võib öelda, et laiale avalikkusele, keda huvitab rahvakultuur. Tegevusi analüüsides paistab, et teabekeskuse pakutava vastu huvi tundmine eeldab pigem spetsiifilist huvi. Lai avalikkus ei huvitu vanade käsitöötehnikate omandamisest või rahvarõivaste valmistamisest. See ei tähenda, et need, kes huvituvad, ei peaks saama teabekeskuselt ammendavaid vastuseid. Seda enam, et teenuse kvaliteet on uute trendide järgi olulisem muuseumihariduse taseme näitaja kui teenindatud inimeste hulk. „Muudetud eludega“, mida Falk, Lynn ja Adams (2007: 336) peavad positiivse tulemuse kriteeriumiks võib teabekeskuse põhjaliku ja individuaalse lähenemise tõttu ilmselt arvestada küll.

Teisalt võib siiski küsida, kas ERMi teabekeskus ühendab laia sihtgrupi spektrit või on elitaarne? Elitaarsuse vältimist peavad oluliseks Briti muuseumiühingu 2008. aasta raport (Keene 2008) ja Euroopa rahvusmuuseumide EuNaMus projekti lõppraport (National Museums 2012). Gilbert tuletab meelde, et muuseumid ei saa olla väga elitaarsed kohad avaliku raha kasutamise pärast (Gilbert 2016: 133). Teabekeskuse õpitubades osalemine ei ole kallis, nõustamine on tasuta, loengud samuti tasuta või muuseumipileti hinnaga. Teenus on kättesaadav kõigile, osalemiseks eeltingimusi ei seata. Kättesaadavuse aspektist ei ole teenus elitaarne. Samas on käsitlusviis ja teemavalik siiski mõistetav pigem vähestele.

Näiteks õpitubades osalemine eeldab erihuvi haruldaste käsitööoskuste omandamiseks. Teabekeskuse õpitoad sobivad süvenemisvõimelistele ja õpetatav aines koosneb eeskätt rariteetsetest ja kadumas olevatest oskustest, grupid on väikesed, lähenemine individuaalne.

Praegused tegevused on seega suunatud enamuses käsitööhuvilistele naistele ning puutöödest huvitatud meestele. Laiema kultuurihuviga noorte ja täiskasvanute jaoks jäävad teabekeskuse tegevused elitaarseks. Kui teemavaliku elitaarsust tahta vähendada, sihtgruppi laiendada, siis tuleb tegevusvälja avardada. Nii traditsioonilise rahvakultuuri kui argikultuuri teemadest saab uusi koostööpartnereid leides esile tuua värsked vaatenurki. Argikultuur haakub ju nii arheoloogia kui kultuuriajalooliste uurimustega. Hea võimalus temaatilise inspiratsiooni ammutamiseks pakub uus püsinäitus, kus juba on materiaalselt kultuuri kaasaegsel kombel mõtestatud.

3.4. Muuseumikogude vahendamine

Konsultatsioonid, loengud, õpitoad, trükised, näitused – kõik need teabekeskuse väljundid põhinevad ERMi kogudel. Lähtutakse eeskätt muuseumi esemekogu Eesti kogust (ERM A), mille vanem osa koosneb enamuses enne Teist maailmasõda toimunud ekspeditsioonide käigus kogutud esemetest. Tegemist on Eesti suurima ja rikkalikuma traditsioonilist rahvakultuuri kajastava esemekoguga. Viimastel aastakümnetel on kogu täienenud eelkõige Eesti Vabariigi, nõukogude perioodi ja kaasaja materjalidega, mis on olnud ERMi uurimis- ja näitusetevõuse põhisuundadeks. (ERMi kogud 2015–2019) Vahendamine eeldab, et esemekogudes tuleb hästi orienteeruda, kas otseselt esemeuurimise või nende kohta käiva kirjanduse, fotode ja arhiiviallikatega tutvumise kaudu. Teabekeskuse töötajad tunnevad teistest teadusosakonna inimestest paremini muuseumikogusid, huvi esemekogude vastu on selle töö tegemise üheks eelduseks.

3.4.1. Esemekogude kasutamine

Arengukava ütleb, et „ERMi uues majas on paremad tingimused uurijate teenindamiseks, kuigi kogude kolimine ja avamine võtab veel aastaid. Digitaalsed ja veebipõhised võimalused on kasvatanud tuntavalt ERMi kogudele juurdepääsu, avatust ning läbipaistvust“ (ERMi arengukava 2017). Praegu on kõik osapooled (teabekeskus,

hariduskeskus, kogud) äraootaval seisukohal, milliseks kujuneb kogude kasutamise praktika uues majas. Uurimissaal on arhiivil ja esemekogudel tulevikus ühine: „Seal siis on inimesed, kes töötavad esemetega, fotodega ja arhiivimaterjalidega. Kõik on ühes ruumis“ (Intervjuu Värvi). Peavarahoidja arvates suuri muutusi ei tule, välja arvatud, et üha suurem kogude digiteerimine muudab koormuse museaalide uurimissaali toomisele väiksemaks:

Kasutamine jääb ikka samaks, et tuled uurijate ruumi, tellid need asjad välja ja siis sulle tuuakse. Aga on väga raske ütelda, kuidas ta hakkab olema, sest me ei tea, kuidas see reaalselt kujuneb. (Intervjuu Reinvelt)

Teabekeskuse kuraatorid näevad selles aga ohtu, et digiteerimise ettekäändel väheneb võimalus originaalesemetega tutvuda:

Me ei saa nõuda korralikke rahvarõivaid, kui inimesed originaalesemeid ei näe. Pildi järgi ei tee mitte midagi. (Intervjuu Värvi)

Varasemad uuringud on näidanud, et muuseumiesemete digiteerimine ja nende avalikud andmebaasid on loonud ERMi kogudega tutvumiseks senisest palju paremad võimalused, paranenud on ligipääs ja võimalus teha eeltööd enne muuseumisse jõudmist (Aljas, Teppor 2015: 81). Kuigi kogude digiteerimine ja andmebaaside täiendamine on olnud ERMis prioriteet, on ka esemete väljatellimine viimastel aastatel aina kasvanud:

Viimastel aastatel on uurijate mass olnud nii suur, et asjade väljatoomine oli juba nagu liinitöö. Ei jõudnudki väga süveneda, kes ja milleks. (Intervjuu Reinvelt)

Kui kogude osakond teeb teabekeskusega koostööd loengutele ja õpitubadele illustratiivse materjali „eraldamise“ näol, ei pea peavarahoidja seda ainsaks kogude avalikkusele tutvustamise vahendiks: „On blogi ja muud väljundid ka, mis seda eesmärki täidavad (Intervjuu Reinvelt). Ühelt poolt teeb veebipõhine muuseumide infosüsteemis (MUIS) kogudest ülevaate lihtsamaks, teiselt poolt vajab selle kasutamine teatud oskusi. Inimesed, kes MUISiga igapäevaselt ei tööta vajavad otsingu tegemiseks eraldi juhendamist:

Selle [MUISi] võimalusi saaks kindlasti veel paremini tundma õppida. Juhend, mis on veebis selles keskkonnas, see vist on natuke segane. Mina õppisin seda Age [Raudsepa] käest, kes näitas kohapeal. Tõesti ei tulnud ise selle peale, et infot tuleb kuskilt paremalt poolt mingites lahtrites esitada. Väga keeruline on aru saada, mida need lahtrid tähendavad ja mida sinna tuleb panna. Ma olen kõrvalt näinud seda suhtumist et kogudest eset ei taheta välja tuua, kuna seda peaks MUISist vaatama, aga kuidas inimene peaks sellega hakkama saama, on juba tema oma asi. (Intervjuu Jõeste)

Nii teabekeskuse kuraatorite kui koguhoidjate igapäevatoösse on lisandunud situatsioone, kus tuleb telefoni teel, e-kirjaga või kohapeal juhendada MUISis esemekogudega tutvuda soovijaid.

MUISi kasutamiseks tavaliselt inimesed helistavad koguhoidjatele ja siis koguhoidjad telefonis juhendavad, kuidas MUISist otsida, mida ühelegi väljale kirjutada. See on üsna igapäevane. (Intervjuu Reinvelt)

Otseses esemekogude kasutamises on teabekeskuse roll vähendada esemete „huupi“ väljatellimist, sest eelnev konsultatsioon aitab tellija soovi täpsustada, välja selekteerida, mida külastajal päriselt vaja on. Kõigepealt kasutavad kuraatorid lisaks MUISile ka oma andmebaase (digiteeritud kujul seelikutriipude näidised, vöökirjad, käste- ja tanukirjade joonised) ning alles seejärel juhatavad külastaja uurijate ruumi. Uues majas on tänu teabekeskuse avalikule ruumile loodud eeltöök kogudega kõik tingimused. Aeg näitab, kas MUISi kasutamise juhendamine jääb pigem koguhoidjate või teabekeskuse kuraatorite ülesandeks ja milliseks kujuneb uurijate ruumi töökorraldus.

3.4.2. Esemuurimise osa teadusöös

Arengukavas öeldakse, et ERM on Eesti suurim etnoloogiakeskus, kus peamiselt eesti ja soome-ugri etnoloogia suunal tehtav teadustöö on seotud muuseumi mahukate ja rikkalike kogudega. ERMi süstemaatiliselt loodud kogud annavad muuseumile ammendamatu võimaluse uurimistegevuseks, näituste ja trükiste loomiseks ning hariduslike programmide elluviimiseks. (ERMi arengukava 2017–2020) Vaatlus ja intervjuud näitasid, et teadustöö sidumisel kogudega on arenguruumi piisavalt. Teabekeskuse töötajad, keda peavad kolleegid ja muuseumivälised koostööpartnerid autoriteetideks kogude tundmise alal, tunnetavad ise teravalt, et kogudes peituvale informatsioonile peaks palju rohkem tähelepanu pöörama ja seda on liiga vähe tehtud. Sellega kaasneb teabekeskuse kollektiivi väiksus ja põlvkondade vahetumise ehk järelkasvu probleem. Kuna Tartu Ülikooli etnoloogiaosakonnast ei ole viimastel aastakümnetel tulnud esemeuurimise spetsialiste, on muuseumis vähenenud kogusid teaduslikult uurivate inimeste arv. Järelkasvu nähakse pigem kultuuriakadeemia rahvusliku käsitöö ja pärandtehnoloogia magistriõppe lõpetanutes.

Tartu Ülikooli etnoloogia erialal on esemeuurimise pool või muuseumikogudel põhineva teaduse suund juba ammu-ammu praktiliselt ära kadunud. Samas Viljandi Kultuuriakadeemias on see vägagi olemas. Me näemegi tegelikult viimastel aastatel, et sealt tuleb ERMi üks kui teine inimene, just sedalaadi oskuste ja huvidega nagu siin selles üksuses vaja on. (Intervjuu Jääts)

Meil ei olegi praegu Eestis sellist materiaalse kultuuri uurimise või mõtestamise traditsiooni. [Teabekeskusel] see on kõige suurem roll praegu: kuidas seda materiaalsset kultuuri mõtestada. (Intervjuu Aljas)

Kõik, kes teadusosakonda on nüüd tulnud, ka uued, neil jäävad traditsioonilised esemetega tegelemised järjest vähemaks. (Intervjuu Värvi)

Kultuuriakadeemia rahvusliku käsitöö osakonna poolt vaadates paistab probleemina lõhe teadusosakonna uurimissuundade ja teabekeskuse eesmärkide vahel liiga suur. Nad ei toeta teineteist piisavalt. Etnoloogide uurimisteemad on viimastel aastakümnetel pööratud rohkem museoloogia, mälu ja mälukohtade, digitaalajastu ja infoühiskonna teemade poole. Puudub esemeuurimine ja kaasaegsete teadusmeetodite rakendamine kogude analüüsimises.

Mul on mulje, ega ma täpselt ei tea, et teabekeskus on äge sel juhul, kui ta toob kogu aeg regulaarselt publiku ette mingit uut infot, uut kogutud asja. Sel juhul oleks ta ligitõmbav, sinna tuleks ikka jälle ja jälle, sest ma tean, et saan sealt midagi uut. Võib-olla ma olen ülekohtune, aga kui ma mõtlen, mis on teadussuunad ERMis ja mida tehakse teabekeskuses, siis ma ei näe neid päriselt toetamas üksteist, nad ei toida üksteist. Sellest on väga kahju. [...] Tegelikult on ka rahvarõivauurimises ja esemeuurimises muutused nagu kõigis teistes uurimisvaldkondades – vaated, meetodid ja küsimused muutuvad ja on suhteliselt lapsik arvata, et seal on nüüd kõik tehtud. Minu süda tilgub verd, et otse kogudega teaduse mõttes praktiliselt ei tegeleta. (Intervjuu Matsin)

Kultuuriakadeemia rahvusliku käsitöö osakonnal on ühelt poolt endal soov ERMi kogude uurimisse panustada, teisalt oodatakse ERMi poolt huvi ja initsiatiivi sellealaseks koostööks.

Minu ootus suure pildi osas on see, et ERMis võiksid olla teadurid, kes tegelevad süsteemselt materiaalse kultuuri uurimisega. Mul on kogu aeg õudsalt kahju, et ERMi kogudega keegi ei tegele ja kui meie püüame sellega tegeleda, siis me teeme seda niipalju, kui me jõuame ja oskame, aga me ei saa sinna lõputult vahele trügida. Mulle väga meeldiks see, kui ERMis oleks teadur, kes ütleks: „Oo, ma leidsin niivõrd ägeda esemegrupi, keegi pole kunagi seda vaadanudki, teeme midagi koos sellega!“ (Intervjuu Matsin)

Kuigi arengukava ütleb, et etnoloogiline teadustöö on seotud muuseumikogudega, on muuseumikogude uurimise tahaplaanile jäämise pärast mures nii ERMi inimesed kui vähemalt üks koostööpartner. Teemaatilisel peetakse seejuures silmas eeskätt traditsioonilist rahvakultuuri. Samas ei saa väita, et teadusosakonna teadurid kogudega üldse kokku ei puutu. Materiaalset kultuuri on mõtestatud ja kontekstualiseeritud näiteks seoses uue Eesti püsinäitusega. Kogude juurdekasvu korraldavad samuti teadurid, tehes seda vastavalt plaanilistele näitustele ja uurimisteemadele.

Kõik meie teadustöötajad ei tegele esemekogudega, selle tõttu me ei jõua kõike uurida läbi. Teisest küljest, osa kogude moodustamisest, uute varade kogumisest on seotud näitustega ja see tähendab jällegi teadurite ja kuraatorite initsiatiivi. (Intervjuu Lukas)

Ajalooliselt kujunemiselt vanemate kogude uurimisele on intervjuude (Värv, Jääts, Lukas) põhjal viimasel ajal vähem tähelepanu jätkunud. Seevastu nõukogude aegse argikultuuri, sealhulgas toidukultuuri uurimine on suurema tähelepanu alla võetud ning sel alal ka

kogusid täiendatud. Seepärast ei saa öelda, et kogudega teadustööd üldse ei tehta. Erinevus on fookuse seadmises. Võib-olla ongi üks põhjus Matsini intervjuus öeldu, et kuna arvatakse, et rahvarõivad ja tekstiilid on juba piisavalt läbiuuritud teemad, siis nende kohta värskeimat teadmist ei lisandu. Samas on just eelnevalt nimetatud teabekeskuse peamised pädevus- ja teemavaldkonnad.

3.4.3. Pädevus- ja teemavaldkonnad

Suurimateks esemegruppideks on ERMi Eesti kogus rahvariided, rõivad, jalanõud, ehted, käsitööriistad, õllekannud, sööginõud, põllutööriistad, vaibad ja kodutekstiilid (ERMi kogud 2015–2019). Seega on peamiselt esindatud tekstiilist (naiste käsitöö), puidust ja metallist esemed (meeste käsitöö). Nõustamispädevuselt on teabekeskuse neljast töötajast kolm spetsialiseerunud tekstiilile, üks „kõigele ülejäänule“, eeskätt siiski puidule. Kuna rahvakultuuri valdkondi on rohkem, argikultuur on ajaliselt lai, ei saa keegi piirduda väga kitsa spetsialiseerumisega. Kui Vaike Reemann 2017 jaanuaris pensionile läks, tekkis esimene proovikivi põlvkondade vahetumisele lahenduse leidmiseks. Reemanni pädevusse kuulusid nii vaibad, mööbel ja muu „tubane tarbevara“, eriti puust valmistatud nõud ja riistad. (Intervjuu Värvi) Reemanni asemele asus kuraatorina Liisi Jääts, kellelt eeldatakse tema temaatika järk-järgulist omandamist. Kaastöötajad on tema pädevuse suhtes optimistlikud, Jääts ise jääb tagasihoidlikuks, arvates, et peab veel palju enesetäiendamise tegelema. Samas on temas näha huvi ja motivatsiooni oma töö vastu:

Kui ülejäänud kolm on siin teabekeskuses kõik n-ö tekstiilinimesed, ja oli Vaike, kes läks pensionile – tal oli üsna selgelt puidu, ehituse, vaipade teema – üsna selged valdkonnad, siis tema pensionile minnes tekkis tühimik – kõik muud rahvakultuuri valdkonnad peale tekstiili on nagu katmata. Ma kindlasti ei julge väita, et ma oleksin samavõrra spetsialist puidutöö alal kui oli Vaike või on meie puidukonservaatorid, aga mingit pidi on see valdkond mulle huvi pakkunud ja mingit pidi ma olen ennast sellesse sisse lugenud ja vaadanud, mis on kogudes. Ühesõnaga, puidu teema on minu valdkond – eks ma tasapisi õpin. (Intervjuu Jääts)

Tekstiili valdkonnas eristub kitsamalt rahvarõivaste komplekteerimise teema. Sel alal peetakse vaieldamatuks eksperdiks Reet Piirit ja tema mantlipärijaks noorema põlvkonna esindajatest loodetakse kujunevat Age Raudseppa, kes praegu on spetsialiseerunud tekstiilidele ja rahvarõiva osa peaks veel juurde õppima (Intervjuu Värvi). Raudsepp on ise sellega nõus, et arendab end tekstiilivaldkonnas, öeldes hetkeolukorda kommenteerides, et „Tekstiil on kindlasti väga hästi kaetud – üle Reet Piiri ei ole kedagi.“ (Intervjuu Raudsepp)

Järelkasvu saamiseks on üks võimalus kedagi tasapisi välja õpetama hakata. Seni ei ole sellega väga sihipäraselt tegeletud. Näha on lähtumist eeldusest, et tänapäeva noored etnoloogid ei tunne huvi esemeuurimise vastu või et selleks ei jätku palgafondis vahendeid.

Minu meelest ainuke probleem on, kust tuleb järelkasv. Olgem ausad, mõned lähevad kohe pensionile, mõned lähevad varsti. Nad peaks endale noori jüngreid võtma. Pigem Viljandi Kultuuriakadeemia kui ajaloolaste baasil, sest see, mida Tartu Ülikoolis tänapäeval õpetatakse, ei ole etnograafia, mida nõuandekeskus [st teabekeskus] eeldab ja millega tegeleb. Ma ei ole optimistlik, et ülikoolist järelkasvu tuleks. Kuigi, mine tea, see oleneb palju isiklikust huvist. Ja ega meil ei olegi vaja kümmet või viitteist inimest, tegelikult on vaja 1–2 inimest. Küsimus on selles, et kui sa võtad endale noore inimese kõrvale, siis on palgafondi vaja ja kõik need keerulised asjad. (Intervjuu Reinvelt)

Kui muuseumis sees nähakse põlvkondade vahetuses ohutu järjepidevuse säilimisele, siis kultuuriakadeemia poolt lisandub hirm koostöö endisel moel jätkumise osas. Seni on koostöö väga hea olnud, aga võib-olla uuema põlvkonnaga ei leita ühiseid teemasid:

Praegu, kui vanad lähevad ära, siis mul on tunne, et materiaalse kultuuri uurimise poole pealt ei ole kedagi neile järele tulemas. [...] me tegelikult ei tunne neid, kes nüüd sellega tegelevad ... Ma ei tea, kuidas uued tulijad haagivad sellega, mis me Viljandis teeme. (Intervjuu Matsin)

Avamisjärgne suur külastatavus on pannud võimete piiril tööle külastajate vastuvõtmisega seotud inimesed, eriti muuseumiõpetajad ja giidid. Teabekeskust uue majaga kasvanud külastajate arv veel nii tuntavalt ei mõjuta (Intervjuu Pohhomov). Tööjõu vähesust kõigi erinevate rahvakultuuri teemade katmiseks nendivad siiski kõik teabekeskuse töötajad, kuigi on näha, et nad on olukorraga leppinud. Juhtkond on seisukohal, et valdkonna laiendamist töötajate arvu kasvatades ei ole ette näha. Direktor leiab, et kvaliteedis kaotamise arvel ei ole vaja rõhuda teabekeskuse tegevuste pidevale laienemisele.

Me võiksime nüüd selle tähelepanu arvel, mis meil on, inimeste huvi praegu, mõnda [rahvakultuuri] valdkonda eelisarendada, otsida sinna koolitajaid, teha reklaami rohkem, siis tuleks meile ka rohkem inimesi. Aga meil ei ole otseselt seda eesmärki – laiendada maksimaalselt kogu aeg, sest siis tuleb meil endal tööjõu nappus. Tööjõudu me ei saa ikkagi juurde värvata, [teisalt seetõttu] ei saa ka väheste inimestega palju rohkem teha, siis hakkab üle nurga minema ja kvaliteet hakkab langema. (Intervjuu Lukas)

Lahendusena näevad nii teabekeskuse kuraatorid ise kui juhtkond lepingulise tööjõu kasutamist. Seda nii õpitubade korraldamiseks kui ka koostööks trükiste väljaandmisel või loengute pidamisel.

Ma ei tea küll et seda hulka [teabekeskuse koosseisu] saaks kasvatada, riigi finantseerimine ei ole ju kasvanud. Meie ainus võimalus on nagu giidikoolitus, väljastpoolt tulev tööjõud, keda me oleme oma väikse seltskonnaga niipalju treneninud nagu me oskame, valinud välja toredamad. Ma arvan, et rahvakultuuri keskusel on ees täpselt sama tee, ma ei näe muud varianti. (Intervjuu Pohhomov)

Tänu lepinguliste spetsialistide kasutamisele on juba välja kujunenud võrgustik, kellele saab loota erinevate teemade katmisel. Kontaktide loomist ja hoidmist pidasid vajalikuks nii direktor ja müügiosakonna juhataja, kui ka teabekeskuse kuraatorid ise.

Meie rakuke ei ole lõpmata suur, aga kujuneb võrgustik. Sellest tuleb koostöö edasiviiv võlu, millest tekivad sügavamad arengud. (Intervjuu Reemann)

Kui siin on neli töökohta ja rahvakultuuri valdkond on sellevõrra lai, et need neli inimest ei saa olla spetsialistid, et katta oma uurimisega kõiki võimalikke valdkondi 19. sajandist kuni viikingiajani või kiviajani. See ei ole mõeldav. Jah, igaühel võiks olla endal mingi valdkond, milles ta on tugev, pluss suutlikkus luua kontakte teiste inimestega, kes on uurinud teisi teemasid ja vahendada neid. Kas uuritud teemasid ise lahti kirjutades või vahendades neid õpitubades. (Intervjuu Jääts)

Kuigi spetsialiseerumise vahekord 3:1 (tekstiilitööd : puidutööd ja muud rahvapärased tehnikad) näib tasakaalust väljas, on see seni niisugusel moel juba pikka aega toiminud. Tegemist on traditsioonidest ja nõudlusest tuleneva töökorraldusega. Ka aastaaruanded näitavad, et rahvarõivaste kohta on konsultatsioonide soove kõige rohkem. Viimasel ajal on muuseumi algatusel lisandunud spetsialiseerumised argikultuuri teemadele ja näha on soovi teabekeskuse temaatikat mitmekulgsemaks muuta.

3.4.4. Kogude kasutatavus kui muuseumi olulisuse argument. Diskussioon

ERMi teabekeskus pöörab suurt tähelepanu kogude rollile nõustamis- ja koolitustegevuses. Maailmas liigub üldine arusaam museoloogias selle poole, et ühtmoodi oluline on nii kogude säilitamine, kui ka nende avalikkusele kasutada andmine (Keene 2005, 2008; Glaister, Wilkinson 2005). Teadvustatakse, et muuseumikogusid ei pea kasutama üksnes erialaspetsialistid. Muuseumid saavat sel kombel paremini põhjendada kogude olemasolu. Keene'i (2005: 61) ideed, et kui ühiskonnas teadvustada, kuidas kogud on ühtviisi kasutatavad nii teadustööks kui ka isiklikel ja kommertseesmärkidel, saaksid muuseumid rõhutada oma väärtust, ei ole Eestis veel eriti laialt propageeritud. ERM ei ole ka teabekeskuse nõustamistööd eriti kasutanud oma olulisuse argumendina. Briti muuseumiühingu raporti nõuannetest (Keene 2008: 71) on kasutamata soovitus tutvustada avalikkusele kogude kasutamise võimalusi, andes ise ideid, milleks ja kuidas võiks muuseumikogudes olevat infot kasutada, julgustades kõiki seda tegema ning reklaamides kogusid samamoodi nagu oma näitusi ja üritusi.

ERM on seni saanud „avatud kogude“ poliitikat vältida ruumikitsikusele viidates. Nüüd, kus ruumiprobleem on lahendatud, saab kontseptsiooni muuta või teadvustada uusi

takistusi. Peamine on muuseumi enda tahe ja valmisolek teha ligipääs kogudele hõlpsamaks ja suhtuda soosivalt kogude tihedamasse kasutamisse.

Teabekeskuse kuraator ei saa spetsialistiks vaid raamatutarkuse najal. Ta peab olema kas käelise kogemusega või teaduslikult ise valdkonda uurinud (ideaalis mõlemat). Töötajad peavad suutma lisaks nõuandmisele ka ise kogudega seotud teemadel teadustööd teha. See võib tekitada materiaalse kultuuri kohta käiva teadmuse sujuva üleandmise probleeme.

Minu enda poolt algselt seatud hüpoteetilised probleemid – teabekeskuse töötajate järelkasvu ja erinevate rahvakultuuri valdkondade temaatiline haldamine – olid kohapeal samuti teadvustatud. Nende küsimuste olemasolu tunnistati, aga leiti, et lähiaastateks on stabiilsus olemas. Teabekeskuse töötajate järelkasv ja kompetents erinevates rahvakultuuri valdkondades on teemad, millega tasapisi tegeletakse. Etnoloogide eelseisvat põlvkondadevahetust nähakse ühelt poolt ohuna, teiselt poolt paistab välja lootus, et kui aeg käes, tuleb lahendus iseenesest. Kuna Vaike Reemanni pensionileminek oli pikalt planeeritud, toimus töö üleandmine Liisi Jäätsile sujuvalt. Selleks, et järgmisi järeltulijaid nooremast etnoloogide põlvkonnast välja õpetada, ei ole praegu midagi ette võetud. Võib-olla eeldatakse, et koos uue inimesega tulevad ka uued pädevused. Argikultuuri valdkonna mitmekülgst arvestades on koostöö ajaloolastega ja pärandkultuuri spetsialistidega hea lahendus.

3.5. Dialoog ja koostöövõrgustik

ERM soovib lisaks rahvusliku kultuuripärandi säilitamisele ja vahendamisele „luua ka uusi teadmisi, olla dünaamiline organisatsioon, mis väärtustab traditsioone ja on oma vastutusvaldkondades ekspert ning arengu suunaja, aktiivne sotsiaalse kultuuriosaluse käivitaja“ (Arengukava 2017–2020). Üks võimalus on koostöö käsitööharrastajatega, kuna nemad ühelt poolt on innukad kogude kasutajad, muuseumi kui eksperdi tunnustajad ja teiselt poolt võimelised pakkuma esemete kasutusviisidele ja valmistamistehnikatele omapoolseid tõlgendusi (Aljas, Teppor 2015: 79). Marke Teppori uurimuse järelduseks oli, et käsitöötajad aitavad muuseumile olulisi väärtusi nähtavaks teha ja mõtestada kultuuripärandi olemust igapäevapraktikates, nii et see saab taas ringlusesse jõuda (samas:

88).⁷⁰ Ka teabekeskuse jaoks tähendab kaasamine, et inimesed väljastpoolt muuseumi saavad oma kogemuslike oskustega muuseumiesemetele „elu sisse puhuda“, seejuures oodatakse kogemuspõhist mõistmist oma ala meistritelt, kes lisaks praktilistele oskustele on head õpetajad.

3.5.1. Dialoogi- ja koostööpartner

Traditsioonilise käsitöö uuringud⁷¹ on näidanud, et käsitööoskustes on palju „vaikivat teadmist“, sest „me teame rohkem, kui öelda oskame“. Dokumenteerimisega, sõnalise väljendusega, lammutatakse tegevusi juhtiva vaikiva teadmise raamistikku ja sõnaline selgitamine võib tegevustele hävitavalt mõjuda. (Almevik 2016: 34) Käsitööoskuste dokumenteerimine on seetõttu keeruline. Iga käsitööga kaasneb traditsioon, mingi põlvest põlve edasi antav tegevusmall. Gunnar Almeviki järgi: „Pealekasvav põlvkond loob traditsioonid uuesti ja kohandab neid uutele aegadele vastavaks. Uuendused sulanduvad olemasolevasse ja algul uudsed jooned muutuvad aja jooksul traditsiooniliseks“ (samas: 37). Nii võib siit järeldada, et ERMi missioon pärandi hoidjana ongi selles, et pealekasvaval põlvkonnal oleks midagi edasi arendada. Teabekeskus omakorda on ühenduslüli „vaikiva teadmise“ omaja ning traditsiooni edasi kandumise vahel. Teadussekretäri arvamus läheb selle järeldusega kokku:

Idee sellest, miks ERM üldse rahvakultuuri justkui hoiab ja sel alal tegutseb on selles, et sa suudad viia selle inimestele argitasandile tagasi. [...] Dilemma on selles, kuidas viia see valdkond kaasaegsesse disaini või kasvõi korterisisustusse, et kuidas seda kõike elus hoida. Ja see ei ole üldse hästi välja tulnud. (Intervjuu Aljas)

Traditsioonide edasikestmiseks võiks rahvakultuuri vallas olla rohkem mängulusti ja vaba kasutust, mida soodustaks kogude võimalikult vaba kasutada andmine. Seepärast arvab teadussekretär, et ERM võiks anda „rahvakultuuri avalikult kasutada ja luua võimalused, et see kõik oleks inimeste jaoks lihtne ja mõnus“. Nii oleks tunduvalt suurem perspektiiv, et kogudes olev inimesteni jõuaks. (Intervjuu Aljas)

⁷⁰ Vt ka Marke Teppori magistratöö „Kultuurilise osaluse võimalustest ERMi ja käsitööharrastajate näitel“ põhjal kirjutatud artiklit (Aljas, Teppor 2015), mis kirjeldab konkursi „Minu lemmik Eesti Rahva Muuseumi kogudest“ põhjal tehtud uurimust, kuidas kujuneb ERMi ja käsitööharrastajate ühine suhtlusväli ja vastastikune mõjutamine.

⁷¹ Göteborgi ülikooli juures tegutsev käsitööuuringute keskus – Käsitöölabor, on uurinud traditsioonilise käsitöö olukorda Rootsis. Alates 2010. aastast on uuritud nõudlust koolituse järele ning võimalusi käsitööteadmiste edasiandmiseks. (Almevik 2016: 30–31)

Kaasaval muuseumil on võimalus jagada oma eksperdipositsiooni kogukonnaga, näiteks mingi valdkonna asjaarmastajatega⁷² või elukutseliste meistritega. Dialoog praktikutega avab muuseumile võimalusi kogudes olevatele esemetele saada juurde infot elust enesest. Teoreetilist teadmist koostöös praktikuga analüüsides läheb see teadmine üle kogemuslikuks teadmiseks, mõistmiseks:

kuna tekib puutepunkt nendega, kelle jaoks see tööriist ei ole ilus disainitud artefakt, vaid me oskame kirve kohta öelda, et „ilus küll, aga tera on kehv“ või „ise nii lihtne, aga vaat kus on tera!“ [...] Sünergia tekib sellest, kui teoreetiline vinget taset ja kogemuslik vinget taset kokku saavad. Kui nad koos analüüsivad mingit teemat. Tekib arenenud teadmine. [...] Nüüd on erinevate materjalide puhul tekkinud asjatundlikke inimesi. Ka naha töötlemise, naha parkimise, naha õmblemise tundjaid. Need inimesed on sageli Viljandi kultuuriakadeemia lõpetanud, nad tulevad siia ja uurivad originaalemeid ja hüüatavad: „Tead, mis ma leidsin? Nüüd ma saan aru, miks nad seda nii on teinud!“. See on kogemuse kaudu süvenemine. (Intervjuu Reemann)

Kultuuriakadeemia on end määratlenud käsitöö ja materiaalse kultuuri uurijaks oma vaatenurgast, mis on tehnoloogiakeskne. Intervjuust rahvusliku käsitöö osakonna juhatajaga paistis välja mure, et ERMist ei ole sel teemal dialoogipartnerit. Kultuuriakadeemia on teinud materjaliuuringute alast koostööd Tartu Ülikooli arheoloogidega ja sooviks, et oleks võimalik sarnast esemete analüüsi materjali ja valmistamistehnoloogiate järgi teha ka ERMi kogudes. Seni on puudu jäänud muuseumipoolsest valmisolekust dialoogiks.

Meie püüame olla üha rohkem tehnoloogiakesksed. See teave on ERMis pigem täitsa puudu. [...] Kui varasemad etnograafid on sokke liigitanud värvi järgi, siis tegelikult on tehnoloogia pool puudu. Pluss veel materjaliuuringud, mida me pole veel jõudnud. Arheoloogidega koostöös me neid asju natuke teeme, aga meie jaoks on see ka veel suhteliselt tundmatu maa. Seal on kindlasti arenguruumi. [...] Seda ei ole Eesti Rahva Muuseumis olevate etnograafiliste esemete uurimiseks praktiliselt üldse kasutatud: esemete analüüs ja võrdlus või dateerimine materjali järgi. Näiteks uurid hõbeda koostist ja ütled selle järgi, et need võivad olla ühe meistri tehtud. Sellest vaatenurgast on ju ERMi kogud täiesti läbi uurimata. (Intervjuu Matsin)

Käsitööliidul on idee koostöövõrgustiku loomiseks nõustamise alal. Suunitlus on selles, et kõik ei pea ega jõua otse ERMi konsultatsioonile tulla. Käsitööliit soovib luua üle Eesti maakohtadesse rahvarõiva nõuandekojad, midagi sarnast 1930. aastate lõpus riiklikult korraldatule. Nõuandekodades saaksid kohalikud inimesed esmase info oma paikkonna rahvarõivaste kohta kodu lähedalt kätte. ERMi teabekeskuse rolli näeb käsitööliit kohapealsete konsultantide koolitajana.

⁷² Asjaarmastajad on amatöörid, kes sageli töötavad professionaalsel tasemel. Nad tegutsevad sageli näiteks aianduse, IT-, meedia- ja muusikavaldkonnas ning traditsioonilise käsitöö alal. Amatööridel on tavaliselt kirklik huvi teadmiste vastu ja sellest tulenevalt suur teadmistepagas. (Almevik 2016: 40–41)

Alati peaks olema kaks teed ERMi ja mitte kumbki ei tohiks sööti jääda: sul on võimalus minna otse ERMi, aga sul peaks alati olema [...] ka see võimalus, et kohapeal saad nõu. Võibolla ei saa seda nõu nii detailselt, aga saad nõu, kuhu sa peaksid minema, kuhu pöörduma [...]. ERMi teabekeskus peab olema valmis koolitama neid inimesi, kes on paikkondades tunnustatud. Kas siis nii, nagu me tahaksime, et on nõuandekojad ja [koolitada neid] nõuandekodade juhtideks. (Intervjuu Soova)

Ka koolitusprogrammi kokkupanekul ei ole ERMil mõtet tegutseda üksinda, vaid ainult koostöös praktilisi käsitööoskusi õpetava kõrgkooliga (TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia) ja kolmanda sektoriga. Käsitööliit näeb koolitajate koolitamise kohana samuti kindlasti ERMi, aga korraldajana ennast (MTÜ Rahvarõivas näol). Samas peab koolitus kindlasti toimuma ERMi kogude baasil:

Me peaksime nõustamist tegema ikka koos. Ilmselt paneb selle [programmi] kokku MTÜ Rahvarõivas, aga ikkagi koostöös ERMiga või Viljandiga [kultuuriakadeemiaga]. Praegu see selliselt toimib. Ja rahvarõivakooli programm samamoodi. Me ju tunneme kõik üksteist nii hästi. ERM, Viljandi [kultuuriakadeemia] ja MTÜ Rahvarõivas koos käsitööliiduga – need on need kolm vaala meil praegu, kes asju otsustavad ja programme kokku panevad. Kui teabekeskus arvab, et ta koolitab ise ja teeb programme üksinda, siis mina julgen öelda, et see tee on ummik. [...] ja samas on selge, et tšenter peab jääma ERMi, sest sellist rahvarõivakogu nagu on ERMis, ei tea ma kuskil Põhjamaades, kuigi ma olen päris palju käinud. (Intervjuu Soova)

Koostöökätt pakub rahvarõivaalase nõustamistöö edendamiseks ka Viljandi kultuuriakadeemia, kus ollakse valmis oma õppekavasse rahvarõivakursust lisama. Niisugune kursus tooks ilmselt juurde rahvarõivaspetsiliste, kes olekski spetsialiseerunud teatud piirkonnale või rõivagrupile.

Me ise oleme siin [kultuuriakadeemias] valmis rahvarõiva valdkonnaga rohkem tegelema. Kunagi me mõtlesime, et võiks olla rahvarõiva kursus, kus kõik tegelevadki ainult rahvarõivastega, igäiks vaatab erineva nurga alt. See võiks olla ERMiga koostöös, lõpuks ERM saaks endale nõustajaid vms. (Intervjuu Matsin)

Rahvakultuuri Keskuse arendus- ja koolitusosakonna juhataja Urve Gromov on teabekeskuse inimestega koostööd teinud juba aastaid ja peab nentima vastates küsimusele, kelle käes on suhtlemisel initsiatiiv, et algatused tulevad ikka Rahvakultuuri Keskuse poolt:

Kunagi pole keegi öelnud, kui me mingi ideega läheme, et „ei, pole aega“ või „ei taha“. Koostöövalmidus on sealtpoolt olemas. Aga võibolla see peabki niimoodi olema, sest ERM on üks, aga kui palju on igasuguseid organisatsioone ja institutsioone, kes rahvakultuuriga tegelevad. (Intervjuu Gromov)

Koostöös on ERM oluline partner, aga pigem ettepanekutele reageeriv partner kui algatav. Intervjuudest ei ilmne, et toimuks teadlik dialoog traditsioonide mõtestamise üle, nende kohandamisest uutele aegadele vastavavaks või noortele huvipakkuvaks.

3.5.2. Autoriteetne suunaja ja kontrollija

Marke Teppori magistratöös vaadeldi ERMi ja käsitöötajate kogukonna vastastikuse suhtluse näitel, kuidas ERMile on antud vaieldamatu rahvakultuuri eksperdi, autoriteetse tõlgendaja roll (Aljas, Teppor 2015: 74). Teisalt on selge, et ka ERM teeb kogudesse esemeid valides subjektiivseid otsuseid, olles omal moel hinnanguline ning väljendab mingeid väljakujunenud seisukohti, mitte erinevaid arvamusi ja võimalikke tõlgendusi (Samas: 77). Käesoleva töö intervjuudest koostööpartneritega paistis välja, et ERMilt oodatakse autoriteetseid seisukohti näiteks rahvakultuuri defineerimisel (Intervjuu Gromov), suunavat rolli oma kogudes olevate esemete uurimisel (Intervjuu Matsin) ja teabekeskusele on eraldatud korralekutsuja roll rahvarõivakoopiade autentsuse järgimise küsimustes (Intervjuu Soova, Gromov).

Kogu infokülluse juures vajatakse usaldusväärset, konservatiivset allikat. Sotsiaalmeedias, *Facebooki* suletud grupis *Rahvuslikud riided ja rahvariided*, on märgata, et autentsuse küsimustes oodatakse kinnitavat seisukohta ERMi esindajalt. Rahvarõivakoolitajate jaoks on tänuväärne, kui ERM rahvarõivakoopiade autentsusel silma peal hoiab.

Me peame muidugi kindlalt hoidma oma liini ja ERM peab siin olema n-ö eestvedaja [...], et me tõesti autentselt selle teemaga [rahvarõivaste valmistamine, kandmine] edasi läheme. [...] ma ütleks, et ERM peab olema nagu suur kontroll ja temal peab olema pilk peal. (Intervjuu Soova)

ERMi siseselt ja teabekeskuse siseselt on ERMilt eeldatava kontrollimisfunktsiooni suhtes kahetised seisukohad. Erinevalt nõukogude aegsest kritiseerivast hoiakust on liigutud vaba valikuvõimaluse pakkumise suunas. Muuseumi nõustajad on alati valmis abistama neid, kes huvi tunnevad, aga kes õpetust ei soovi, selle üle kohut ei mõisteta. Teabekeskus on loodud selleks, et olla piisavalt hästi teadmistega varustatud, alati valmis küsimustele vastuseid leidma, aga mitte kulutama aega hurjutamisele:

Õnneks meil on demokraatlik ühiskond ja kui keegi läheb ka laulupeole mingisuguse hirmkoledalt kokku pandud segapuntraga, siis ta lihtsalt teebki seda. Meie asi on talle seda kenasti öelda, et sel ajal seda niimoodi ei tehtud, aga tema õigus demokraatlikus ühiskonnas on kuulata seda õpetust või mitte. [...] Ühelt poolt selle üksuse inimesed püüavad ise sellele teadmisele võimalikult lähemale jõuda – uurides, kogudes, mõista püüdes – ja siis pakkuda seda teadmist, aga mitte kohut mõista. (Intervjuu Reemann)

Teadussekretäri sõnul oli veel kümme ja rohkem aastat tagasi rahvarõivanõustamise diskursus teistsugune kui tänapäeval:

Me ei ole enam oma seisukohtades nii ... no ma ei tea, kui mina ERMi tööle tulín [2004. aastal], siis Reet Piiri ikka pahandas mõne laulukooriga, et neil on rahvariide sukapael

kuskil pahasti ... seda nagu ammu enam ei ole. See diskursus on läbi saanud. (Intervjuu Aljas)

Põhjus, miks teabekeskuse seisukohast ei pea enam nii palju viltulaskmiste pärast pahandama on lisaks „diskursuse lõppemisele“ ka inimeste teadlikkuse suurenemises. Originaaliläheduse hindamine, huvi justnimelt enda esivanemate kihelkonna rõivaste vastu ja rahvarõivakoolituste populaarsus omakorda on senise populariseerimistöö tagajärg. ERMi kuraatorid ei pea rahvarõivakandjate ja valmistajate „targemaks saamist“ üksnes enda teeneks, vaid tunnustavad rahva harimise eest ka teisi muuseume ja muid kursuste korraldajaid:

Kui mina hakkasin aastaid tagasi Eestis ringi käima, kui kutsuti igale poole [rahvarõivaloenguid pidama], siis inimesed [...] ei teadnud kõige lihtsamaid asju. Nüüd on teavet nii palju tulnud. Väljaandeid on juurde tulnud, [...], tohutult on igasuguseid ringe tekkinud ja õpitubasid. Inimesed väga aktiivselt käivad ka neis. Minu arvates on inimeste teadlikkus ja oskused tohutult palju tõusnud. (Intervjuu Piiri)

Eraldi tõstetakse esile TÜ Viljandi kultuuriakadeemia rahvusliku käsitöö osakonna panust kultuuripärandi valdkonna teadmiste levitamisel:

Positiivne suundumus on silmaga nähtav. [...] Üks põhjus on kindlasti vastavad koolid: Viljandi Kultuuriakadeemia rahvusliku käsitöö osakond, kust on tulnud terve hulk bakalaureuse tasemel lõpetajaid, aga ka praegune päranditehnoloogia magistriõpe. Need inimesed lähevad erinevatesse Eestimaa paikadesse laiali ja viivad laiali ka selle teadmise. Sellist tõsiseltvõetavat teadmist ja hoiakut on uue Eesti Vabariigi ajal tekkinud hästi mõnusalt palju. (Intervjuu Reemann)

Kuigi ERMi peetakse autoriteediks rahvakultuurialastes teadmistes ja kogude tundmises, näeb käsitööliit, et hakkavad mööda saama ajad, kui infoallikas on üksnes ERMis ja näiteks seal töötav rahvarõivaspetsialist omab kogu teavet kõigi Eesti rahvarõivaste kohta. Teadmiste monopol ühe inimese käes ei ole tuleviku jaoks jätkusuutlik. Liivi Soova ettepanek on anda olemasolevaid teadmisi võimalikult palju edasi, et ei jääks üks-kaks „teadja-inimest“, vaid neist tekiks suurem võrgustik ka muuseumist väljapoole. Põhjus on aina suuremas spetsialiseerumises. Mida süvendatumalt rahvarõivastega tegeletakse, seda väiksemaks jääb võimalus, et üks inimene saab kõige kohta nõu anda. Koos käsitöö ja rahvakultuurialase hariduse edenemisega on tulnud juurde spetsialiste kas teatud piirkonna või esemegrupi tundmise alal. Taolist spetsialiseerumist peab käsitööliit valdkonna elavana ja aktuaalsena hoidmiseks vajalikuks.

Kui rahvarõiva asi läheb niiviisi edasi, nagu me praegu tahame, siis ei saa ka seda enam olla, et on olemas keegi üks inimene, kes annab kõiges nõu. [...] Rahvarõivanõustamises me ei räägi enam mingisugusest „ühest targast inimesest“, või kolmest, nagu Igor Tõnurist, Reet Piiri, ja kes veel olid need teadjad inimesed. See on läbitud etapp. See ei saa

enam niimoodi olla, sellepärast, et kui sa lähed selle teemaga edasi, siis sa pead järjest rohkem tooma sisse neid inimesi, kes mingisugust liini edasi viivad. [...] See ongi muuseumi teabekeskuse võtmeküsimus. Mitte anda niivõrd üksikut nõu ja veel rohkem promoda neid [üksikuid] teadja-inimesi, vaid teadja-inimeste kaudu koondada need inimesed, kes on ka teadjad ja huvitatud sellest teemast. Koondada ja koos minna edasi. Minu meelest on see ainus tee ja see on võti sellele teabekeskusele. (Intervjuu Soova)

ERMilt oodatakse distsiplineerivat, konservatiivset suhtumist rahvakultuurialases dialoogis ning panustamist teadmiste jagamise spetsialistide tasandil. Sellist rolli kandis ERM ka 1920.–30. aastatel ja nõukogude okupatsiooni ajal. Viimasel kümnendil ERMi diskursus muutunud või muutumas kontrollivast autoriteedist nõustajaks ja suunajaks.

3.5.3. Kellega dialoogi pidada? Diskussioon

Eelnevast paistab, et spetsialistidest koostööpartnerid on ühtlasi teabekeskuse peamised dialoogipartnerid. Väljaspool „muuseumi ust“ on aga erineva teadmistepagasiga inimesed, kelle hoiakud ja soovid on pidevas arenemises. Neil on erinevaid ideid ja võime muuseumiobjektidele tähendusi anda. Nemadki on kaasaegse rahvakultuuri loojad. Tänapäevane rahvakultuur põhineb küll pärandil, aga on pidevas uuenemises ja muutumises. Näiteks üks osa rahvakultuurist – rahvuslik käsitöö ei ole üksnes autentsete eeskujude üks-ühele kopeerimine vaid areneb koos käsitöötajate ja -kasutajatega.

Almevik ütleb, et on sõnadetagi selge, et käsitööd armastavatel inimestel on oluline roll traditsioonilise käsitöö alaste teadmiste arendamisel ja nende edasiandmisel (Almevik 2016: 41). Intervjuud näitasid, et meistrite kasutamist õpetajatena peavad oluliseks nii teabekeskuse inimesed kui ERMi juhid. Tänapäeva museoloogia seisukohast (Howes 2014) ei ole selline teadmiste jagamine ühepoolne. Kui teadlased teevad koostööd muuseumisse kogutud esemeid praktikas kasutavate kogukonna esindajatega, on teadlastel võimalik saada uusi teadmisi, eriti esemete tähenduse, kasutamise- ja valmistamisviiside kohta, mille peale nad ilma kogemusliku vahendajata ei saaks tulla. See on dialoog pärandi ja ühiskonna vahel, millest räägib ka Heijnen (2010: 23). Teadmiste jagamine ja vastuvõtmine peaks olema avatud ja kahepoolne (Samas: 19). Teabekeskuse jaoks on see võimalus mitte esineda üksnes õpetava autoriteedina, vaid suuta võtta teadmisi vastu „igapähe“. Need ei pea olema alati sertifitseeritud või magistriskraadiga meistrid. Tublid amatöörid ei teeni oma huvialaga leiba, küll aga edendavad oma huviala erioskusi peensusteni hobi korras (Almevik 2016: 41).

Intervjuudest tuleb välja, et koostööd tehakse institutsioonidega ja sellel on oma väljakujunenud traditsioonid. Teabekeskuse puhul on näha üksteist tunnustavat suhtlust

praktikutest (haritud) spetsialistidega. Dialoog peaks ideaalis toimuma erinevate ühiskonna liikmetega, ka nendega, kes ei ole spetsialistid, ka erinevate põlvkondadega ja nendega, kes ei huvitu „vanast“ rahvakultuurist või naiskäsitööst. Taolise dialoogi vajadusele viitas intervjuus teadussekretär. Siin peitub teabekeskuse kasutamata potentsiaal. Loodetakse, et välialale laienemisega saab käsitöölasiid juurde tuua, mis tõenäoliselt ongi nii. Selle juures tasub tähele panna, et oldaks valmis uutel teemadel dialoogipartner olema – ka lepinguliste ja vabatahtlike kaastööliste kaudu.

3.6. Teabekeskuse ja hariduskeskuse võrdlus

ERMis on teabekeskusega paralleelselt muuseumihariduse valdkonnaga tegelev üksus – hariduskeskus. ERMi arengukavas öeldakse, et: *lähtuvalt näitustest ja ERMi tegevusvaldkondadest, on hariduskeskus ette valmistanud sihtgruppide eale ja huvidele vastavad haridus-, täiendõppe- ja vabaajaprogrammid. Keskus jälgib Eesti haridusmaastikul toimuvat, kasutab kaasaegseid õppemeetodeid ning lähtub oma tegevuses riiklikust õppekavast ja elukestva õppe strateegiast. Hariduskeskus tagab ka muuseumi giiditeenuse ja ekskursioonide mitmekülgsuse* (ERMi arengukava 2017–2020). Hariduskeskus määratleb end eelkõige õppeasutuste partnerina kõigis haridusastmetes alusharidusest kõrghariduseni ning täiendõppes elukestva õppeni. Nii et ühelt poolt tegeletakse jätkuvalt valdkonnaga, mida arendati 2000. aastate alguses muuseumipedagoogika nime all, teiselt poolt, kuna hariduskeskuse koosseisus töötab täiskasvanuhariduse koordinaator⁷³, ulatub hariduskeskuse tegevus ka täiskasvanuhariduse valdkonda.

Hariduskeskus loodi eraldiseisva üksusena 2016. aasta kevadel ja üksus kuulub teadusdirektori kureerimise alla nagu teabekeskuski, ent ei ole teadusosakonna koosseisus nagu teabekeskus. Kehtivas arengukavas on teabekeskuse eesmärk, tegevused ja plaanitud vahetud tulemused⁷⁴ leitavad valdkonnast Haridus, kuigi teabekeskust seal eraldi ei

⁷³ Täiskasvanuhariduse koordinaator tegeleb „hariduslike ürituste-koolituste korraldamisega muuseumitöötajatele“, mis toimis juba enne uue maja avamist ning tema uuem tegevusvaldkond on „hariduslike kohtumiste korraldamine publikule“ (e-kiri Ross).

⁷⁴ Lisaks õppematerjalide, õppefilmide, näituste koostamisele toimub *regulaarne rahvakultuurialane teaduspõhine nõustamine ning pakutakse koolitusi ja kursuseid; toimuvad regulaarsed rahvarõivakoolid*. Kõige lõpus on Hariduse valdkonna 2020. aastaks plaanitavate tulemuste loetelus Raadi jääkeldrisse loodud pärimuskultuurikeskus ja Raadi välialale rajatud nn materjalikeskus. (ERMi arengukava 2017–2020)

mainita. Sellega kajastab arengukava 2016. aasta suvel plaanitud reformi, millega sooviti⁷⁵ teabekeskus ja hariduskeskus ühendada, aga millest loobuti. Praeguste plaanide järgi ei kavatseta selle struktuurimuudatusega jätkata (Intervjuu Lukas). Kahe üksuse ühendamise plaanist loobuti teabekeskuse vastuseisu tõttu.

Mina tegelikult näeksin neid koos: hariduskeskuse all koolitus- ja teabekeskust. Aga otsustasime siiski selle kasuks, et ei kaoks mõtteline seos teadusega, teadusosakonnaga. Praegu keskuses töötavad inimesed on ju kõik ka osaliselt teaduritena, mõned on ka eelnevatel töökohtadel olnudki puhtalt teadurid, ilma selle keskuseta. Ja põhimõtteliselt see info, mida nad jagavad tuleb klassikalisesest teadustegevusest. Nii et selleks, et ei kaoks side teadusosakonnaga, jätsime nad teadusosakonna sisse, aga koordineerimine peab olema väga hea omavahel. (Intervjuu Lukas)

Teabekeskuse juhataja kinnitas, et nende üksuse jaoks oli oluline jääda teadusosakonna koosseisu. Kõlama jääb vajadus säilitada positsioon teadusliku lähenemise esindajatena, kogude vahendajana teadustöötaja seisukohast:

Kui siin oli probleem, et kas me läheme haridusosakonda või sellesse keskusesse, siis oligi [oluliseks argumendiks], et keegi ei oska enam kogudega töötada, kogu see asi läheb ära. Seetõttu ka Pille [Runnel] toetas, et me teadusosakonda jääksime. (Intervjuu Värvi)

Nagu eelnevast tsitaadist näha, pooldab ka teadusdirektor Pille Runnel ühendamata jätmise varianti. Teadussekretär täiendab seda seisukohta omalt poolt mõttega, et ühendamisega oleks küll antud vastloodud hariduskeskusele „sisulist jõudu juurde“, aga teadusosakond ei olnud kindlasti ühendamise poolt, kuna nähti ohtu, et „siis sa jäädki ainult õpitoa tegijaks, mitte analüütiliseks mõtestajaks“. (Intervjuu Aljas)

Struktuurimuudatuse võimalust tunnetasid teabekeskuse kuraatorid ohuna oma teadustöötaja-identiteedile. Vastuseis on eeskätt hariduskeskuse „alla“ minemisele. Nii nagu Brüninghaus-Knubel (2004: 120) välja tõi, paiknevad haridustöötajad sageli muuseumi sisemises hierarhias teistega võrreldes madalamal positsioonil ja ka antud juhul ei saa seda põhjusena välistada. Padró (2014: 127) järgi nähakse traditsioonilises muuseumis kuraatoreid sisu loojatena ja pedagooge amatööridena, kes vahendavad kuraatori diskursust külastajatele. ERMi intervjuudes väljendus sama „lihtsamast“ ja „keerulisemast“ külastajaprogrammist rääkides.

Hariduskeskus ei piiritle oma sihtgruppi ainult laste ja perede või kooliõpilastega, kuna ka täiskasvanuhariduse suund on olemas. Samas jäi vaatlusest ja mitmest intervjuust kõlama arvamus, et hariduskeskuse täiskasvanuhariduse valdkond ei ole veel „paika loksunud“ ning ei ole päris selge, mille poolest see teabekeskuse tegevusest erineb. Ka

⁷⁵ Intervjuudes mainisid seda plaani Värvi, Lukas, Pohhomov, Aljas.

hariduskeskuse juhataja tões intervjuus, et nende täiskasvanuhariduse suund sisaldab sarnaselt teabekeskusele loenguid ja üritusi (Intervjuu Siemer). Täiskasvanuhariduse koordinaatori sõnul on algust tehtud vestlusõhtute sarjaga uuel püsinäitusel ning on hakatud arendama „teadusteatri ja teatri ideestikku ERM-is“ (e-kiri Ross).

Hariduskeskuse juhatajaga vesteldes jäi mulje, et nad positsioneerivad end „lihtsama taseme“ teabe edastajatena, samal ajal kui teabekeskust nähakse tegutsemas „spetsialistilt spetsialistile“ tasandil. Erinevus on ka selles, et hariduskeskus teenindab korraga suuremaid gruppe ning teeb seda tihedamalt. Hariduskeskuse programmid ei eelda osalejalt väga suurt „käelist osavust“, pakutav on jõukohane tavalisele inimesele:

Hariduskeskuse sihtgrupp on tavainimene, keskmine inimene tänavalt, kes saab meie juures oma emotsiooni. Selleks on meil haridusprogrammid ja lihtsamad töötoad. [...] Seal [teabekeskuse õpitubades] on ikkagi need inimesed, kellel on suurem huvi ja suurem käeline osavus. Meile tuleb tavaklass ja me eeldame, et selles vanuses oskavad kõik natuke lõigata, natuke tikkida, natuke õmmelda. Nii et lihtsalt tase on niivõrd erinev [...] Meie loengud on laiemale publikule sinna võib tulla umbes 40 inimest, aga seal [teabekeskuses] on natuke spetsiifilisemad. Nii et meie teeme tavapublikule rohkem ja nendel spetsialistidele. Vähemalt selline tunne on minul. Ja ma arvan, et nii see peaks olema. (Intervjuu Siemer)

Ka teabekeskuse poolt vaadates on hariduskeskuse programmid lihtsakoelisemad. Hariduskeskuse formaat näeb ette meelelahutuslikkust, programm ei tohi kesta väga pikalt, sest võiks sobida näiteks muuseumis peetava tööalase seminaripäeva kergemaks täienduseks.

Hariduskeskuse töötoad, niipalju kui mina neist tean, on lühemad, näiteks tunnised, poolteist tunnised. Need on sellised, et kui grupp tuleb päevaks ERMi – käivad näitusel ja võib-olla neil on oma mingi väike seminar, siis sinna vahele on poolenisti meelelahutuseks: „teeme tund aega vilepilli“ ka. (Intervjuu Jääts)

Direktor toob esile sihtgruppide erinevuse, kuna hariduskeskus pöörab rohkem tähelepanu lastele, teabekeskus täiskasvanutele.

Kui vaadata adressaati, kellega tegeletakse või kellele tähelepanu suundub, siis see mõnevõrra on erinev, mis siis õigustab ka nende lahus olemist. Hariduskeskus tegeleb ikkagi suunaga lastele, kas siis lasteaialastele või koolilastele. Koolitus- ja nõuandekeskus [st teabekeskus] tegeleb ikkagi rohkem elukestva õppega ja vanemate inimeste täiendõppe või lihtsalt sellise huvi- või elukestva õppega. (Intervjuu Lukas)

Juhtkonna poolt kinnitas tulevikuvaadet, et teabekeskus tegeleb peamiselt täiskasvanuõppe ja hariduskeskus muuseumipedagoogikaga, ka müügivaldkonna asedirektor:

Keskuse kaugem perspektiiv on ikkagi Raadi mõisa väga intensiivne kasutuselevõtt, just täiskasvanuõpe. Mulle tundub, et see lähebki seda teed, et hariduskeskus tegeleb

koolilastega rohkem, eelkooliealistega, giidide ja kõige sellisega. Rahvakultuuri keskusele jääb koolitus, eraldi kursused, täiskasvanuõpe. (Intervjuu Pohhomov)

Teabekeskuse poolt vaadates erinevad nende õpitoad pikema kestvuse ja intensiivsuse poolest, pakutakse suuremat süvenemismõimalust. Osalejad ei ole kindlasti kõik oma ala spetsialistid, aga neid iseloomustab asjaarmastajalik huvi, valmisolek pühendada oma aega spetsiifilisele hobile:

Praegu erinevad selle poolest [...], et teabekeskuse õpitoad püüavad olla pikemad ja süvenevamad, need on mitu tundi, terve päeva, kaks päeva, mitu päeva tihedat tööd meistri käe all, kes on selle valdkonna spetsialist. See eeldab ka õpitoas osalejalt rohkem huvi ja rohkem panustamist. [...] Ega need inimesed, kes tulevad meie õpitubadesse õpilaseks, ei ole ka kõik spetsialistid. Mõned on. [...] Kui sa ikka korraldad nädalavahetusel kuus tundi ketramist, siis inimene, kellel ei ole süvendatud huvi, ei taha sellisele koolitusele tulla. Me pakume süvenemismõimalust inimestele, kes tahavad rohkem süveneda. (Intervjuu Jääts)

Vaatamata sihtgruppide ja pakutavate programmide mõningale erinevusele on kõrvaltvaataja jaoks teabekeskuse ja hariduskeskuse tegevustes piisavalt sarnast. Üks korraldab õpitubasid, teine töötubasid, sisu teadmata ei ole neil nimetustel mingit vahet. ERMi veebileht tutvustab rubriigis „Haridus“⁷⁶ hariduskeskuse tegevusi: ekskursioonid, muuseumitunnid, sünnipäevad ja töötoad – mille hulgast kõik peale ekskursioonide on suunatud spetsiaalselt lastele ja õpilastele. Samas nimekirjas on teabekeskuse korraldatavad õpitoad, mille juures sihtgrupi määratlus puudub, kuigi tegemist on täiskasvanutele mõeldud süvenenud kaasatõttamist eeldavate programmidega. Veebileht⁷⁷ ei anna ka programmi kirjelduse juures infot, et õpitubade korraldaja on teabekeskus. Paralleelsete tegevuste olemasolu ei eita ka hariduskeskuse juhataja ja loodab tulevikus tegevusi rohkem kooskõlastada.

Mõnikord mõtlen, et midagi võiks teha ja siis vaatan, et rahvakultuuri nõuandekeskus [teabekeskus] juba teeb. Ma arvan, et me tulevikus peame loengute sarju kooskõlastama. Ja mis on nende [teabekeskuse] – loengusarjade spetsiifika, ma ise veel täpselt ei tea. Meil on selliseid paralleelselt kulgevaid sirgeid küll. [...] Meil on küll kokkupuutepunktid, aga samas me igapäevaselt ühiseid tööplaanid väga ei pea. Meie sihtgrupid on ka ikkagi natuke erinevad. (Intervjuu Siemer)

Koostööd hariduskeskusega ei ole seni ka kõige tõenäolisemalt kokkupuute pinnalt – õpitubade valdkonnas – tehtud. Ühelt poolt on uue maja avamise järgselt hariduskeskusel massilise külastajate hulga teenindamisega väga palju tööd olnud. Teiselt poolt ei ole hariduskeskuse töötajad ka varem väga aktiivset huvi teabekeskuse õpitubade vastu üles

⁷⁶ Vt lähemalt ERMi veebilehelt (<http://www.erm.ee/et/haridus>).

⁷⁷ Probleem, et uue veebilehtega on teabekeskuse ürituste kohta käiva info edastamine kehvemaks muutunud, tuli välja mitmest intervjuust ja seda tõdesin ka ise vaatljana. Probleem on teadvustatud, asjaosalised oma ettepanekud teinud, lahendus veel viibib. (Värv, Siemer, Raudsepp)

näidanud, kuigi vabade kohtade puhul oleks neile osalemine tasuta. Võib-olla on põhjus selles, et oma majas korraldatud õpitoas osaledes laieneks neile teatud vastutus ja abistamiskohustus. Teabekeskuse kuraator Age Raudsepa sõnul on ta mõnel korral hariduskeskusest endale abi saanud:

Siiamaani [koostööd] väga ei ole olnud. Paaril viimasel õpitoal oli, kus mul oli väga endale asendajat tarvis. Pigem on seda vähe olnud. Nad on üksikutel kordadel tulnud osalema. See ei ole töötanud siiamaani väga. Praegu ma ei saa neid sellepärast appi kutsuda, et neil on tööd tohutult ja gruppe nii palju. Aga tulevikus kindlasti. (Intervjuu Raudsepp)

Hariduskeskuse juhataja soovis, et tulevikus teabekeskusega koostööd tehes nad saaksid täiskasvanutele juurde uusi programme, mis oleksid natuke keerukamad, spetsiifilisemad kui praegu. Koostöö võiks seisneda ka selliste programmide kokkupanemises, mida suudaks pakkuda nii hariduskeskus kui teabekeskus:

Tegelikult on pool-amatöörade huvi hästi suur. Selleks jällegi ei ole Hariduskeskus võimeline. Meil ei ole selliseid inimesi. [...] Me [koos teabekeskusega] peaksime välja mõtlema õpitoad, mida siis emb või kumb on võimeline pakkuma. Nemad on nagunii võimelised, aga kui meid välja õpetada, siis oleks teemade valik ja toodete valik laiem. Näha on, et lastele üht-teist saame pakkuda, aga täiskasvanute jaoks on see nagu nõrk, samas huvi on tegelikult suur. [...] Peame õpitubasid rohkem läbi mõtlema koos ja neid välja pakkuma. See on hästi tugev ühenduslüli, mille eest me mõlemad oleme vastutavad. (Intervjuu Siemer)

Teabekeskuse kuraatoritest teadvustas lühema kestvusega ja lihtsamate, ent täiskasvanutele suunatud õpitubade vajalikkust Age Raudsepp:

Veel on mure, et ERMis ei ole kuigi palju lühiajalisi õpitubasid, mis kestaks tunni või paar ja oleks mõeldud ennekõike täiskasvanutele. Probleem on selles, et mis see on, mille saaks tunni või paariga valmis teha ja kes seda teeb, et oleks kogu aeg valmidus. Üht-teist saan kindlasti mina teha. (Intervjuu Raudsepp)

Hariduskeskuse juhatajaga tehtud intervjuule järgnenud nelja kuu jooksul on teabekeskus ja hariduskeskus mõningat koostööd teinud. Teabekeskuse poolt vaadates on see kolleegidele abikäe andmine kiirel ajal, mitte püsiv töökorraldus. Lisaks nähakse hariduskeskuse sihtgrupiga tegeledes mõningast ohtu muutuda pealiskaudsemaks, kuna on kogetud vajadust pakkuda lühemat ja meelelahutuslikumat programmi.

Kas see kõik niimoodi jääb, seda ma ei tea, sest praegu on kõik katsetamise faasis, et kes mida jõuab, jaksab ja tahab teha ja ka mis soovid väljastpoolt on. Praegu on juba näha, et tellimust lühikesteks, pealiskaudseteks, veidi nagu meelelahutuslikku laadi asjadeks on palju rohkem kui me jaksame välja pakkuda. (Intervjuu Jääts)

Tööde parema koordineerimise eesmärki pidas direktor silmas ka siis, kui soovis hariduskeskust ja teabekeskust ühendada. Praeguses situatsioonis on koordineerijaks kahe allüksuse vahel mõlemat kureeriv asedirektor.

Jah, koordineerimise mõttes oleks minu ettepanek olnud, et hariduskeskuse juht koordineeriks kogu seda tegevust ühiselt. Praegu on nii, et koordineerime kahe osakonna vahel, aga ühendav lüli on see, et mõlemad osakonnad kuuluvad asedirektori alla, kes on teadusdirektor. (Intervjuu Lukas)

Kuna ei õnnestunud teha intervjuud teadusdirektoriga, saan vaid kaudselt teistest intervjuudest ja vaatluspraktika vestlustest järeldada, et hariduskeskus ja teabekeskus tunnevad tegelikult vajadust töö ühtsema koordineerimise järele.

Teabekeskuse ja hariduskeskuse tegevuste sarnasused on välja toodud tabelis 2. Mõlemal on tegevuskavas hariva suunitlusega näitustega seotud programmid, aga teabekeskuse jaoks on täiskasvanud peamine sihtgrupp, hariduskeskuses on täiskasvanuhariduse valdkond arendamisel.

Tabel 2. Teabekeskuse ja hariduskeskuse tegevuste sarnasused

Sarnane	Teabekeskus	Hariduskeskus
Püsinäituse ja ajutiste näitustega seotud eriprogrammid	Loengusarjad	Muuseumitunnid, töötoad ja vestlusõhtute sarjad
Sihtgrupp täiskasvanud	Peamine sihtgrupp	Täiskasvanuhariduse koordinaatori töövaldkond
Kogemusõpe, sensoorne museoloogia	Õpitoad käsitöötehnicate jm töövõtete omandamiseks	Töötoad käelise tegevuse pakkumiseks, muuseumitunnid.

Autor: Jana Reidla, allikas: intervjuud (Siemer, Värvi, Jääts, Raudsepp) ja ERMi veebileht.

Erinevused (Vt tabel 3) on eeskätt sisus, mahus ja sihtgruppides. Teabekeskuse õpitoad on sisuliselt meistriklässid ja hariduskeskuse töötoad on sisuliselt muuseumitunnid (selle erinevusega, et mõned on kohandatud ka täiskasvanutele sobivaks). Hariduskeskuse töötoa praktiliseks väljundiks on näiteks see, kui õpilane saab pärast näituse külastamist endale peremärgi puidule põletada.⁷⁸ Teabekeskuse õpitubades omandatakse põhjalikult mingi

⁷⁸ Vaata lisa: ERMi töötoad veebilehel (<http://erm.ee/et/haridus/tootoad>).

spetsiifiline töövõte ja valmib näiteks hõbedast vitssõlg või ruudukujulise näidise ja pitsiriba haapsalu sallist.⁷⁹ Teabekeskuse õpitubades on juhendajateks oma ala meistrid, kes peavad valdama tehnikat ja oskama seda ka õpetada. Hariduskeskuse töötubades juhendavad praktilisi tegevusi muuseumiõpetajad. Teabekeskuse kuraatorid värbavad ja vahendavad õpitubade juhendajaid. 2017. aasta programmis ei ole ühegi õpitoa läbiviija teabekeskuse töötaja ise (Vt lisa 4).

Peamine sihtgrupp on teabekeskusel täiskasvanud rahvakultuuri-, eriti aga käsitööhuvilised; hariduskeskusel pered ja koolinoored. Hariduskeskust külastavad korraga suuremad grupid kui teabekeskust. Viimases on palju „rätsepatööd“, individuaalset nõustamist ja õpitubade grupid on 8–15-liikmelised. Konsultatsioonid on teabekeskuse spetsiifiline tegevusala, nii nagu hariduskeskuse jaoks on näitusi tutvustavad ekskursioonid ja õppekavadega haakuvad muuseumitunnid.

Tabel 3. Teabekeskuse ja hariduskeskuse tegevuste erinevused

Erinev	Teabekeskus	Hariduskeskus
Õpitubade/töötubade sisu	Õpituba on meistriklass, ühe- kuni viiepäevane põhjalik kursus käsitöövõtte omandamiseks.	Töötuba on muuseumitund: lihtsa käelise tegevusega, kestvus 45–90 minutit.
Peamine sihtgrupp	Täiskasvanud käsitööhuviline, rahvakultuuri huviline, üliõpilane	Lapsed ja koolilapsed, pered
Läbiviija	Õpitubades peamiselt kutsutud meistrid väljastpoolt või muuseumi teistest osakondadest. Nõustamisel teabekeskuse kuraatorid ise, loengute puhul ise või kutsutud teadlased väljastpoolt.	Muuseumiõpetajad ja metoodik ise.

Autor: Jana Reidla, allikas: intervjuud (Siemer, Värvi, Jääts, Raudsepp) ja ERMi veebileht.

Kokkuvõttes võib öelda, et pakutava sisu erineb peamiselt skaalal lihtne/süvenemistnõudev ning lühiajaline/pikaajaline. Teemad on muuseumi teemavaldkonnast ja spetsiifilised mõlemal puhul. John Falki (2016: 367–368) külastajauuringute järelduste kohaselt

⁷⁹ Vaata lisa: ERMi õpitoad veebilehel (<http://erm.ee/et/haridus/opitoad>).

tegutsevad teabekeskus ja hariduskeskus skaala „kvaliteet/kvantiteet“ või „intellektuaalne/meelelahutuslik“ erinevates otstes ja mõlemad on võrdselt vajalikud. Muuseumid peavad rahuldama nii süvenejate kui põgusa huviga külastajate vajadusi. Sama külastaja võib erinevatel päevadel tulla muuseumi erineva eesmärgiga. ERMi puhul näiteks võib inimene, kes oma tööalasel seminaril sai hariduskeskuse töötoas udmurdi pirukaid küpsetada, tulla teinekord loodusvärvidega värvimise õpitoast osa võtma, kuna esimene ja lihtsam tutvus muuseumi pakutava praktilise tegevusega on juba tehtud.

3.7. Teabekeskuse analüüsist tulenevad järeldused ja soovitused

Kolmanda peatüki lõpetuseks esitan kokkuvõtlikult empiirilise materjali analüüsi ja diskussiooni tulemusel tekkinud järeldused. Lõpuks lisan ka mõned soovitused, mida minu meelest teabekeskust arendamisel võiks arvesse võtta.

1. Teabekeskuse tegevusvaldkond on ajalooliselt välja kasvanud 1930. aastate lõpu rahvarõiva nõuandebüroo tegevusest, nõukogude okupatsiooni aegsest massikultuuri- ja populariseerimistööst ning rahvarõivakonsultatsioonidest, mille järgi kasvas nõudlus eriti 1980. aastate lõpus. Teabekeskuse loomisega võeti eesmärgiks katta rahvakultuuri teemasid laiemas tähenduses kui rahvarõivad või rahvakunst.

2. Teabekeskuse loomist ette valmistades olid ambitsioonid mõnevõrra suuremad, kui nende hilisem realiseerumine. Näiteks jäi ära algselt plaanis olnud rahvakultuurialase ekspertiisi tegemise õiguse taotlemine ning vastava ekspertnõukogu moodustamine. Samuti ei teostatud rahvarõivaste, ornamendi ja traditsiooniliste töövõtete infoportaalide loomist, loobuti ERMi veebilehele rahvakultuuri foorumi loomisest. Peamiselt jätkus senine nõustamis- ja koolitamistegevus, uutest plaanidest realiseerus õpitubade korraldamine Raadil.

3. Teabekeskuse eesmärk – rahvakultuuri väärtustamine ERMi kogusid tutvustades – sisaldab rahvakultuuri mõistet, millel on kahetine tähendus. Esiteks on see rahvakultuur avaramas tähenduses, mille sünonüümina on ERMis kasutusel „argikultuur“. Rahvakultuuri all mõistetakse ka traditsioonilises tähenduses 19. sajandi – 20. sajandi alguse talupojakultuuri. Teabekeskust nähakse praegu eeskätt traditsioonilise rahvakultuuri teemade esindajana, kuigi teabekeskuse taotlus on vahendada argikultuuri laiemalt.

4. Esemuurimine on ERMi teadustöös tahaplaanile jäänud. Sellega koos on vähenenud teabekeskuse kuraatorite osalus teadustöös, kuna nad ei tunne end kaasaegse esemuurimise metoodikate kasutamises kindlalt. Värsketest esemuurimise tulemuste publikatsioonidest on seetõttu suur puudus. Pigem on panustatud kordustrukidesse, metoodilistesse juhenditesse ja populariseerivatesse artiklitesse ning raamatutesse.

5. Samal ajal, kui teadustöö ei ole teabekeskuse tegevuste prioriteet, positioneeritakse end muuseumisiselt pigem teadustöö kui muuseumihariduse esindajana. Üldistatult on õpitubade, konsultatsioonide ja loengute näol siiski tegemist populariseerimisega ja muuseumiharidusega. Teistest käsitöökoolitustest eristuvad teabekeskuse õpitoad võimalusega vanu originaalesemeid näha ja katsuda. Populariseerivast suunast hoolimata, ei ole teabekeskuse programmid meelelahutuslikud, lihtsad ja lühikesed. Teabekeskuse programmid on hariduskeskuse omadest rohkem aega ja süvenemist nõudvad, mõeldud pigem spetsiifiliste huvidega asjaarmastajatele ja spetsialistidele ning omavad praktilist väärtust. Teabekeskuse programmid on suunatud pigem täiskasvanutele ja hariduskeskuse sihtgrupp on pigem lapsed ja noored. Peamine kokkupuutekoht on kahel üksusel täiskasvanuhariduse valdkonnas, kuna hariduskeskuses töötab täiskasvanuhariduse koordinaator. Koostöö ja tegevuste koordineerimine on kahe üksuse vahel seni väike.

6. Eesti siseselt on teabekeskusel keskne positsioon rahvarõivaalase info haldajana – nii muuseumi esemekogude ja arhiivi kui mõlemat tundvate spetsialistide näol. Tänu sellele on ERM kõigi rahvarõivakoolituste möödapääsmatu partner.

7. Rahvakultuuri laiast teemavaldkonnast on teabekeskuse töötajate pädevus- ja teemavaldkonnad eeskätt rahvarõivaid ja tekstiil, vähemal määral puutööd ja muud rahvapärased tehnikad. See vastab esemekogude temaatilisele jaotumisele ning ka avalikkuse huvi on olnud samas proportsioonis.

8. Tulevikus soovib teabekeskus tegevustesse sisse tuua argikultuuri teemasid (nt toidukultuur). Seda pärsib tööjõu nappus, uute teemade lisandumisel suurenev temaatiline killustatus. Lihtsam on esiplaanile jätta teemad, mille järele on aktiivsem nõudlus (rahvarõivad, käsitöö). Teisalt ei jätku traditsioonilistele teemadele pühendudes initsiatiiviks enam jõudlust. Ilmselt on puudu ka selgest muudatuste suunamisest juhtkonna poolt.

9. Eeldatav põlvkonnavaheetus on teabekeskuses juba alanud, viimati tuli järeldasv teadusosakonnast. Edasiseks konkreetsed plaanid puuduvad. Ressursside piiratuse tõttu ei ole plaanis allüksuse töökohtade arvu suurendada. Vajadusel kasutatakse ajutist tööjõudu, projektipõhist tööd.

Soovitused teabekeskuse arendamiseks

1. Vaja on suurendada teadusosakonna ja teabekeskuse sünergiat (nt koolitustel kasutada teadurite potentsiaali ja uurimisteemasid, mis haakuvad uue püsinäitusega). Koostada teabekeskuse arengukava, mis on sünkroonis teadusosakonna teadustöö vähemalt paari aasta plaanidega. Koos juhtkonnaga tuleb määratleda teabekeskuse töö prioriteetid ja selgelt välja tuua kogudega seotud teaduspõhise nõustamise eripärad ja eelised.

2. Pikaajase traditsiooniga koostöö kõrvale kõrgkoolide ja mittetulundusühingutega soovitan luua uusi koostöösuhteid selliste partneritega, kellega kaasneks uute sihtgruppide huvi. Vähem dialoogi on praegu noortega ning nendega, kes ei ole rahvakultuuri ja käsitöö huvilised, aga on muu süvendatud huviga asjaarmastajad (nt roheline maailmavaate esindajad, kokandushuvilised jt). Nende huvigruppidega tuleb leida kontakt, et koos korraldada õpitubasid, koolitusi, koostada andmebaase, avastada uut ja huvitavad muuseumikogudest. Dialoogist selguvad teemad, mida edaspidi välja pakkuda, näidates initsiatiivi.

3. Tihendada koostööd hariduskeskusega. Külastaja seisukohalt on oluline teenuse saamine, mitte see, kuidas organisatsiooni struktuur seda toetab. Väljapoole paistab muuseumi haridustegevus ühtsena tänu teemade ühisele esitamisele muuseumi veebilehel ja arengukavas. Võib kaaluda hariduskeskuse kuulumist teadusosakonda, kuna hariduskeskuses võiksid samuti töötada etnoloogi või pärandtehnoloogi taustaga inimesed, kes saavad pedagoogilist täiendõpet. Kui kaaluda teabekeskuse ja hariduskeskuse ühendamist, kuivõrd mõlemad üksused on juba praegu teadusdirektori haldusalas, peab eelnevalt analüüsima ka hariduskeskuse tegevusi. Taoline struktuurimuudatus ei tohi kaasa tuua teabekeskuse kuraatorite sisulise töö devalveerumist vaid vastupidi, peab pakkuma tuge hariduskeskusele. Teadustöötajad ei peaks läbi viima koolilastele mõeldud muuseumiõppe programme, aga mõttekas oleks kasutada hariduskeskuse huvides teadusosakonna potentsiaali programmide väljatöötamiseks, täiskasvanuhariduse arendamiseks.

4. Oma potentsiaali argikultuuri kompetentsikeskusena saab paremini kasutada initsiatiivi võttes ning muuseumis kohapeal koolitusi ja muid harivaid üritusi (nt erinevaid argikultuuri teemade päevi) korraldades. See aitab vähendada töötajate ülekoormust, nende tähelepanu killustatust, aja- ja rahakulu, mis on paratamatu, käies esinemas üritustel, mis toimuvad laiali üle Eesti. Harjumus ringi sõita kujunes paljuski välja ajal, kui ERMis oli ruumidega kitsas. Uus maja pakub kohapeal külaliste vastuvõtmiseks piisavalt võimalusi. Taolise suuna võtmiseks vajab teabekeskus vastavat strateegilist otsust juhtkonna poolt.
5. Kuna õpitubasid korraldades on oht jääda vaid spetsialistide info vahendajaks, toomata ise teaduspõhist infot juurde, võib jagada korralduslikku tööd kellelegi teisele. Teiste koolitajate ja käsitöömeistrite vahendamiseks, lepingute sõlmimiseks jms administratiivse töö tegemiseks ei pea olema teadustöötaja.
6. Teabekeskusel on oluline panustada edaspidi rohkem esemeuurimisse ja uue teadmise käibesse toomisele publikatsioonide näol. Teabekeskus vajab sellise muudatuse algatamiseks juhtkonnalt tuge ja suunamist.
7. Esemeuurimise arendamine ei pea varju jätma teisi rahvakultuuri või argikultuuri teemasid (nt perekondlikud suhted, hügieenikombed jne), mille käsitlemisel on allikateks ka arhiivimaterjal, fotokogu ja mälestused.
8. Sihtgruppide nõudlusele reageerimiseks tuleb välja töötada süsteem, mis ressursimahukat nõustamistööd efektiivsemaks muudaks. Näiteks arendada algselt plaanis olnud avalikke andmebaase ja muuta MUISi iseseisvat kasutamist hõlpsamaks. Uutele sihtgruppidele ja argikultuuri teemadele mõeldes tuleb vastavalt planeerida ka uutel teemadel (nt toidupärand, kodu ja pere) andmebaase muuseumi veebilehele.
9. Selleks, et ka tulevikus töötaksid teabekeskuses spetsialistid, kes tunnevad materiaalse kultuuri uurimise teooriat ning ka materjale ja käsitöötehnikaid, soovitan personali kujundamisega koostöös TÜ etnoloogia õppetooli ja kultuuriakadeemiaga aktiivsemalt tegeleda. Selleks on vaja muuseumi juhtkonna initsiatiivi. Tulevases tööjõus huvi äratamise vahendina võib kasutada ka stipendiume või praktikakohtade ja uurimistööde teemade pakkumist üliõpilastele. ERM kui keskmuseum teeks sellega teene ka teistele Eesti muuseumidele, kellele ka vast jätkuks ERMi tellimuse kõrvalt „üle jäävaid“ spetsialiste.

KOKKUVÕTE

Magistritöös kirjeldan ja analüüsin Eesti Rahva Muuseumi rahvakultuuri koolitus- ja teabekeskuse tegevusi ja arengusuundi muuseumihariduse kontekstis. Teabekeskus loodi ERMi teadusosakonna allüksusena 2012. aastal eesmärgiga väärtustada rahvuslikku kultuuripärandit ning aidata kaasa eesti rahvusliku identiteedi ja kultuuriliste omapärade säilitamisele ja arendamisele Eesti Rahva Muuseumi kogusid tutvustades ning rahvakultuurialast teavet vahendades. Eesmärgi täitmiseks kasutab teabekeskus rahvakultuurialast nõustamist ja koolitusi, esindades sel moel muuseumihariduse valdkonda.

Kaasaegses muuseumis ei ole külastaja õppeprotsessis tarbija, kellele antakse valmis „toode“, vaid partner, kes kaasatakse saadava kogemuse loomisse, nii et ta saab oma küsimustele iseseisvalt vastuseid leida ja kogemuse põhjal tähendusi luua. Seetõttu nimetatakse muuseumiharidust tänapäeval ka muuseumi vahendamiseks. Muuseumi vahendades vahendatakse eeskätt muuseumikogusid. Muuseumikogude kasutamise praktika liigub avatuse suunas. Avalikkust suunatakse kogude aktiivsemale kasutamisele samasuguselt kui seda tehakse näituste ja ürituste külastamise edendamiseks. Kogude vahendamine toimub teadurite eestvõttel ja selle eelduseks on kõrgel tasemel esemeuurimused. Muuseumid tegutsevad vabahariduse valdkonnas, kus loeb kaasamine, avatud suhtlemine ja elitaarsuse positsioonist loobumine.

ERMi muuseumihariduslikku tegevust saab hakata jälgima juba esimestest tegutsemisaastatest alates. Kohe, kui muuseumile oli loodud sotsiaalne tugivõrgustik ja materiaalne aluspõhi, tunnetati vajadust hakata rahvale tagasi andma neilt kogutud teadmist. Rahvalalgustusliku tööga väärtustati ja mõtestati vanavara, innustati kunstnikke ja käsitööhuvilisi ununema hakkavaid mustreid ja käsitööoskusi taas avastama ning kunstis ja käsitöös kasutama.

1920. aastatel keskendus ERM kogumis- ja teadustööle, kuid etnoloogid esinesid samal ajal ka loengutega, kirjutasid populariseerivaid artikleid, juhtisid ekskursioone ja andsid konsultatsioone. 1930. aastate teisel poolel, kui Eestis algatati riiklikul tasemel rahvakunsti taaselustamise kampaania, tehti seda ERMi kogudele ja etnoloogidele toetudes.

Katusorganisatsioon oli Rahvarõiva Komitee, aga peamiselt teostas rahvarõivakursuste ja kirjaliku nõustamise läbiviimist rahvarõiva nõuandebüroo ERMis. Sel ajal said alguse aastakümneteks kehtima jäänud põhimõtted: säilitada rahvarõivaste kopeerimisel originaaltruudus, eelistada oma kodukoha riidetust ning pidada esmaseks infoallikaks Eesti Rahva Muuseumi.

Pärast Teist maailmasõda sai Nõukogude Liiduga liidetud Eestis talurahvakultuuri teadusliku uurimisega jätkata, kuna see sobis vormilt rahvusliku ja sisult sotsialistliku kultuuripoliitika teenistusse. Muuseumihariduslik tegevus nimetati ümber massikultuuri- ja ideoloogiatööks, aga talupojakultuurile keskendumine aitas vältida otsesest nõukoguliku propaganda tegemist. Muuseumi teadurite põhilisteks loenguteemadeks oli Eesti ja soomeugri rahvakultuur, eriti Eesti rahvakunst ja rahvarõivad. ERM jätkas ka etnograafiamuuseumina 1930. aastatel alustatud autentse rahvarõiva kopeerimise eest seismist. Lisaks konsulteerimisele koguti uusi materjale välitöödel käies, avaldati nii teaduslikke artikleid kui populariseerivaid trükiseid.

Huvi rahvarõivaste valmistamise vastu kasvas järsult 1980. aastate lõpus – 1990. aastate alguses. Teadurid andsid hulgaliselt rahvarõivakonsultatsioone ja esinesid rahvarõivapäevadel. Lisaks esinesid teadurid loengusarjadega rahvakultuuri ja etnoloogia muudel teemadel. Õppetöö alane koostöö kõrgkoolidega sai 1990. aastatel hoo sisse ja muutus järjepidevaks. Koolitus- ja nõustamistööd koordineeris vastav osakond. Muuseumihariduses tõusis 1990. aastate lõpus fookusesse kooliõpilastele rahvakalendri tähtpäevi ja talupojakultuuri aktiivõppe kaudu vahendav muuseumipedagoogika.

Käesoleva uurimusega jõudsin järeldusele, et 2012. aastal loodud rahvakultuuri koolitus- ja teabekeskus sai ühelt poolt eeskuju 1930. aastate lõpu rahvarõiva nõuandebüroost ja teiselt poolt kasvas orgaaniliselt välja traditsioonist, kus loenguid ja konsultatsioone andsid teadusosakonna töötajad ning korralduslikku funktsiooni kandis vastav populariseerimisega tegelev struktuuriüksus. Loodud teabekeskuses ühendati korralduslik ja sisuline tegevus. Rahvakultuuri populariseerimist teostatakse otseselt oma erialase pädevuse raames nõustades, loenguid pidades ja populariseerivaid materjale koostades, ning ka teisi ajaloolasi ja käsitöömeistreid vahendades – õpitubasid ja loengusarju korraldades.

Analüüsisides teabekeskuse eesmärki, mis on rahvakultuuri väärtustamine ERMi kogusid tutvustades, ilmnes rahvakultuuri mõiste kahetine tähendus teabekeskuse kontekstis.

Teabekeskus peab rahvakultuuri all silmas ERMis ja etnoloogias kasutusel olevat argikultuuri mõistet. Väljastpoolt ja kolleegide poolt nähakse teabekeskust siiski pigem traditsioonilise talupojakultuuri teemade käsitlejana. Põhjuseks on ilmselt teabekeskuse ajalooliselt kujunenud teemavalik, mis pakub huvi eeskätt käsitööhuvilistele (tekstiilitööd, puutööd). Sellest tulenevalt soovitasin teabekeskusel tegevusvälja laiendada ja uusi sihtgrupe kaasata, pakkuda kogude kasutamiseks uusi võimalusi lisaks rahvarõivamustrite kopeerimisele.

Teaduspõhise nõustamise sisu analüüsidest ilmnes, et teabekeskuse kuraatorite hoiak teadustöö suhtes on mõnevõrra ebakindel. Ühelt poolt peetakse väga oluliseks toetumist teaduslikult läbiuuritud materjalile, teiselt poolt ei ole kaasaegse esemeuurimise meetodikate kasutamise kogemust. Seetõttu soovitasin muuseumi teadusosakonnal esemeuurimisele suuremat tähelepanu pöörata, selle valdkonna arendamisse panustada. Teabekeskus vajab selleks ilmselt juhtkonna poolset suunamist. Praegu ei sisaldu teaduslik kogude uurimine ka teabekeskuse tegevustes, mis kõik on suunatud väljapoole info jagamisele.

Tegevustest tähtsustatakse kõige rohkem õpitubasid ja rahvarõivakooli. Teabekeskuse kuraatorite tööaega ja energiat kulub aga enam nii kirjalikule kui suulisele nõustamistööle, näituste ettevalmistamisele, erinevates kohtades loengute pidamisele. Ülekoormatuse vähendamiseks peaks pöörama tähelepanu tegevuste killustatuse vähendamisele. Teabekeskusel on tugev positsioon rahvakultuurialase info haldajana Eestis. Seda potentsiaali tuleks kasutada initsiatiivi võttes ja rohkem koolitusi kohapeal korraldades. Näiteks õpetada välja rahvarõivakonsultante, nagu pakkus käsitöoliit. Korraldades kohapeal käsitööpäevi ja erinevaid argikultuuri teemapäevi, ei killustu aeg osalemisele erinevatel üritustel mujal üle Eesti. Seejuures ei peaks teabekeskuse töötajad keskenduma korralduslikule tööle, vaid sisulisele. Organisatoorsed küsimused tuleks lahendamiseks jätta vastava ala spetsialistidele.

Teabekeskuse ja hariduskeskuse võrdluses ilmnes, et kokkupuutepunkt on eeskätt täiskasvanuhariduse valdkonnas. Praeguseid programme võrreldes tuleb esile, et teabekeskuse programmid on hariduskeskuse omadest pikema kestvusega, spetsiifilist huvi nõudvad ning sageli praktilise väärtusega. Kahe üksuse vahelist koostööd ja tegevuste koordineerimist on vaja parandada ning kasutada teadusosakonna potentsiaali ka hariduskeskuse programmide väljatöötamiseks, täiskasvanuhariduse arendamiseks. Selleks,

et otsustada, kas teabekeskuse ja hariduskeskuse ühendamine oleks otstarbekas, on vaja analüüsida ka hariduskeskuse tegevust, mida antud töö maht ei võimaldanud.

Analüüs kinnitas hüpoteesi et rahvakultuuri temaatiline mitmekesisus võib tekitada probleeme kõigi teemade sisulisel katmisel. Teabekeskuse töötajate pädevus- ja teemavaldkonnad on eeskätt rahvarõivaid ja tekstiil, vähemal määral puutööd ja muud rahvapärased tehnikad. Samas on süsteem taoliselt seni toiminud ja on oht harjumuspärasesse kinni jääda. Teine hüpotees, mis väitis, et teabekeskusel on rahvakultuuri eksperdi ja tõlgendaja rolli täitmisel kasutamata potentsiaali, sai samuti kinnitust. Minu toodud soovitusel keskendusidki potentsiaali paremale kasutamisele. Ühtlasi oli näha, et mõlema väljakutsega on juba hakatud tegelema. Argikultuuri teemasid (nt toidukultuur) plaanitakse hakata teabekeskuse tegevustesse sisse tooma. Seda pärsib tööjõu nappus, seniste teemade hea sissetöötatus, mõningane ebaselgus juhtkonna ootuste suhtes – mis suunas täpsemalt peaks liikuma, kas suurendada vahendajarolli täitmist või pühendada rohkem aega teadustööle.

Hetkel on teabekeskuse personalis esindatud erinevad põlvkonnad ja viimati tuli järelkasv teadusosakonnast. Edasiseks konkreetsed plaanid puuduvad. Ressursside piiratus tõttu ei ole plaanis allüksuse töökohtade arvu suurendada, samas on püüdlused tegevusala laiendada. Vajadusel plaanitakse kasutada ajutist tööjõudu, projektipõhist tööd. Selleks, et ka tulevikus töötaksid teabekeskuses spetsialistid, kes tunnevad materiaalse kultuuri uurimise teooriat ning ka materjale ja käsitöötehnikaid, soovitasin teha koostööd TÜ etnoloogia õppetooli ja kultuuriakadeemiaga.

Teatavasti sõltub kvalitatiivse uurimismeetodi puhul tulemus paljuski sellest, kuidas uurija empiirilist materjali kategoriseerib ja tõlgendab. Nii võib juhtuda, et ka mina keskendusin oma uurimuse mõnele probleemile rohkem, kui seda oleks teinud teine uurija sama materjali puhul. Minu valikuid uurijana mõjutas kindlasti eelnev muuseumis töötamise kogemus. Samas ei ole mul põhjust arvata, et intervjueeritud esitasid oma seisukohti kallutatult või ilustasid vastuseid. Põhistatud teooria meetodit kasutades tõin välja uuritava objekti tegevuse sõlmpunktid, kaardistasin probleemseid kohad. Edasi saab minna näiteks kvantitatiivsete uurimismeetoditega, uurides külastajakogemust või potentsiaalsete külastajate huvisid. Samuti võib kvalitatiivset meetodit kasutades uurida hariduskeskust ja alles seejärel otsustada, kuidas nende kahe üksuse jätkamist kõige optimaalsemalt korraldada. Teoreetiline taust hariduskeskuse uurimiseks on käesolevas töös juba olemas.

Lõpetuseks rõhutan, et muutuste juhtimiseks on vaja muuseumi juhtkonna initsiatiivi ja toetust. Muutusi vajavad valdkonnad on hariduskeskuse ja teabekeskuse tegevuste koordineerimine, teadustöö tugi populariseerimistegevusele ja argikultuuri esindatus avalikkusele pakutavas aineses.

KASUTATUD KIRJANDUS JA ALLIKAD

Kasutatud kirjandus

Aassalu, Heino 1958. Neli mõttekest. – *Sirp ja Vasar*, 3. oktoober, nr. 40 (771), lk 5.

Aassalu, Heino [i.a.]. Rahvaloomingu Maja lugu. – Allalaetav pdf Rahvakultuuri Keskuse veebilehel: http://www.rahvakultuur.ee/s2/140_7213_397_Rahvaloomingu_Maja_lugu.pdf (23.01.2017)

Aljas, Agnes 2010. ERMi aastaaruanne: Teadustöö 2009. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat 53*. Tartu, lk 139–143.

Aljas, Agnes; Teppor, Marke 2013. Kultuuripärandi vahendajad: käsitööharrastajate ja muuseumide koostöö. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat 56*, Tartu: ERM, lk 70–93.

Almevik 2016. Mõtteid teadmussiirdest traditsioonilise käsitöö valdkonnas. – *Käekirjad. The Scripts of Crafts. Studia Vernacula 7*. Viljandi: Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia rahvusliku käsitöö osakond, lk 27–51.

Avati rahvarõiva... 1938 = Avati rahvarõiva nõuandebüroo. – *Uus Maa* 1938, 22. jaanuar, nr 21, lk 6.

Bernard, H. Russell 2006. Research Methods in Anthropology: Qualitative and Quantitative Approaches. Oxford: AltaMira Press.

Birmingham, Daniel 2016. Disorienting, fun or meaningful? Looking beyond the boundaries of the museum. – *Cultural Studies of Science Education*, 11(4), 953–958.

Brüninghaus-Knubel, Cornelia 2004. Museum Education in the Context of Museum Functions. – *Running a Museum: A Practical Handbook*. Paris: ICOM, 119–132.

Chatterjee, Helen; Vreeland, Sonjel; Noble, Guy 2009. Museopathy: Exploring the Healing Potential of Handling Museum Objects. – *Museum and Society*, Nov, 7(3), 164–177.

Cross, Sally; Wilkinson, Helen 2007. Making Collections Effective. Effective Collections: an introduction. Collections for the Future: two years on. Museums Association 2007. Allalaetav pdf: <https://www.museumsassociation.org/download?id=14112> (04.03.2017)

Eesti rahvarõivas 1938 = „Eesti Rahvarõivas“. Riiete valmistamishooaeg laulupeoks. Rahvakunsti taaselustamisest. – *Päevaleht* 1938, 23. märts, nr 81, lk 3.

Elav huvi... 1938 = Elav huvi rahvarõivaste vastu. – *Postimees* 1938, 22. veebruar, nr 52, lk 9.

ERMi Arengukava 2017–2020 = <http://www.erm.ee/et/content/arengukava-2017-2020> (01.01.2017)

ERMi kogud 2015–2019 = Eesti Rahva Muuseumi kogude korralduse põhimõtted 2015–2019): <http://vvv.erm.ee/et/Muuseumist/Dokumendid/Kogude-korralduse-pohimotted> (01.01.2017)

ERMi kontaktid = Kontaktid ERMi veebilehel. <http://erm.ee/et/kontakt/%C3%BCIdkontakt> (02.04.2017)

- ERMi oma maja** = <http://erm.ee/et/content/oma-maja> (02.04.2017)
- ERMi töötoad** = <http://erm.ee/et/haridus/tootoad> (02.05.2017)
- ERMi õpitoad** = <http://erm.ee/et/haridus/opitoad> (02.05.2017)
- Falk, John 2006.** An Identity-Centered Approach to Understanding Museum Learning. – *Curator: The Museum Journal*, 49 (2), 151–165.
- Falk jt 2007 = Falk, H. John; Dierking, D. Lynn; Adams, Marianna 2007.** Museums and Free-choice Learning. – *A companion to museum studies*. Toim. Sharon McDonald. Blackwell companion in cultural studies 12. Oxford: Blackwell Publishing, 323–339.
- Falk, John 2016** Museum audiences: A visitor-centered perspective. – *Loisir et Société / Society and Leisure*, Vol. 39, No. 3, 357–370.
<http://dx.doi.org/10.1080/07053436.2016.1243830> (04.03.2017)
- Gadoua, Marie-Pierre 2014.** Making Sense through Touch. – *The Senses and Society*, 9 (3), 323–341.
- Gilbert, Lisa 2016.** “Loving, Knowing Ignorance”: A Problem for the Educational Mission of Museums. – *Curator: The Museum Journal*, April, 59 (2), 125–140.
- Glaister, Jane; Wilkinson, Helen 2005.** Collections for the Future. Report of a Museums Association. Museums Association 2005. Allalaetav pdf:
<https://www.museumsassociation.org/download?id=11121> (04.03.2017)
- Heijnen, Wilke 2010.** The new professional: Underdog or Expert? New Museology in the 21st century. – *Sociomuseology III*. Cadernos de Sociomuseologia, Vol. 37, Lissabon, 13–24. Allalaetav pdf: <http://framerframed.nl/wp-content/uploads/2011/08/SOCIOMUSEOLOGY-TO-UNDERSTAND-NEW-MUSEOLOGY-IN-THE-21ST-CENTURY.pdf> (23.02.17)
- Hein, E. George 2007.** Museum Education. – *A companion to museum studies* (Ed. Sharon McDonald). Blackwell companion in cultural studies 12. Oxford: Blackwell Publishing, 340–352.
- Hooper-Greenhill, Eilean 2007.** Studying Visitors – *A companion to museum studies* (Ed. Sharon McDonald). Blackwell companion in cultural studies 12. Oxford: Blackwell Publishing, 362–376.
- Howes, David 2014.** Introduction to Sensory Museology. – *The Senses and Society*, Vol. 9, issue 3, 259–267.
- ICOM 1965** = ICOM veebileht <http://icom.museum/the-governance/general-assembly/resolutions-adopted-by-icoms-general-assemblies-1946-to-date/new-york-1965/> (08.03.2017)
- Kalmus jt 2015** = Veronika Kalmus; Anu Masso; Merle Linno 2015. Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas. <https://sisu.ut.ee/samm/kvalitatiivne-sisuanalyys> (08.04.2017)
- Kannike, Anu 1994.** „Rahvuslik“ rahvakultuur. – *Etnoloogia ja muuseumid. Ethnology and museums. Pro Ethnologia 2*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, lk 7–29.
- Kannike, Anu 1996.** Rahvakunstist esemeuurimise taustal. – *Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat XLI*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, lk 105–128.

- Karlberg, Magny 2001.** Traditsioonilised rõivad eile ja täna. – *Kroonid ja roosid: Norra rahvarõivaste jätkuv traditsioon*. Näituse kataloog. Norra välisministeerium, lk 7–17.
- Keene, Suzanne 2005.** *Fragments of the World: Uses of Museum Collections*. Oxford: Elsevier Butterworth Heinemann.
- Keene, Suzanne 2008.** Collections for people: museums' stored collections as a public resource. University College London Institute of Archaeology.
- Kirshenblatt-Gimblett, Barbara 2004.** From Ethnology to Heritage: The Role of the Museum – SIEF Keynote, Marseilles, April 28. Allalaetav pdf: https://www.researchgate.net/publication/238714489_From_Ethnology_to_Heritage_The_Role_of_the_Museum (20.03.2017)
- Kodumajanduskoda 1936** = Kodumajanduskoda kokku mais. – *Sakala* 1936, 9. aprill, nr 40, lk 4.
- Konsin, Kalju 1984.** Etnograafiamuuseumi massikultuuritööst 1976–1980. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXXIV*. Tartu: Eesti NSV Riiklik Etnograafiamuuseum, lk 146–150.
- Koolitused MTÜ Rahvarõivas veebilehel** = <http://www.rahvaroivad.folkart.ee/koolitus> (17.04.2017)
- Kuidas tegutseb... 1938** = Kuidas tegutseb rahvarõivaste nõuande büroo. – *Uus Maa* 1938, 20. märts, nr 79, lk 7.
- Kõik maakoovid... 1937** = Kõik maakoovid rahvarõivaise. – *Postimees* 1937, 24. detsember, nr 349, lk 4.
- Käsitöömeistrid MTÜ Rahvarõivas veebilehel** = http://www.rahvaroivad.folkart.ee/tegijad/rahvaroivad_ (26.02.2017)
- Käsitöömeistrid Rahvakultuuri keskuse veebilehel** = http://www.rahvakultuur.ee/Rahvakultuuri_valdkondlik_andmekog_107?v=183&o=all (26.02.2017)
- Lamas, Mariana 2010.** Lost in the supermarket: The Traditional Museums Challenges. – *Sociomuseology III*. Cadernos de Sociomuseologia, Vol. 37, Lissabon, 43–57. Allalaetav pdf: <http://framerframed.nl/wp-content/uploads/2011/08/SOCIOMUSEOLOGY-TO-UNDERSTAND-NEW-MUSEOLOGY-IN-THE-21ST-CENTURY.pdf> (23.02.17)
- Leinbock, Ferdinand 1934.** Eesti Rahva Muuseum 1909–1934. – *Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat 9/10*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, lk 1–48.
- Loite ja Tõnurist 2016** = Kersti Loite vestlus Igor Tõnuristiga: Rahvarõivaste komplekteerimise poliitiline kunst. – *Käekirjad. The Scripts of Crafts. Studia Vernacula* 7. Viljandi: Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia rahvusliku käsitöö osakond, lk 161–179.
- Lupkin, Külli 2010.** Kogude osakond: 2009. *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat 53*. Tartu, lk 149.
- Mancino, Susan 2016.** The Museum Profession: Protecting and Promoting Professional Commitments. – *Curator: The Museum Journal*. Vol. 59 No 2, April, 141–152.
- Metslaid, Marleen 2016.** Between the Folk and Scholarship: Ethnological Practice in Estonia in the 1920s and 1930s. – *Dissertationes ethnologiae Universitatis Tartuensis*; 5. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Museum mediators 2014 = Museum mediators. Mapa das Ideias. Allalaetav pdf:
http://museummediators.eu/wp-content/uploads/2015/01/Handbook_English_view.pdf
(20.02.2017)

National Museums 2012 = National Museums Making Histories in a Diverse Europe –
EuNaMus Report 7, Linköping University Electronic Press, 2012.

Nõmmela, Marleen 2009. Tuntud tundmatu Helmi Kurrik. – *Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat 52*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, lk 30–59.

Nõmmela, Marleen 2010. The State, the Museum and the Ethnographer in Constructing National Heritage: Defining Estonian National Costumes in the 1930s. – *JEF. Journal of Ethnology and Folkloristics*, 4 (1), 49–61.

Laja, Reet 2006. Koostöös peitub jõud: Eesti naisorganisatsioonid tegutsevad ja arenevad – *Riigikogu Toimetised 14*, lk 193–199. Allalaetav pdf:

<https://rito.riigikogu.ee/wordpress/wp-content/uploads/2016/02/Koost%c3%b6%c3%b6s-peitub-j%c3%b5ud-Eesti-naisorganisatsioonid-tegutsevad-ja-arenevad.pdf> (10.01.2017)

Peterson, Aleksei 1986. Varaait. Ülevaade etnograafiamuuseumi ajaloost ja kogudest. Tallinn: Valgus.

Piiri, Reet 1992. Rahvarõivas esinemisrõivana. – *Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat XXXIX*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, lk 116–137.

Piiri, Reet 1996. Eesti Rahva Muuseum Ilmari Mannineni ajal. – *Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat XLI*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, lk 10–19.

Padró, Carla 2014. Museologies and Education in Museums: A Discursive Perspective. – Museum mediators. Mapa das Ideias, lk 123–134. Allalaetav pdf:

http://museummediators.eu/wp-content/uploads/2015/01/Handbook_English_view.pdf
(20.02.2017)

Rahvakultuuri keskuse käsitöökoolitused veebilehel =

http://www.rahvakultuur.ee/Kasitoo_alased_koolitused_221 (10.04.2017)

Rahvarõiva elustamise... 1938 = Rahvarõiva elustamise soodsad tulemused. – *Päevaleht* 1938, 13. november, nr 308, lk 7.

Rahvarõiva levitamisele... 1940 = Rahvarõiva levitamisele suuremat rõhku. – *Uus Eesti* 1940, 30. märts, nr 84, lk 7.

Rahvarõivaste nõuandebüroo... 1939 = Rahvarõivaste nõuandebüroo tegevus lõpetati. – *Uus Eesti* 1939, 5 juuli, nr. 178, lk 9.

Rahvarõivaste Nõuandebüroos... 1940 = Rahvarõivaste Nõuandebüroos algas tegevus. – *Postimees* 1940, 18. jaanuar, nr 16, lk 8.

Rahvarõiva valmistamine... 1938 = Rahvarõiva valmistamine läheb hoogu. – *Uus Elu* 1938, 5. veebruar, nr 35, lk 9.

Raudsepp, Anu 2015. Rahvarõivad ja esimene Eesti nõukogude üldlaulupidu – rahvarõivad ideoloogia kütkes. – *Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 2015*. Tartu, lk 60–75.

Ruusmann, Reet 2013. Teadustöö: 2013. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat 56*. Tartu: ERM, lk 161–163.

- Sikka, Toivo 1992.** Eesti Rahva Muuseumi tegevusest 1988. aastal. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XXXIX*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, lk 189–197.
- Sikka, Toivo 1994a.** Eesti Rahva Muuseumi tegevusest 1989. aastal. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XL*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, lk 222–236.
- Sikka, Toivo 1994b.** Eesti Rahva Muuseumi tegevusest 1992. aastal. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XL*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, lk 266–294.
- Sikka, Toivo 1994c.** Eesti Rahva Muuseumi tegevusest 1993. aastal. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XL*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, lk 295–326.
- Sikka, Toivo 1998a.** Eesti Rahva Muuseumi tegevusest 1996. aastal. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XLII*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, lk 161–200.
- Sikka, Toivo 1998b.** Eesti Rahva Muuseumi tegevusest 1997. aastal. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XLII*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, lk 201–242.
- Sikka, Toivo 1999.** Eesti Rahva Muuseumi tegevusest 1998. aastal. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XLIII*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, lk 215–250.
- Sikka, Toivo 2000 = In memoriam.** Aino Voolmaa. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XLIV*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, lk 307–310.
- Smith, Charles Saumarez 2007.** The Future of the Museum. – *A companion to museum studies* (Ed. Sharon McDonald). Blackwell companion in cultural studies 12. Oxford : Blackwell Publishing, 543–554.
- Sõnastaja 2015 = Sõnastaja.** Eesti muuseumihariduse sõnastik. Eesti muuseumihariduse terminikomisjon. Allalaetav pdf:
http://www.muuseum.ee/uploads/files/Eesti_muuseumihariduse_sõnastik_2015.pdf
 (20.02.2017)
- Tuubel, Virve 1989.** Eesti NSV Riikliku Etnograafiamuuseumi tegevusest 1985. aastal. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXXVII*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, lk 188–196.
- Tuubel, Virve 1990.** Eesti NSV Riikliku Etnograafiamuuseumi tegevusest 1987. aastal. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXXVIII*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, lk 234–244.
- Vaan, Laura 2005.** Propagandatalitus Eesti Vabariigis autoritaarsel ajajärgul. – Magistritöö. Tartu Ülikool, Eesti ajaloo õppetool.
- Veel kord ... 1960 = Veel kord rahvarõivastest.** – *Sirp ja Vasar* 1960, 1. aprill, nr 14, lk 5.
- Viires, Ants 1998.** Eessõna. – *Eesti rahvakultuur*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, lk 9–11.
- Witcomb, Andrea 2007.** Interactivity. Thinking Beyond. – *A companion to museum studies*. Toim. Sharon McDonald. Blackwell companion in cultural studies 12. Oxford: Blackwell Publishing, 353–361.
- Voolmaa, Aino 1970 = Peoelseid arutlusi rahvarõivastest.** – *Sirp ja Vasar* 1970, 6. veebruar, nr. 6, lk 3.
- Voolmaa, Aino 1973.** Sõnake rahvatantsupeo esinemisrõivastusest. – *Sirp ja Vasar* 1973, 3. august, nr 31, lk 12.
- Wright-Maley, Cory; Grenier, Robin; Marcus, Alan 2013.** We Need To Talk: Improving Dialogue between Social Studies Teachers and Museum Educators. – *The Social Studies*, Vol. 104, 207–216.

Värv, Ellen 1998. Riietumine ja rahvarõivad. – *Eesti rahvakultuur*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, lk 367–396.

Õunapuu, Piret 2011. Eesti Rahva Muuseumi loomine ja väljakujunemine. *Dissertationes historiae Universitatis Tartuensis*; 23. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Kasutatud allikad

Eesti Rahva Muuseumi arhiiv:

ERM A f 1, n 1-12, s 17, l 83

Veebiportaalid, veebilehed:

Argikultuuri e-sõnastik = Argikultuuri uurimise terminoloogia, e-sõnastik:

<http://argikultuur.ut.ee/> (10.04.2017)

ERMi veebileht = www.erm.ee (10.05.2017)

Eesti rahvarõivad veebis = MTÜ Rahvarõivas veebileht ja rahvarõivaste andmebaas.

<http://www.rahvaroivad.folkart.ee/et> (25.01.2017)

EuNaMus projekti veebileht = www.ep.liu.se/eunamus/ (23.02.2017)

Facebooki grupp *Rahvuslikud riided ja rahvariided* =

<https://www.facebook.com/groups/rahvariided/> (27.04.2017)

KadakMari MTÜ veebileht = <http://kadakmari.blogspot.com.ee/> (17.04.2017)

Kaunis Rahvarõivas OÜ veebileht = www.kaunisrahvaroivas.ee (17.04.2017)

Muuseumivahendajad Euroopas veebileht = <http://museummediators.eu/> (10.04.2017)

Norra Rahvarõivaste Nõukogu veebileht = <http://www.bunadogfolkedrakt.no/>

(09.04.2017)

Smithsonian Center 'i veebileht = <http://www.folklife.si.edu/mission-and-history/cfch-strategic-plan/smithsonian> (09.04.2017)

Soome Rahvarõivakeskuse veebileht = <http://www.craftmuseum.fi/kansallispukukeskus/>

(09.04.2017)

E-kirjad, dokumendifailid ning intervjuude transkribeeritud ja salvestised autori valduses:

E-kiri Piiri = Reet Piiri e-kiri autorile 14.01.2017

E-kiri Ross = Aivi Rossi e-kiri autorile 27.04.2017

E-kiri Värv = Ellen Värvi e-kiri autorile 23.01.2017

Intervjuu Aljas = Autori intervjuu Agnes Aljasega, 03.03.2017

Intervjuu Gromov = Autori intervjuu Urve Gromoviga, 07.12.2016

Intervjuu Jääts = Autori intervjuu Liisi Jäätsiga, 07.04.2017

Intervjuu Jõeste = Autori intervjuu Kristi Jõestega, 10.11.2016

Intervjuu Kuzemtšenko = Autori intervjuu Liina Kuzemtšenkoga, 16.11.2016

Intervjuu Lukas = Autori intervjuu Tõnis Lukasega, 03.03.2017

Intervjuu Matsin = Autori intervjuu Ave Matsiniga, 10.11.2016

Intervjuu Piiri = Autori intervjuu Reet Piiriga, 09.11.2016

Intervjuu Pohhomov = Autori intervjuu Viljar Pohhomoviga, 15.11.2016

Intervjuu Raudsepp = Autori intervjuu Age Raudsepaga, 09.11.2016

Intervjuu Reemann = Autori intervjuu Vaike Reemanniga, 17.11.2016

Intervjuu Reinvelt = Autori intervjuu Riina Reinveltiga, 16.11.2016

Intervjuu Siemer = Autori intervjuu Kaari Siemeriga, 15.11.2016

Intervjuu Soova = Autori intervjuu Liivi Soovaga, 02.03.2017

Intervjuu Värv = Autori intervjuu Ellen Värviga 08.11.2016.

Koosoleku stenogramm 2008 = Rahvakultuuri Keskuse töögrupi koosoleku stenogramm, Word'i fail 3.06.2008.

Teabekeskuse tegevusplaan, fail 2008 = Rahvakultuuri Teabekeskus_6_viimane. Koostaja Ellen Värv. 11.11.2008.

Teabekeskuse tegevusplaan, fail 2015 = Rahvakultuuri Teabekeskuse tegevused ja arenguplaanid 2015. Word'i fail. Koostaja Ellen Värv. Dokument esitatud lisan 2.

Tehnoloogiate park, fail 2015 = Muinas- ja traditsiooniliste tehnoloogiate park. Koostaja Ellen Värv. 11.08.2015

Lisa 1. Intervjueeritute nimekiri**Intervjueeritud ERMi töötajad**

1. Agnes Aljas (teadussekretär), 03.03.2017
2. Liisi Jääts (teabekeskuse kuraator), 07.04.2017
3. Liina Kuzemtšenko (müügijuht), 16.11.2016
4. Tõnis Lukas (direktor), 03.03.2017
5. Reet Piiri (teabekeskuse kuraator), 09.11.2016
6. Viljar Pohhomov (müügi- ja teenindusosakonna juhataja, asedirektor), 15.11.2016
7. Age Raudsepp (teabekeskuse kuraator), 09.11.2016
8. Vaike Reemann (teabekeskuse kuraator), 17.11.2016
9. Riina Reinvelt (peavarahoidja, asedirektor), 16.11.2016
10. Kaari Siemer (hariduskeskuse juhataja), 15.11.2016
11. Ellen Värvi (teabekeskuse juhataja), 08.11.2016

Intervjueeritud koostööpartnerid

12. Urve Gromov (Rahvakultuuri Keskus, arendus- ja koolitusosakonna juhataja),
07.12.2016
13. Kristi Jõeste (Viljandi Kultuuriakadeemia, rahvusliku tekstiili programmi juht, aga
ka ERMi teabekeskuse õpitubades meistriklassi läbiviija), 10.11.2016
14. Ave Matsin (Viljandi Kultuuriakadeemia, rahvusliku käsitöö osakonna juhataja),
10.11.2016
15. Liivi Soova (Rahvakunsti ja Käsitöö Liidu endine juht, nüüdne auesimees),
02.03.2017

Lisa 2. Rahvakultuuri Teabekeskuse tegevused ja arenguplaanid 2015

Eesmärgikirjeldus

Rahvakultuuri teabekeskuse eesmärk on väärtustada rahvuslikku kultuuripärandit ning tagada selle järjepidevus, säilitada ja arendada eesti rahvuslikku identiteeti ja kultuurilisi omapärasid, tutvustades ERMi kogusid ning edastades rahvakultuurialast teavet.

Tegevused ja arenguplaanid

Rahvakultuuri teabekeskus tegeleb rahvakultuurialase teaduspõhise nõustamise ja koolituse korraldamisega.

Rahvakultuurialane vabahariduslik ja täiendkoolitus

- Erinevate kursuste ja õpitubade korraldamine, mille kõrge taseme kindlustavad uurija ja meistri koostöö:
 - traditsiooniliste käsitöövõtete kursused
 - restaureerimiskursused
 - tellitavate kursuste väljatöötamine ja pakkumine
- Õppetöö kõrgkoolidele (TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia, Tartu Ülikool, Tartu Kõrgem Kunstikool, Eesti Kunstiakadeemia), praktikate ja lõputööde juhendamine.
- Üksikloengute korraldamine nii ERMis kohapeal kui ka tellimusel kohtadel.
- Rahvakultuurialaste loengutsükli väljatöötamine ja pakkumine kõrgkoolidele, täiendkoolitusena õpetajatele.
- Rahvarõivakooli töö korraldamine koostöös Rahvakultuuri Keskusega.

Publikatsioonid ja näitused

- Rahvakultuurialaste populaarsete trükiste ja metoodiliste juhendite koostamine ja väljaandmine, erinevate veebipõhiste lahenduste väljatöötamine.
- Visuaalsete materjalide ja õppefilmide koostamine ja tootmine.
- Rahvakultuurialaste näituste koostamine.

Koostöö lähedalseisvate institutsioonide ja meistritega

- Rahvakultuuri populariseerimine ja tähtsuse tõstmine koostöös Lauulupeo Sihtasutuse, ERMi Sõprade Seltsi, Eesti Rahvakunsti ja Käsitöö Liiduga.
- Aastaks 2020 on planeeritud välja arendada Raadi Pärimuskultuurikeskus Raadi jääkeldrisse koostöös Tartu Ülikooli arheoloogia osakonnaga ja Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemiaga.
- Tehnoloogiate väliala väljaarendamine aastaks 2020 koostöös Tartu Ülikooli arheoloogia osakonnaga, kus asub 4 materjalipõhist keskust: puidukeskus, kivikeskus, savikeskus, metallikeskus.
- Tunnustatud käsitöömeistrite ja pärandtehnoloogide kaasamine ERMi õpitubade läbiviimisesse.

Lisa 3. Rahvarõivaste valmistamise metoodilised juhendid 2013–2016

Pärast teabekeskuse loomist on ilmunud:

1. Age Raudsepp, Pille Arold. Metoodiline juhend *Rahvarõivaste valmistamise juhend. Palamuse mees*. Tartu: ERM, 2013.
2. Age Raudsepp, Pille Arold. Metoodiline juhend *Rahvarõivaste valmistamise juhend. Palamuse naine*. Tartu: ERM, 2014.
3. Piia Rand. Metoodiline juhend *Rahvarõivaste valmistamise juhend. Koeru mees*. Tartu: ERM, 2015.
4. Inna Raud, Reet Piiri. Metoodiline juhend *Rahvarõivaste valmistamise juhend. Pastelde tegemine*. Tartu: ERM, 2015.
5. Kersti Aru. Metoodiline juhend *Rahvarõivaste valmistamise juhend. Hageri naine*. Tartu: ERM, 2016.

2017. aastal on plaanis välja anda kolm juhendit (Pilistvere naine ja Pilistvere mees, autoriks rahvarõivakooli lõpetanu Reet Alev. Tema töö vormistavad juhendiks Ellen Värvi ja Age Raudsepp (joonised). Kolmas ei ole veel välja valitud.

Allikas: e-kiri Värvi

Lisa 4. Õpitoad 2017

Õpituba	Toimumine	Juhendaja
Tikitud susside tegemine	11.03 ja 08.04	Kristin Sulg
Vitssõle tegemine	23.03	Indrek Ikkonen
Pastelde tegemine	15.04	Katrin Koch-Maasing
Kristi Jõeste meistrikläss	22.04	Kristi Jõeste
Haapsalu salli kudumine	29.04	Pille Källe
Raamatute parandamine	29. - 30.04 ja 06.05	Silli Peedosk ja Eve Kasearu
Litrite ja nõõpide tegemine	13.05	Indrek Ikkonen
Villatööd ja ketramine	20. - 21.05	Liis Luhamaa
Tohust meisterdamine	27.05	Jaan Keerdo
Kirivöö kudumine	03. - 04.06	Piia Rand
Taimedega värvimine	10.06	Laili Kuusmaa
Tökati ajamine	10.06	Jaan Keerdo
Punaste loodusvärvidega värvimine	16. - 17.06	Liis Luhamaa
Indigoga värvimine	18.06	Liis Luhamaa
Painutatud kerega karbi tegemine	08.07	Meelis Kihulane
Väikekandle valmistamine	07.-11.08	Roland Suits
Vana puitmööbli hooldamine	22. - 23.07 ja 29. - 30.07	Indrek Tirrul
Ummiknõu tegemine	05.08	Meelis Kihulane
Põhja-Eesti lillkirja tikkimine	06., 13. ja 27.08	Küllli Valk
Võrkvöö põimimine	12. ja 26.08	Piia Rand
Setu värvilise heegelpitsi tegemine	16.09	Terje Lillmaa
Puulusika voolimine	07.10	Meelis Kihulane
Vikeldamine	14.10	Kristi Jõeste
Sokikandade ja -lõpetuste kudumine	21.10	Jana Saar

Allikas: ERMi veebileht (12.05.2017)

Lisa 5. Loengud ERMi püsinäitusel 2017. aasta I pooles

Pealkiri	Lektor	Toimumise aeg
Kust me tuleme?	Marge Konsa, Tartu Ülikool	15.02.2017
Mida muistsed eestlased sõid?	Marge Konsa, Tartu Ülikool	15.03.2017
Puutöö osa talurahva elus	Meelis Kihulane, Edev Eremit MTÜ	12.04.2017
Kuidas eestlased lugema õpetati?	Aivar Põldvee, Tallinna Ülikool	03.05.2017
Kas ajaleht oli rahva teejuht?	Krista Aru	24.05.2017

Allikas: ERMi veebileht (28.01.2017)

SUMMARY

About museum education on the example of the Cultural Heritage Study Centre of the Estonian National Museum

This master's thesis analyses the activity of the Cultural Heritage Study Centre (CHSC) of the Estonian National Museum (ENM) and its development trends in the context of museum education. The CHSC was established as a subunit of the Research Department of the ENM in 2012. The aim of the centre is to value national cultural heritage and contribute to the preservation and evolution of Estonian national identity and cultural peculiarities by introducing the collections of the ENM and mediating information about folk culture. To achieve this purpose, the CHSC offers counselling and trainings in the field of folk culture, by this representing museum education.

Over the past two decades, museum education in Estonia has undergone a remarkable development, turning from museum pedagogy to museum mediation in a wider sense. Museums offer opportunities for non-formal lifelong education to all age groups. Museum education moves increasingly towards educational entertainment, where learning is part of meaningful spending of leisure time.

The ENM is currently undergoing great changes. The new museum building opened in the autumn of 2016 offers improved prospects for different activities. Our society has great expectations as regards the fulfilling of the functions of the ENM and justification of investments. The new building has brought along changes in the structure and image. This is namely why this study was timed for the present moment, when transition from the habitual to the new environment is taking place. I expected to witness some changes in educational and counselling activities related to moving house. Currently there are two structural units at the ENM that are involved in museum education: the Cultural Heritage Study Centre and the Educational Centre (established in 2016). The current study focuses on the CHSC of the ENM, which offers adult education.

The aim of this master's thesis was to define and describe the main activities of the CHSC. I was interested in which definition of folk culture was followed and what was the role of

the CHSC in the image of the ENM as a modern cultural centre and an innovative national museum. The collaboration and interface between the two similar subunits – the CHSC and the newly established Educational Centre – was also of interest in this study.

The study had two hypotheses: 1) the thematic diversity of folk culture can cause problems in the coverage of all topics and the staff is probably overloaded; 2) the CHSC in the role of an expert and interpreter of folk culture still has some unused potential. The diversity of the spheres of activities has placed them in the role where they rather react to the interests of the audience, and to a smaller extent focus on interpreting folk culture and putting it in today's context. This way, unfortunately, the centre's activities may be incomprehensible or unnecessary for the younger generation.

As empirical sources I used observation practice and semi-structured interviews. The sampling included 15 people: 11 from the ENM and 4 collaboration partners from outside the museum. Along with the staff members of the CHSC, the sampling involved the director of the museum as well as heads of departments connected with the centre to a greater extent. As sources I also used work files concerned with the CHSC, information from the homepage of the ENM, and the museum's development plan for the years 2017–2020.

To analyse the interviews, I used the method of grounded theory to highlight the conceptions elicited from the text. Grounded theory is recommendable in case the amount of theoretical material about the phenomenon under study is small. Although there is enough theoretical material about museum education, my research object constitutes a narrower segment – counselling and training based on the museum collections, which theoretically has not yet been thoroughly studied yet. In the case of qualitative research methods, the result largely depends on how the researcher categorises and interprets the empirical material. My choices were definitely influenced by my former working experience at the museum. Yet, I have no reason to doubt that the interviewees presented their viewpoints as inclined or embellished.

The thesis consists of three chapters. The first chapter gives an overview of the trends, main terminology, and challenges in today's museum education and mediation of museum collections. This provides a theoretical background to the research object. The second chapter discusses the history of museum education at the ENM, beginning with the establishment of the museum in 1909 and extending to the first decades of the 21st century.

The historical overview gives an idea of the traditions of educational activities at the ENM. The third chapter analyses empirical material and written sources. The analysis distinguished as different topics the launch of the CHSC, its aims and role as well as main activities, the usage of artefact collections in mediating the museum, the role of dialogue and cooperation in the activity of the centre, and its comparison with the Educational Centre. At the end of the third chapter I have presented conclusions of the analysis and recommendations for the further development of the CHSC.

The analysis of the objectives of the CHSC revealed the ambiguity of the concept of folk culture in the context of the CHSC. The CHSC understands as folk culture the concept of everyday culture as used by the ENM and in ethnology. However, the public at large and the colleagues rather see the CHSC as dealing with the topics of traditional peasant culture. The reason may lie in the historically shaped selection of topics at the CHSC, which, above all, interests those keen on handicraft (textiles, woodwork). Resulting from the above, I recommended the CHSC to expand their field of activities with topics of everyday culture (food heritage, etc.), in order to involve new target groups.

The analysis of research-based counselling revealed that the curators of the CHSC are somewhat insecure regarding research. On the one hand, it is considered as necessary to base work on scientifically studied material, on the other hand, they lack experience in using modern methods of artefact studies. On these grounds I recommended the Research Department of the museum to pay more attention to the development of artefact studies.

Workshops and folk costume classes are considered as the most important activities. However, curators' time and energy is spent more on counselling, preparations for exhibitions, and delivering lectures in different places all over Estonia. To avoid overload, activities should be less fragmented. The CHSC is firmly positioned as a custodian of folk culture information in Estonia. This potential has to be used by taking initiative and organising more events in situ, taking advantage of the new building.

The analysis confirmed the hypothesis that the diversity of folk culture may cause problems in the detailed coverage of all the topics. The expert and subject spheres of the staff of the CHSC are predominantly folk costumes and textiles, and to a smaller extent also woodwork and other traditional techniques. The second hypothesis about the unused potential of the CHSC in the role of an expert and interpreter of folk culture was also confirmed. The recommendations I gave focus on the better usage of this potential. The

topics of everyday culture are planned to be introduced through the activities of the CHSC. Yet, this is hindered by the shortage of staff, a thorough elaboration of the current topics, and a certain vagueness as regards the expectations of the management – what are the exact directions, whether to increase the role of a mediator or devote more time to research. Due to limited resources the number of positions cannot be increased. It has been planned to use part-time workers as well as project-based work. In order to have specialists at the CHSC also in the future, who would have knowledge of the theory of material culture studies as well as materials and handicraft techniques, I recommended collaboration with the Chair of Ethnology at the University of Tartu and with the Viljandi Culture Academy.

The comparison of the CHSC and the Educational Centre revealed that the point of contact is in the field of adult education. Mutual cooperation and coordination of activities have to be improved. In order to decide whether the merger of these two units would be practical, it is necessary to analyse the activity of the Educational Centre, which the volume of this thesis did not enable.

In summary I would like to stress that, to direct changes, the initiative and support of the management is needed. The domains that need changes are the coordination of the activities of the CHSC and the Educational Centre, support of research to popularising activities, and the representation of everyday culture in the material offered to the general public.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Jana Reidla (i.k. 46802222745) olen magistritöö kirjutanud iseseisvalt. Kõigile töös kasutatud teiste autorite töödele, põhimõttelistele seisukohtadele ning muudest allikaist pärinevatele andmetele on viidatud.

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Muuseumiharidusest Eesti Rahva Muuseumi rahvakultuuri koolitus- ja teabekeskuse näitel“, mille juhendaja on professor Art Leete,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 15.05.2017